

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ELMALILI TEFSİRİ'NDE İ'CÂZÜ'L-KUR'AN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ÇELEBİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ekrem GÜLŞEN

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

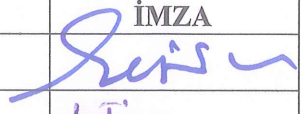
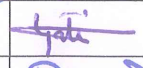
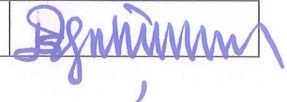
ELMALILI TEFSİRİ'NDE İ' CÂZÜ'L-KUR'AN

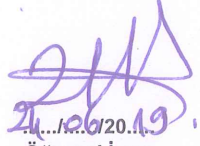
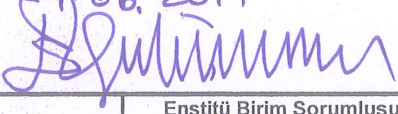
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ÇELEBİ

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

“Bu tez 31.05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Serai KÜÇÜK	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi İhsan KAHVECİ	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem GÜŞEN	Başarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	ZEHRA ÇELEBİ
Öğrenci Numarası	:	99Y6000807
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	Tefsir
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ELMALILI TEFSİRİ'NDE İ'CÂZÜ'L-KUR'ÂN
Benzerlik Oranı	:	%20
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim. 21.06.2019 Öğrenci İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir. Bilgilerinize arz ederim. /...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi: Ekrem Gülsen Tarih: 29.06.2019 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için, peygamberimiz Hz. Muhammed'e(sav.) indirdiği ilahi kitaptır. Asırlar boyunca Kur'ân-ı Kerîm üzerinde çalışmalar yapılmış ve hala da yapılmaktadır. Kur'ân üzerinde yapılan en önemli çalışmalar tefsir çalışmalarıdır.

Tez çalışmamızda tefsir alanında Cumhuriyet döneminin en önemli şahsiyetlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsirinde ayetlerin tefsirlerinde değindiği Kur'ân ilimlerinden İ'câzü'l-Kur'ân konusunu değerlendirmeye çalıştık. İ'câzü'l-Kur'ân konusunu ele almamızın nedeni Elmalılı ve tefsiri ile ilgili yapılan çalışmalar arasında onun tefsirinin bu yönü ile ilgili bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Çalışmamda bana desteğini ve yardımlarını esirgemeyen, verim alabilmem için sabırla beni dinleyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ekrem Gülşen'e, teşviklerini benden esirgemeyen eşim Sayın Aytaç Çelebi'ye ve yeğenim Arş.Gör. Abdullah Talha Genç'e şükranlarımı bir borç bilirim.

İlahi! Hamdini sözüme sertac ettim, zikrini kalbime mi'rac ettim, kitabını kendime minhac ettim. Ben yoktum var ettin, varlığından haberdar ettin, aşkınla gönlümü bi-karar ettin. İnayetine sığındım, kapına geldim. Hidayetine sığındım lütfuna geldim. Şaşırtma beni, doğruyu söylet, neşeni duyur, hakikati öğret.

M. Hamdi Yazır

Zehra ÇELEBİ

31/05/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İ‘CÂZ VE İ‘CÂZÜ’L-KUR’ÂN İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE	3
1.1. Kavramsal Çerçeve	3
1.1.1. Mûcize ve İ‘câz Kelimelerinin Sözlük Anlamı.....	3
1.1.2. İ‘câz ve Mûcize Kelimelerinin Terim Anlamı	5
1.1.3. İ‘câzü’l-Kur’ân Kavramı.....	9
1.1.4. İ‘câz Çeşitleri İle İlgili Genel Yaklaşımlar	9
1.1.4.1. Kur’ân-ı Kerîm’in Nazmı ve Te’lîfi.....	11
1.1.4.2. Kur’ân-ı Kerîm’in Fesâhat ve Belâgati	12
1.1.4.3. İlmî İ‘câz	12
1.1.4.4. Beşerin İhtiyacını Karşılama Yönerinden İ‘câzı	12
1.1.4.5. Gaybî Haberleri İhtiva Etmesi Yönerinden İ‘câzı.....	13
1.2. İ‘câzü’l-Kur’ân İlminin Gelişim Süreci	14
BÖLÜM 2: “HAK DİNİ KUR’ÂN DİLİ” TEFSİRİNDE İ‘CÂZÜ’L-KUR’ÂN ...	20
2.1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hayatı.....	20
2.2. Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri’nin Özellikleri	23
2.3. Elmalılı’ya Göre Mûcize ve İ‘câz Kelimelerinin Anlamı/Tanımı	27
2.3.1. Mûcizelerin Gayesi	31
2.3.2. Kur’ân-ı Kerîm’in Peygamberlere Verilen Mûcizelerden Farkı.....	32
2.4. Elmalılı’ya Göre İ‘câzü’l-Kur’ân.....	36
2.5. Elmalılı’ya Göre İ‘câz Çeşitleri	37

2.5.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Tertip Yönünden İ'câzı.....	39
2.5.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Nazım Yönünden İ'câzı.....	41
2.5.2.1. Nazım ve Münâsebet.....	45
2.5.2.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Şiirden Farkı	47
2.5.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûp Yönünden İ'câzı.....	48
2.5.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Belâgat Yönünden İ'câzı	50
2.5.5. Kur'ân-ı Kerîm'in Gaybî Haberler İçermesi Yönünden İ'câzı.....	53
2.5.5.1. Geçmişle İlgili İ'câzı (Kıssalar)	53
2.5.5.2. Hâl İ'câzı (Peygamber Dönemi İ'câzı)	55
2.5.5.3. Gelecekle İlgili İ'câz	56
2.5.6. Kur'ân-ı Kerîm'in Teşri'î Yönünden İ'câzı	57
2.5.7. Kur'ân-ı Kerîm'in Korunmuşluğu Yönünden İ'câzı	59
2.5.8. Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça Olması Yönünden İ'câzı	61
2.5.9. Hz. Peygamber'in Ümmî Olması Yönünden İ'câzı	62
2.5.10. Kur'ân-ı Kerîm'in Fennî Yönden İ'câzı	63
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	71
ÖZGEÇMİŞ.....	75

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
diğr.	: Diğerleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Elmalılı	: Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri
hz.	: Hazret-i
r.a.	: Radıyallahu anh
s.a.v.	: Sallah-u aleyhi ve sellem
t.y.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
yay.haz.	: Yayına hazırlayan
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐	
Tezin Başlığı: Elmalılı Tefsiri'nde İ'câzü'l-Kur'ân				
Tezin Yazarı: Zehra ÇELEBİ		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ekrem GÜLŞEN		
Kabul Tarihi: 31.05.2019		Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 75 (tez)		
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı: Tefsir				
Bu çalışmada Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet teşviki ile kaleme alınmış olan Elmalılı Tefsiri'nde İ'câzü'l-Kur'ân konusu ele alınmaktadır. Kur'ân İlimlerinden biri olan ve Kur'ân-ı Kerîm'in mucizeviliğini ifade etmek için kullanılan i'câz kavramı ve çeşitleri tefsir çalışmalarının başladığı ilk dönemlerde üzerinde durulmaya başlanmış olan bir ilim dalıdır. Her ne kadar önceleri bu kavramlara kelimciler eserlerinde daha fazla değinseler de sonraki yıllarda müfessirler tefsirlerinde ve müstakil eserlerde bu kavramlara ve ilme yer vermişlerdir. Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mucize, i'câz, i'câzü'l-Kur'ân ve i'câzü'l-Kur'ân ilminin tarihi sürecine değinilmiştir. İkinci bölümde <i>Hak Dini Kur'ân Dili</i> tefsirinin müellifi Elmalılı'nın hayatına yer verilip daha sonrasında tefsirindeki metoduna ve tefsirinde yararlandığı ilim dallarından biri olan i'câzü'l-Kur'ân ilmine bakışına yer verilmiştir. Bu bölümde Elmalılı'nın mucize, i'câz, i'câzü'l-Kur'ân ile ilgili beyanları yer aldıktan sonra i'câz çeşitleri ile ilgili görüşlerini âyet tefsirlerinde nasıl açıkladığı ile ilgili örnekler sunulmuştur. Özellikle nazım, üslup ve ilmî i'câz üzerinde önemle durduğunu gördüğümüz Elmalılı bu konuları ilmi açıklamalarla aydınlatmıştır.				
Anahtar Kelimeler: İ'câz, Mucize, Elmalılı, Tefsir.				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	x	Ph.D.	
Title of Thesis: İ‘câzü’l-Kur’ân in the Tafseer of Elmalılı			
Author of Thesis: Zehra Çelebi		Supervisor: Assist. Prof. Ekrem GÜLŞEN	
Accepted Date: 31.05.2019		Number of Pages: v (pretex) + 75 (mainbody)	
Department: The Basic Islamic Sciences		Subfield: Tafseer	
In this study, İ‘câzü’l-Kur’ân in the tafseer of Elmalılı that is written in the years of foundation of republic is discussed. The “i‘câz” concepn that is one of the disciplines of Kur’ân and is used for expressing the supremacy of Kur’ân-ı Kerîm is a discipline which was concerned in the years of starting of interpretation studies. Although, once these concepts are mentioned more by remarkers, then annotators refer to these concepts and discipline in their tafseers and works. This study consists of two major sections. In the first section; miracle, i‘câz, i‘câzü’l-Kur’ân and the history of i‘câzü’l-Kur’ân discipline are mentioned. In the second section, the life of Elmalılı the author of Hak Dini Kur’ân Dili tafseer takes place. In addition, his tafseer method and his perspective to the i‘câzü’l-Kur’ân discipline are discussed. In this section, the statements of Elmalılı that is about miracle, i‘câz, i‘câzü’l-Kur’ân are examined. Then, examples which is about how he explains his opinions about the kinds of i‘câz are presented. Elmalılı especially gives weight to verse, phrasing, and ilmî i‘câz. He enlightens these topics with scientific explanations.			
Keywords: İ‘câz, Miracle, Elmalılı, Tafseer.			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Önemi

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942), Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde eğitimini görmüş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda eserlerini yazmış bir ilim adamıdır. Farklı iki dönemde almış olduğu eğitim ve oluşan düşünce yapısıyla çok yönlü bir ilim adamı olarak tanınmıştır. Harf inkılabıyla oluşan ilmî kaynak boşluğunu doldurmak amacıyla 1926 yılında kendisine yeni harflerle tefsir yazma görevi verilmiştir. Eseri yazdığı dönemi ve yazma şartlarını düşündüğümüzde Elmalılı'nın tefsirinde her konuda bilgi vermeyi amaçladığını ve bu minvalde bazı açıklamalarında yoğun bilgi aktarımında bulunduğunu görmekteyiz. Hukuk, felsefe, sosyoloji, dil bilim ve fen ilimleri vb. bilgileri sunarken kaynaklara fazla değinmeyen müfessirimiz tefsir ilimleriyle ilgili bazı konulara da girmiştir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliği, nazmı ve tertibi hususunda açıklamalarda bulunan müellif, bu konuları ulûmü'l-Kur'ân bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Biz de bu konulardaki açıklama ve yorumlarını tefsir ilminin konularından biri olan i'câzü'l-Kur'ân başlığı altında ele aldık.

Elmalılı tefsirinde geleneksel dirâyet ilmine ağırlık vermiştir. Müfessir felsefeye ve dinî literatüre oldukça hâkimdir. Pozitif bilimlere yönelerek bilimsel tefsire göre açıklamalar yaptığı gibi toplumsal ve ahlakî konularda gelenekçi açıklamalarda bulunmaktadır. Özellikle pozitif bilimlerle ilgili açıklamalarında eski müfessirlerin açıklamalarının yetersiz kaldığını, hatta kimi zaman ondan önceki müfessirlerin bazı ilmî verilerde isabet etmemiş olduklarına yer vermekte ve yeni ilmî verilerle ayetleri tefsir etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amacımız birçok yönleriyle ele alınıp incelenmesi yapılmış olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı eserinde i'câzü'l-Kur'ân ve i'câzü'l-Kur'ân çeşitleriyle ilgili görüşlerini ortaya koymaktır.

Çalışmanın Yöntemi

İnsanların peygamberlik ispatı olarak istedikleri mûcize, kavram olarak kelam kitaplarında daha yoğun bir şekilde ele alınmıştır. İ'câz ve mûcize kavramları tefsir ilimlerinin ilerlemesi ile âyet, burhan kelimeleri yerine kullanılmaya başlamıştır. Kavramın kelime anlamı bilinmeden ilmî anlam anlaşılamayacağından yola çıkarak

kelimenin Arapça kökeni ve anlamlarına dair açıklamalarda bulunduktan sonra bu kelimelerin ilmî literatürdeki kullanım şekillerine değindik.

İ‘câzü’l-Kur’ân ile ilgili münferit eserler yazılsa da müfessirlerin tefsirlerinde de i‘câz konusu ile ilgili yeri geldikçe birikimlerine göre konuya yer verdikleri görülmektedir. Âyetleri tefsir ederken i‘câzü’l-Kur’ân çeşitlerinden birçoğu ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Elmalılı da tefsirinde bu metodu kullanmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve esas alınarak mûcize, i‘câz, i‘câzü’l-Kur’ân kavramlarını ele aldık. Bu kavramlarının tefsir ilmindeki yeri ve i‘câz çeşitleriyle ilgili açıklamalara yer verdik. Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câzı üzerinde yapılan çalışmalar ve i‘câz ilminin kronolojik süreci hakkında kısaca bilgi verdik.

İkinci bölümde Elmalılı Hamdi Yazır’ın ilim ve politik hayatı, eserleri ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Müfessirin kaleme aldığı *Hak Dini Kur’ân Dili* adlı tefsirinin yazılma sebebi ve telifte gözetilen kurallar aktarılmıştır. Ayrıca bu bölümde tefsirin kısaca özellikleri de sunulmuştur. Elmalılı’nın mûcize ve Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câzı ile ilgili görüşlerine değindikten sonra i‘câz çeşitlerini örneklerle açıkladık.

BÖLÜM 1: İ‘CÂZ VE İ‘CÂZÜ’L-KUR’ÂN İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Mûcize ve İ‘câz Kelimelerinin Sözlük Anlamı

Mûcize, “عَجَزَ/acz” kökünden türetilmiş bir kelime olup sözlükte “bir şeye güç yetirememek; öne geçmek, başkalarını âciz bırakmak; engel olmak, hızını kesmek; kararsızlık; bir şeyin sonu ve arkası” gibi anlamlara gelmektedir.¹

“الإِعْجَاز” kelimesi lügatte; acziyetin yerleşmesi, ortaya çıkması demektir. “عَجَزَ/acz” kökünden gelen “أَعْجَزَ” if’âl “إِعْجَاز” kalıbında mastardır. “Bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabı âciz bırakan şey” demektir.

İ‘câz kelimesinin anlamı şu maddelerle açıklanabilir:

a) Acziyet, “العَجَزَ” bir şeyi yapamamak demektir. Arapça’da bir şeyi yapmaktan âciz kalan kadın için “المرأة عَاجِزَةٌ” ifadesi kullanılır. Yine “عَجَزَ فُلَانٌ عَنِ الْأَمْرِ” ifadesi, bir şeyi yapmak için uğraş verdiği halde, gücünü ve çabasını aştığı için bu işi yapamayan kişiye denmektedir.²

b) “العَجَزَ” zayıflık anlamında kullanılır.³

c) “Acz” kökünden gelen “مَفْعَلٌ” veznindeki “مَعْجَزٌ” kelimesi güçsüzlük, kudretsizlik demektir. “عَجَزَ / عَاجَزَ الرَّجُلُ” kelimesi ise kendisine kavuşulmadı anlamına gelmektedir.⁴

d) “التَّعْجِيلُ” veznindeki “التَّعْجِيزُ” kelimesi ertelemek ve geciktirmek demektir.

e) Bir işten geri kalmak anlamında “يَعْجِزُ عَنِ الْأَمْرِ” denilir.⁵

¹ İsmail b. Hammad el-Cevherî, “Acz”, *es-Sihâh tâcu’l-luga ve sıhâhi’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 2. Baskı (Kahire: y.y., t.y.), 3: 883-884; Ebi’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, “Acz”, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, thk., Muhammed Seyyid Keylânî (Mısır: Şirketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, t.y.), 322; Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî İbn Manzûr, “Acz”, *Lisânu’l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), 5: 369-370; Celaleddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm, 2. Baskı (b.y. : Menşûrâtü’r-Radî, 1987), 4: 3.

² Cevherî, “Acz”, 3: 883; İbn Manzûr, “Acz”, 5: 369.

³ Cevherî, “Acz”, 3: 883.

⁴ İbn Manzûr, “Acz”, 5: 369.

f) Bir şeyin sonu anlamında “عَجَزُ الشَّيْءِ” ifadesi kullanılır.

g) “الإعْجَارُ” ise kaçmak/kaçırmak anlamındadır. “Falan kişi elimden kaçtı/falan kişiyi elimden kaçırdım” anlamında Araplar, “فُلَانٌ أَعْجَزَنِي” ifadesini kullanırlar.⁶

Râgıb el-İsfahânî’nin beyanına göre bu kelime temelde “bir şeyden geride olmak ya da kalmak” anlamına gelirken, daha sonra yaygın olarak “bir şeyi yapmada eksik olmak yahut ona güç yetirememek” anlamında kullanılmaya başlanmıştır.⁷ Âciz bırakma gerçekleştiğinde mu’cizin, işi yapanın gücü ortaya çıkar ve mûcize gerçekleşir.⁸

Kelimenin “kudret ve âcizlik” şeklinde iki zıt manayı ihtiva ettiği anlaşılr. Adamın sırtı “عَجَزُ الرَّجُلِ” denildiğinde, adamın en kuvvetli yeri kastedilmiş olur. “أَعْجَارُ النَّخْلِ” Hurma kütüğünün kökleri, tabiri kullanıldığı zaman da ağacın gövde ve dallarını taşıyan en önemli kısmına vurgu yapılmış olmaktadır.⁹ “Acz” kelimesinin güç/kuvvet anlamı dikkate alındığında, başkalarına tehdîde bulunan bir kimsenin, aslında en güçlü oldukları ve en iyi bildikleri konuda onlara meydan okuduğu anlaşılmaktadır. Çünkü insanların zayıf ve güçsüzlere meydan okumasının övünülecek bir yanı bulunmamaktadır.¹⁰

Öte yandan mûcize kelimesinin kökü olan “acz” fiili ve türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de 26 yerde geçmektedir.¹¹ “acz” kelimesi ilk defa el-Mâide sûresinde, Hâbil’i öldüren Kâbil’in şaşkınlık ve âcizliğini anlatırken “وَيَلْتَأِ أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ”/“Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?” (el-Mâide 5/31) şeklinde sülâsi fiil olarak kullanılmıştır. Yine “يُعْجِزُ”/âciz bırakmak,

⁵ İbn Manzûr, “Acz”, 5: 369.

⁶ el-Cevherî, “Acz”, 3: 883-884; İbn Manzûr, “Acz”, 5: 369-370; Tahir Ahmed ez-Zavî, *Tertîbü’l-kâmûsi’l-muhît alâ tarîkati’l-misbâhi’l-münîr ve esâsi’l-Belağa*, 2. Baskı (y.y.: İsâ el-Bâbi’l-Halebî, t.y.), 3: 160-162; Naîm el-Hımsî, *Tarîhu fikreti i’câzi’l-Kur’ân münzü’l- bi’seti’n-nebeviyye hattâ asrına’l-hâdir* (Dimeşk: y.y., 1955), 3.

⁷ Râgıb el-İsfahânî, “Acz”, 322.

⁸ Süyûtî, *İtkân*, 4: 3; Sabri Türkmen, “Kur’ân’ın Mu’cizeliği Meselesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 39/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2003), 57.

⁹ Fadl Hasan Abbas- Sena Fadl Abbas, *İ’câzu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 6. Baskı (Amman: Daru’l-Furkan, 2006), 14-15; Halil İbrahim Bulut, *Kur’ân Işığında Mûcize ve Peygamber* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 20.

¹⁰ Bulut, *Mûcize ve Peygamber*, 20.

¹¹ Muhammed Fuad Abdulbâkî, “Acz”, *Kur’ân-ı Kerîm Lügati İlavelerle: el-Mu’cemu’l-müfehres li elfazi’l-Kur’ân*, yay. haz., Mahmut Çanga (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 317.

güçsüz kılmak, acze düşürmek” anlamında dört yerde muzâri olarak geçmektedir.¹² Aynı kalıptan on iki yerde ism-i fail,¹³ dört yerde çocuk doğuramayan yaşlı kadın “عَجُوزٌ” anlamında,¹⁴ iki yerde sökülmüş hurma kütüğü “أَعْجَازُ النَّخْلِ” manasında,¹⁵ üç yerde ise mufâ’ale babından ism-i fâil olarak bulunmaktadır.¹⁶ İslâmî literatürde ve ana kaynaklarda kullanılan/geçen bu kelime zamanla bir ilmin ve peygamberlere has bir disiplinin adı olmuştur. Bu anlamda kelimenin kavramsal dönüşümünü de ele almak gerekmektedir.

1.1.2. İ’câz ve Mûcize Kelimelerinin Terim Anlamı

İ’câz kelimesi terim olarak, insânî kudretin mûcize yapmaya kalkışması durumunda onun güçsüzlüğü olarak tanımlanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm ’in i’câzı ile anlatılmak istenen ise, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğinin sonsuz mûcizesi, Kur’ân-ı Kerîm’e benzer bir eser meydana getirmede Arapların ve Peygamberden sonra gelen nesillerin âciz kaldıklarını göstermek suretiyle, Kur’ân-ı Kerîm ’in kendi doğruluğunu ispatlaması olarak ifade edilmektedir.¹⁷

Mûcize kelimesi İslâmî eserlerde, daha çok da kelâmî kaynaklarda, peygamberliğin delili olarak kullanılan bir kavramdır. Yüce Allah’ın peygamberlerinin metotları ve risâletlerinin doğruluğunu göstermek için peygamberlerine verdiği, kâinat ve beşeriyet yasalarını delen olağanüstü durumlar ve yeteneklerdir ki benzerlerini getirmekten münkirleri âciz bırakacak şekilde oluşan olaylardır.¹⁸

Tanımlardan anlaşıldığı üzere olağanüstü bir hadiseye mûcize diyebilmemiz için onun peygamber eliyle zuhur etmesi gerekmektedir. Zirâ nübüvvet iddiasında bulunan bir zâtın doğruluğu bu şekilde anlaşılabilir. Mûcize olmaksızın peygamberlik iddiasında bulunan birinin bu iddiasını kabul etmek vacip değildir.¹⁹ Mûcize, peygamberlere has bir özellik olup herhangi bir kimsede ortaya çıkan olağanüstü hadiseler için kullanılmaz. Yalnız bu noktada İmâmîye Şia’sı, on iki imamın da bu şekilde olağanüstü olaylar

¹² Fâtır 35/44; el-Enfâl 8/59; el-Cin 72/12 (2 kere).

¹³ el-Ahkâf 46/32; et-Tevbe 9/2-3; el-Enâm 6/134; Yunus 10/53; Hûd 11/20-33; en-Nahl 16/ 46; en-Nûr 24/57; el-Ankebût 29/22; ez-Zümer 39/51; eş-Şûrâ 42/31.

¹⁴ Hûd 11/72; ez-Zâriyât 51/29; eş-Şuarâ 26/171; es-Saffât 37/135.

¹⁵ el-Kamer 54/20; el-Hâkka 69/7.

¹⁶ el-Hac 22/51; es-Sebe 34/5-38; Abbas, *İ’câzu’l-Kur’ân*, 11-12; Bulut, *Mûcize ve Peygamber*, 21.

¹⁷ Menna’ Halil el-Kattân, *Ulûmu’l-Kur’ân: Kur’ân İlimleri*, çev: Arif Erkan (İstanbul: Timaş Yayınları, 1997), 364.

¹⁸ Nureddin Sâbûnî, *Maturidiyye Akâidi (el-Bidaye fî usuli’d-Din Terümesi)*, çev: Bekir Topaloğlu, 13. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 101.

¹⁹ Sâbûnî, *Maturidiyye Akâidi*, 101.

gösterebileceğini ve bu hadiselerin, imamların hak olduğuna delalet eden mûcizeler olduğunu iddia ederek, bu düşüncenin istisnasını teşkil ettiğini zikrederler.²⁰

Peygamberlerin mûcizeleri, diğer hârikulâdeliklerden açık bir şekilde ayırt edilebilir. Her şeyden önce peygamber, kendisine gönderildiği toplumun ilerledikleri bir alanda onlara meydan okur.²¹ Çünkü toplumun ileri olmadığı bir alanda meydan okuma, meydan okuma olarak kabul edilememektedir.²²

Öte yandan peygamberliğin delili sayılan mûcizenin kabulü için bazı şartlar da ileri sürülmektedir, o şartlar şunlardır:

- a) Meydana gelen mûcizenin/fiilin Allah tarafından doğrudan/dolaysız yaratılmasıdır. Buna göre bir teknikle meydana gelen olaylar, aya çıkma ve bilgisayar yapma gibi hususlar mûcize değildir.
- b) Hârikulâde olmasıdır. Buna göre güneşin doğuşu ve batışı, insanüstü ilâhî bir iş olmasına rağmen mûcize sayılmaz.
- c) Muâraza kabul etmemesi ve eşsiz olmasıdır. Buna göre, peygamberlik davasında bulunan kimsenin gösterdiği hârikulâde olay, başkası tarafından da yapılırsa, o olay mûcize olarak kabul edilmez.
- d) Mûcizenin meydana gelmesi peygamberlik davasına delil olarak gösterilmelidir ki, onu dava edenin doğruluğuna gaybî bir imza hükmünde bulunsun.
- e) Meydana gelen olay, iddiaya uygun olmalıdır. Buna göre, bir ölüyü canlandıracağını iddia eden kimse, o anda gökten güneşi yere indirse mûcize sayılmaz. Çünkü bu olay onun iddiasının doğruluğunu göstermez.
- f) Meydana gelen hârika olay, peygamberlik iddia eden kişiyi yalanlamamalıdır.²³

Bunun yanında, yukardaki şartlara hâiz peygamberlerin mûcizeleri, hissî ve aklî olmak üzere; iki kısımda ele alınmaktadır.²⁴ Hissî mûcizeler, hangi peygamber tarafından izhar edilmişse, o memlekette, o dönemin insanları tarafından müşahade edilmiştir. Bu mûcizelerin üzerinden uzun zaman geçmesi ile de bunlar sona ermiştir. Mesela,

²⁰ Mehmet Kurt, *Elmalılı Tefsirinde Mûcize-Bilim İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 17.

²¹ Bekir Topaloğlu ve diğer. *İslâm'da İnanç Esasları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 173.

²² Muhammed Mütevellî Şarâvî, *Kur'ân Mûcizesi*, çev: M. Sait Şimşek (Konya: Esra Yayınları, 1993), 14.

²³ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân* (Cidde: Dâru'l-Menâre, 1988), 15-16; Abbas, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 20-21; Muhammed Musa eş-Şerif, *İ'câzu'l-Kur'ânî'l-Kerîm beyne'l-İmâm es-Süyûtî ve'l-'ulemâ*, 2. Baskı (Cidde: Dâru'l-Endelûsî'l-Hadrâ, 2002), 39-40; Bulut, *Mûcize ve Peygamber*, 44-56; Mehmet Mahfuz Ata, *İbn Kemal ve Risale fi İ'câzi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tahkiki* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), 38.

²⁴ Topaloğlu ve diğer. *İslâm'da İnanç Esasları*, 173-177.

İsrâiloğulları'na gelen mûcizeler hissîdir; sihrin revaçta olduğu bir devirde Hz. Musa'ya asâ ile sihirbazları yenme mûcizesi, Hz. İsa'ya da tıbbın ileri seviyede olduğu dönemde ölüleri diriltme, körü ve alacalıyı iyileştirme mûcizesi verilmişti ki²⁵ bunlar sadece o devirde olmuş ve bitmiş mûcizelerdir. Ekseriyetle bu çeşit mûcizeler, Hz. Muhammed (s.a.v.) öncesi peygamberlere mahsus kılınmıştır. Hisse hitap etmesinden dolayı da bu isimle bilinmektedir.²⁶ İnsanın aklına hitap eden, düşünmeye yönlendiren ve böylece peygamberliğin doğruluğunu ispatlayan en kuvvetli delillere aklî mûcize denmektedir. Bu deliller belirli bir mekân ve zamana seslenmekle kalmaz, tüm çağlara hitap etmektedir.²⁷

Allah Teâlâ, İslâm dinini kıyâmete kadar bâkî olması nedeniyle, aklî mûcize ile hususileştirmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hissî mûcizeleri olduğu halde, Kur'ân-ı Kerîm mûcizesi her zaman gündemdedir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen en büyük sürekli aklî mûcize olma özelliğini kazanır. Bunun yanında peygamberlere (a.s.) gelen mûcizeler de hep ebedî mûcizelerdir. Çünkü hiç kimse ölüyü diriltemez, asayı canlı bir yılanı çeviremez. Fakat bu mûcizeleri o devirden sonra kimse görüp idrak etmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm ise dâima mevcuttur ve insanları devamlı düşünmeye, tefekküre, akletmeye çağırması ile her zaman için mûcizevî değerini taşımaktadır.²⁸

İslâm bilginlerine göre Allah Teâlâ'nın mûcizelerle peygamberlerini desteklemesinin sebebi, bunlarla karşı karşıya kalan insanların aciziyetini ortaya çıkarmak değildir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizeliği söz konusu olduğunda, bu kitabın hak bir kitap oluşu, kitabı getiren peygamberin doğruluğu ve peygamberin getirdiği mesajın ancak Allah'tan gelen bir bilgi olduğu ispat edilip ortaya çıkmaktadır. Bu tespit geçmiş peygamberler ve onların mûcizeleri hakkında da geçerlidir.²⁹

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, O'nun doğruluğuna inanmak için, mûcize indirilmesini bekleyenlere, “dediler ki: ‘Ona Rabbinden mûcizeler indirilseydi ya!’ De ki: ‘Mûcizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.

²⁵ Âl-i İmran 3/49, “Allah onu İsrailoğullarına bir Peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): “Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olur. Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer mü'minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır”.

²⁶ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, 2. Baskı (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 113.

²⁷ Süyûtî, *İtkân*, 4: 3; Bulut, *Mûcize ve Peygamber*, 60.

²⁸ Âl-i İmrân 3/191; Yunus 10/24; el-Mü'min 40/67; er-Ra'd 13/3; en-Nahl 16/11; el-Hadîd 57/17.

²⁹ Muhammed Ali Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1981), 93.

Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır”. (el-Ankebût 29/50-51) âyetiyle cevap vermiştir. Bu âyetle Hz. Peygamber’e (s.a.v.) indirilen kitap dururken başka bir mûcize beklentisi içerisine girmenin yanlış olacağı bildirmiştir. Yine Kur’ân-ı Kerîm, birçok âyette zikredilen mûcize beklentilerini geri çevirmiş ve bu beklentilerin bir anlam ifade etmediğini bildirmiştir. Ayrıca yukarıdaki âyetle Kur’ân-ı Kerîm’in, Allah Teâlâ’nın mûcizelerinden biri olup delâlet bakımından yeterli olduğu ve geçmiş peygamberlerin mûcizeleriyle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerîm dışındaki diğer mûcizelerinin yerine geçtiği ifade edilmiştir.³⁰

Kendinden önceki peygamberlerin peygamberliğini doğrulayıcı bir mûcizeye sahip olduğunu vurgulayan Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine gönderilen Kur’ân-ı Kerîm hakkında şunları söylemektedir: “Hiçbir peygamber yoktur ki ona mûcizelerden insanların inanmalarını temin edecek kadar verilmiş olmasın. Mûcize olarak bana verilen ise, vahiy (kelâm) nev’indendir. Bu nedenle ben, kıyamet gününde peygamberlerin en çok izleyeni bulunanı olacağımı ümit ediyorum”.³¹

Hız. Peygamber’in (s.a.v.) bu ifadesinden anlaşıldığı üzere mûcize, peygamberliğin delillerindendir. Hız. Muhammed’e (s.a.v.) verilen en büyük mûcizenin Kur’ân-ı Kerîm olduğu bir gerçektir. Hız. Peygamber (s.a.v.) kendisinden önceki peygamberlerin mûcizeleriyle kendisine gönderilen mûcizeyi birbirinden ayırmış ve Kur’ân-ı Kerîm’in sürekli bir mûcize olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Kur’ân-ı Kerîm’in bütün yönleriyle ebedî bir mûcize olduğu, nâzil olduğu andan itibaren on dört asır geçtiği halde hiç kimsenin bu üslûpta bir eser vücûda getiremediği bilinen bir gerçektir. Tefsir alanında eser vermeğe muvaffak olan müfessirler -güçleri nisbetinde- Kur’ân-ı Kerîm’in bu mûcizevî vasfını ortaya koymak için ellerinden gelen gayreti sarf etmeye ve yazdıkları tefsirlerde bu konuyu ele almaya çalışmışlardır. Tefsir usûlü alanında yazılan eserlerde de bu konu, ilgili başlık altında incelenmektedir.

Özet olarak, Kur’ân-ı Kerîm’in i’câzı; Hız. Peygamber’in (s.a.v.) peygamberlik davasında kendisine verilmiş olan sonsuz mûcizesi Kur’ân-ı Kerîm’e muâraza

³⁰ Mustafa Sâdık Rafî, *I’câzü’l-Kur’ân ve’l-belâğatü’n-nebeviyye* (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 2004), 139; Müslim, *Mebâhis*, 24-25.

³¹ Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2010), “İ’tisâm”, 2.

yapmaktan Arapların ve peygamberden sonra gelen tüm insanların âciz olmaları ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik iddiasının doğruluğunu ortaya koymasındır.³²

1.1.3. İ'câzü'l-Kur'ân Kavramı

İ'câzü'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri ile ilgili olan veya Kur'ân-ı Kerîm'in bünyesine âit ilimlerden biridir.³³ İ'câz ve Kur'ân kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir isim tamlamasıdır. Genel olarak Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzından kastedilen, Kur'ân-ı Kerîm'in meydan okuduğu şeyi getirmelerinde bütün insanları âciz bırakmasıdır.³⁴ Kur'ân-ı Kerîm'in insanı âciz bırakan özelliği, Kur'ân-ı Kerîm'e benzer veya ona yakın bir eserin ortaya koyulamamasıdır. Bu özelliği ile Kur'ân-ı Kerîm insanlığı başka bir mûcize istemeye muhtaç kılmamıştır.³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatte beşer gücünü aşması ve beşeri, bir benzerini getiremeyeceği şekilde âciz bırakması olarak da tanımlanmaktadır. Dolayısıyla i'câzdan “Kur'ân-ı Kerîm'in meydan okuduğu şeyin benzerini getirmekten mahlûkatın/yaratılmışların âcizliğinin ispatı” veya “Kur'ân-ı Kerîm'in sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği” kastedilmektedir.³⁶

İ'câzü'l-Kur'ân terimi, İslâmî ilimler ve bu ilimlerin kâidelerinin oluşmaya başlamasından sonra oluşmuştur ki bu da yaklaşık hicrî ikinci asrın sonları ile üçüncü asrın başlarına denk gelmektedir. İlk asırlarda mu'cize ve i'câz terimleri yerine, “âyet, beyyine, burhân, sultân” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.³⁷ İlk dönem eserlerinde isim olarak geçmese de, bu ilmin temellerini oluşturan konu ilk dönemlerde çok tartışılmış, bölünmeler ve çeşitli dallara ayrılmalar oluşmuştur.

1.1.4. İ'câz Çeşitleri İle İlgili Genel Yaklaşımlar

Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizeliği, tefsir alanında farklı yönleri ile i'câz başlığı altında incelenmiştir. Bu konuda herkes kendi meslek ve ilmine, duygu ve düşüncelerine uygun

³² Ata, *İbn Kemal ve Risale*, 38.

³³ Süyûtî, *İtkân*, 4: 3-23; Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 364; Ali Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 165.

³⁴ Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Mısır: y.y., t.y.), 2: 33; Abdullah Aydemir, *Tefsir Notları* (Erzurum: y.y. 1971), 171.

³⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 9. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 163.

³⁶ Abbas, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 27; Ahmadzâda, Fâig, “*Kâdî Abdülcebbâr'a Göre İ'câzu'l-Kur'ân*” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 23.

³⁷ Müslim, *Mebâhis*, 13; Hımsî, *Tarihü fikreti i'câzi'l-Kur'ân*, 7; Mehmed Kileci, *Risâle-i Nur'da Kur'ân Mu'cizesi (İ'câz-ı Kur'ân)*, 2. Baskı (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 28.

bir şekilde konuya ait i'câz yollarından birini veya birkaçını ortaya koymaya ve düşüncesini ispata çalışmışlardır. Gerçek olan şudur ki; İslâm âlimleri arasında i'câz, kabul gören bir ilim dalıdır. Ancak bu i'câzın neyle meydana geldiği, bunun terkip malzemelerinin ne olduğu, unsurlarının neler, ne kadar ve nasıl olduğu; i'câz sırrının kelâmın neresinde gizlendiği gibi konular, âlimler arasında ihtilaflara sebep olmuştur.

Söz gelimi kelâm âlimleri, mensup oldukları ilmin usul ve metotlarına göre, felsefî ve mantıkî açıdan konuyu ele alıp, çeşitli aklî ve naklî delillerle Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönünü ortaya çıkarmaya gayret etmişlerdir. Tefsir âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzında, Kur'ân-ı Kerîm'in manası, tertibi, ahengi ve Kur'ân-ı Kerîm'e hâkim olan düzen üzerinde durmuşlar; bu esaslardan hareketle i'câz yönlerine ulaşmaya çalışmışlardır.³⁸ Süyûtî, kendisinden önce yazılan eserlere bakarak i'câz vecihlerini tek tek ele almaktadır.³⁹ Ardından şu görüşlere yer vermektedir: “Ebû Hayyân'dan naklen Bundaru'l-Fârisiyye'ye, i'câzü'l-Kur'ân nedir diye sorulmuş, o da: Bu soruya kısaca cevap vermek, ibâreye zulüm etmek sayılır. Çünkü bu soru aynen; insanın insandaki makamını sormaya benzer. Bu sorunun hakkını ödemek ancak insanın tamamına işaret etmekle olur. İ'câzü'l-Kur'ân'ı sınırlamak da böyle olur. Çünkü mûcizenin herhangi bir kısmına, mûcize sadece budur dense cevap tam verilmemiş ve hakkı ödenmemiş olur. Tamamını bilip i'câz şudur demek imkânsızdır”⁴⁰ cevabını vermiştir.

Bu bilgiler ışığında ve araştırdığımız eserlerde zikredilen Kur'ân-ı Kerîm'in bazı i'câz türlerini/çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

- a. Nazım,
- b. Tertip ve te'lif,
- c. Fesâhat, üslûp ve bütün kusurlardan uzak olması,
- d. Mana zenginliği ve bunların uyumu; münâsebet,
- e. İlmî beyanatlar,
- f. Geçmiş peygamberler ve milletlerin kıssalarını aynelyakîn/bizâtihi görmüş ve yaşamış gibi anlatan haberler,
- g. İnsanların gizli düşüncelerini, konuşmalarını ve davranışlarını bildiren haberler,
- h. Geleceğe âit gaybî haberler,
- i. Okuyanın bıkmaması, tilâveti tekrarlansa bile dinleyenin usanmaması,

³⁸ Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, 143.

³⁹ Bkz. Süyûtî, *İtkân*, 4: 7-27.

⁴⁰ Süyûtî, *İtkân*, 4: 14.

- j. İnanan veya inanmayan insanların yüreklerine korku salması, kıraatında dâima tazelik ve yumuşaklık bulunması,
- k. İnsan sözünde genellikle görülmeyen veya oluşturulamayan, birbirine zıt iki ayrı özellik taşıyan, kolaylık ve zorluk gibi ifadelerin bir arada bulundurulması,
- l. Ümmî bir peygamber tarafından belîğ sözlerin ifade edilemeyeceği,
- m. Ahkam, talimât ve irşat,
- n. İtâb/uyarı âyetlerinin bulunması,
- o. Peygamberin bile ona benzer bir eser meydana getiremeyeceği,
- p. Beşer ihtiyacını karşılaması,
- q. Mübâhale âyetleri,
- r. Yirmi küsur senede nâzil oluşu ve daha sonraki dönemde tertip edilmesidir.⁴¹

İ‘câzla ilgili eserinde Mustafa Müslim, zikri geçen bu türleri dört başlık altında ele almaktadır: Beyânî i‘câz,⁴² ilmî i‘câz,⁴³ teşri’î i‘câz⁴⁴ ve gaybî i‘câzdır.⁴⁵ Ayrıca bu konuları alt başlıklara ayırarak örneklerle açıklamaktadır.

Şimdi Kur’ân ilimleriyle ilgili eserlerde âlimlerin çoğunun ele aldığı bazı i‘câz çeşitlerine değinelim:

1.1.4.1. Kur’ân-ı Kerîm’in Nazmı ve Te’lîfi

Nazım, kelime olarak dizme, sıraya koyma ve tertip etme anlamına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm için kullanıldığında onun harflerinin, kelime ve cümlelerinin dizilişi olarak tanımlanmaktadır.⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm’in her bir harfinde, kelimesinde, cümlesinde ve her birinin kendi aralarındaki münâsebetlerinde bu ilâhî nizâmı görmek mümkündür. Kur’ân-ı Kerîm’de her bir harf kendi bulunduğu mahalde bir mûcizedir ki bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm’in benzeri getirilemedi ve getirilememektedir.⁴⁷

Kur’ân-ı Kerîm, Arapların kullandığı harf, kelime ve cümlelerden oluştuğu halde öyle bir tertip edilmiştir ki, daha güzel olsun diye bir tek harfinin dahi yerinden oynatılması mümkün değildir.⁴⁸ Kur’ân-ı Kerîm çeşitli sebeplerle yirmi küsur senede, aralıklarla,

⁴¹ Bkz. Süyûtî, 4: 7-27; Zürkânî, *Menâhil*, 2: 331-433; Kattân, *Ulûmu’l-Kur’ân*, 366-369; Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur’ân*, 144-145; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 163-166.

⁴² Müslim, *Mebâhis*, 111-145.

⁴³ Müslim, *Mebâhis*, 149-220.

⁴⁴ Müslim, *Mebâhis*, 221-246.

⁴⁵ Müslim, *Mebâhis*, 247-264.

⁴⁶ Müslim, *Mebâhis*, 125.

⁴⁷ Müslim, *Mebâhis*, 126.

⁴⁸ Ata, *İbn Kemal ve Risale*, 51.

parça parça nâzil oldu, nâzil olan âyetlerin tertibi tevkîfî bir yolla oldu.⁴⁹ Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in nazmındaki farklı bir yönü göstermektedir ki bazen bu konu ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır.

1.1.4.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Fesâhat ve Belâgati

Kelime manası itibariyle “güzel ve tesirli söz” manasına gelen belâgat; manayı en güzel bir lafızla kalbe ulaştırmak demektir.⁵⁰ Sözü yerinde söyleme sanatı olan belâgat, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını anlayabilmek için âlimlerin üzerinde yoğun olarak çalıştığı bir dil ilmidir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm, i'câzın en yüksek seviyesinde bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in nazımının vecizliği, metânetinden, bedii üslûbundan, parlak beyanından, saffet ve asaletinden, manasının kuvvet ve hakkâniyetinden, lafzının fesahat ve akıcılığından ötürü hârikulâde bir belâgattir.⁵¹

1.1.4.3. İlmî İ'câz

Kur'ân-ı Kerîm, birçok ilim ve bilgiyi içinde bulundurarak, insanları iyiye, doğru yola çağırmış ve onlara yol gösterici olmuştur. Bu ilim ve bilgiler, doğrulukları, güzellikleri, sanat değerleri ve genel menfaatlere uygunlukları bakımından öyle bir makamda bulunmaktadır ki, ümmî bir toplum içerisinde yetişmiş olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunları kendi nefsinden getirmesi mümkün olmadığı gibi; diğer âlimler ve ediplerin bir benzerini yapabilmeleri de kâbil değildir.⁵² İşte bu yönüyle de Kur'ân-ı Kerîm bir mûcizedir.

1.1.4.4. Beşerin İhtiyacını Karşılama Yönünden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in mûcize oluş sebeplerinden birisi de, onun beşer ihtiyaçlarına, ferdî ve ictimâî sahalarda cevap vermesi ve insanları her yönüyle tatmin edici esasları içermesidir. Adalet, aile, alışveriş ve savaş hukuku gibi konuları ele alarak, insanları her yönüyle tatmin eden esasları içermektedir.⁵³ Kur'ân-ı Kerîm insanların akîdelerini, ibadetlerini ve ahlaklarını ıslah edip kardeşliğin ve üstünlüğün ancak takva ile olacağını belirtir. Kur'ân-ı Kerîm'i okuyanlar onda, yaşam, evren ve insan için canlı bir sûret bulmaktadır.

⁴⁹ Süyûtî, *İtkân*, 1: 164.

⁵⁰ Müslim, *Mebâhis*, 111; Ata, *İbn Kemal ve Risale*, 52.

⁵¹ Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, 367.

⁵² Müslim, *Mebâhis*, 149; Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 377-384; Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, 460.

⁵³ Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 384-390; Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, 476; Ata, *İbn Kemal ve Risale*, 56.

1.1.4.5. Gaybî Haberleri İhtiva Etmesi Yönünden İ‘câzı

Kur’ân-ı Kerîm, insanların bilmedikleri gaybî haberleri ihtiva etmektedir. Bunlar mazi, hal ve istikbale ait olan haberlerdir. Bu haberler araştırıldığında Kur’ân-ı Kerîm’in bir i‘câz yönü daha görülmüş olur.⁵⁴ Geçmiş milletlerin gayb haberleri maziye, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında iç yüzleri açığa vurulan münafıkların durumunu haber verenler hale, Bizanslıların İranlılarla harbi ve Allah’ın, Peygamberi ve Kur’ân-ı Kerîm’i koruyacağına dâir haberleri geleceğe delalet eden gayb haberlerindendir.⁵⁵

Örneklerde de görüldüğü gibi serdedilen bu mütalaalar adeta birbirini tamamlamaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câz vecihleri, saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Zikredilen bu görüşler herkesin kendi zevk ve iştiyakını cezbeden tarafı/yönü tercih etmesine dayanmaktadır.⁵⁶ Her araştırmanın ondan farklı bir şey alması yönüyle de Kur’ân-ı Kerîm’in bir mûcize olduğu görülmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câz yönleri ve çeşitleri dışında ayrıca onun i‘câzını muhataplar açısından iki şekilde ele almak da mümkündür:

a. Nüzûl zamanındaki muhataplar: Bu dönemdeki i‘câz sadece Kur’ân-ı Kerîm’in nazmıyla ilgilidir. “Yoksa ‘onu (Kur’ân’ı) uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin’ (Hûd 11/13) ayeti örnek olarak sunulabilir. Bu anlamı da ayette geçen “مُفْتَرِيَاتٍ/muftereyât” kelimesinden çıkartılmaktadır. Âyette müşriklerden istenilen mana açısından değil cümlelerin yapısı açısından benzer bir metin meydana getirilmesidir. O dönemde Kur’ân-ı Kerîm’in beşeriyete meydan okuması şu üç şekilde gerçekleşmiştir:

1) İlk kademe: Kur’ân-ı Kerîm’in tamamıyla tehattîde bulunulması:

“Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler!” (et-Tûr 52/34).

2) İkinci kademe: Kur’ân-ı Kerîm’in on sûresiyle tehattîde bulunulması:

“Yoksa “onu (Kur’ân’ı) uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin...” (Hûd 11/13-14).

⁵⁴ İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1995), 26.

⁵⁵ Müslim, *Mebâhis*, 247; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 167.

⁵⁶ Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur’ân*, 145, 385.

3) Üçüncü kademe: Kur'ân-ı Kerîm'in tek bir sûresiyle yapılan tehdîd ki; Kur'ân-ı Kerîm ile mücadele edenler için meydanı son derece genişleten ve onu meydana çıkmaya iten ve zorlayan bir kademedir:

“Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın” (Yunus 10/38) ve “Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin...” (el-Bakara 2/23-24).

Bu âyetlerdeki meydan okuma, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle birlikte ortaya çıkmış ve o dönemde bir benzerinin getirilememesi sebebiyle, Kur'ân-ı Kerîm'in mûcize oluşu ispatlanmış olmaktadır.

b. Nüzûlünden kıyamete kadar bütün beşeriyete karşı i'câz: İ'câzın bu evresinde Kur'ân-ı Kerîm, hem nazmı, hem de muhtevası ile meydan okumaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm bütün beşeriyet içindir. Aksi takdirde insanlığın tamamını Arap ırkı oluşturmadığından, Arap olmayanlar tehdîye muhatap olmazlarsa bu meydan okuma, sadece Araplar için yapılmış olacağından eksik kalacaktır.⁵⁷

1.2. İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Gelişim Süreci

İslâmî ilimlerin (fıkıh, hadis, akâid ve kelâm) oluşma dönemi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe döneminden sonradır. Bu ilimler IX. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren âlimlerin İslâmî ilimlerde farklı alanlara önem vermesiyle üzerinde durulan alanlar haline gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki araştırmalar, İslâm dininin hızla yayılıp yabancı din ve inanışlara sahip kişilerin Kur'ân-ı Kerîm'i eleştirmesi ile başlamıştır. İslâmiyeti daha tam benimseyememiş kişiler Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili eleştirilerden ve İslâm dinine Kur'ân-ı Kerîm üzerinden fitne sokmaya çalışanlardan etkilenmişlerdir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in zıtlıklar içeren bir kitap olduğu üzerine yapılan eleştirilere İslâm âlimlerinin reddiyeler yazmasıyla bu ilimler oluşmaya başlamıştır. Akâid ve kelâm âlimleri, mûcize ve i'câz konusunda önemli açıklamalar yapmışlar, kitaplarının nübüvvet bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliği ile ilgili bilgiler sunmuşlardır. VIII. yüzyılın sonuna doğru oluşmaya başlayan tüm İslâmî ilimlerde, Kur'ân-ı Kerîm'in

⁵⁷ M. Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 171-172.

eşsizliğini ifade etmek için terim anlamıyla i'câz ve mûcize kelimeleri kullanılmayıp, bu kelimelere yakın anlamlar taşıyan kelimeler kullanıldığı görülmektedir.⁵⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olduğu görüşüne dayanarak i'câz konusunu ele alan ilk kişi, Yahudi asıllı Lebîd b. A'sâm'dır. Ondan bu görüşü Beyâniyye mezhebinin kurucusu Beyân b. Sem'ân nakletmiştir. Daha sonra, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı meselesinde Mutezile mezhebinin düşünceleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hususta Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ile Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân* adlı eserleri ve Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 209/824) *Mecâzü'l-Kur'ân*'ı zikredilebilir. Bu çalışmaların ardından Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzıyla ilgili görüşler ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Birçok âlim ve araştırmacının görüşüne göre Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı konusuna ilk değinen ve Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz özelliklerini ilk araştıranlar Mu'tezile âlimleri olmuştur.⁶⁰ Ebû İshâk en-Nazzâm (ö. 231/845) ilk defa i'câz ile ilgili sarfe görüşünü ortaya atarak bu konuda açıklamalarda bulunmuştur.⁶¹ Onlara göre Kur'ân-ı Kerîm; Allah'ın, benzerini getirmekten kulların kudretini geriye çevirdiği, gayretlerini söküüp aldığı ve dillerini hapsettiği bir kitaptır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini oluşturmak, onların gücü dâhilindeydi. Ama dıştan gelen bir engel insanları, onun benzerini oluşturmaktan menetmektedir.⁶² Kur'ân-ı Kerîm'in hârikulâdeliği bu engellemeden ileri gelmektedir. “Sarfe” olarak İslâmî terminolojiye giren bu görüş sünnî kelâmcıların çoğunluğu tarafından kabul görmemiş,⁶³ bu hususta Süyûtî'nin yaptığı reddiye kabul görmüştür:

Ona göre, “De ki: andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân-ı Kerîm'in bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler” (el-İsrâ 17/88) kavli, kudretleri bulunduğu halde Kur'ân-ı Kerîm'e nazîre yapmaktan âciz olduklarını göstermektedir. Kudretleri alınmış olsaydı, niçin bir araya gelmeleri istenecekti? Ellerinden iş yapma güçleri alınmış olan insanların bir araya gelmesinin, ölülerin bir araya gelip toplanmasından ne farkı kalırdı? Ölülerin bir iş yapmaktan âciz olduklarını söylemek zikre değer bir şey midir? Hem Kur'ân-ı Kerîm'in

⁵⁸ Numan Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân İlminin Doğuş Süreci* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 43.

⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 403.

⁶⁰ Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân*, 44-45.

⁶¹ Rafîi, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 142; Müslim, *Mebâhis*, 41.

⁶² Süyûtî, *İtkân*, IV: 8; Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur'ân*, 109.

⁶³ Yusuf Şevki Yavuz, “Sarfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 141.

mûcizeliğinde, ümmetin icmâi mevcuttur. Kendisinde âciz bırakma vasfı olmadan Kur'ân-ı Kerîm'e nasıl mûcize denilebilir?⁶⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olduğu meselesinin ardından, sarfe görüşünün ileri sürülmesi İslam âlimlerini, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönlerini daha derinlemesine araştırmaya sevk etmiştir.⁶⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı konusunda ilk defa Arap edebiyatçılarından önde gelenlerinden Câhız (ö. 255/868), *Nazmü'l-Kur'ân* ismiyle bir eser kaleme almıştır. Nazzam'ın öğrencisi olan Câhız ise Kur'ân-ı Kerîm'in benzerinin getirilemeyeşini, ulaşılması imkân dâhilinde olmayan dil mûcizesi oluşuna bağlar. Bunu Kur'ân-ı Kerîm'in nazmî i'câzı olarak açıklar. Câhız, sarfe görüşünü ilk reddeden kişidir.⁶⁶ Câhız'ın i'câz ile ilgili yapmış olduğu bu açıklamalar ve veriler daha sonraki âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve geliştirilmiştir.

IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren i'câz kelimesi yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamış ve bu asrın sonlarında kelime, “belâgatça erişilmesi imkânsız” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. X. yüzyılın başlarında peygamberlerin nübüvvetini teyit etmek üzere gösterdikleri ve benzerini yapmaktan beşerin âciz kaldığı harika şeyler hakkında mûcize terimi yaygınlaşmış ve bu dönemden sonra âyet, burhân ve sultan gibi kelimelerin kullanımı azalmıştır. Mu'tezile âlimlerinden Ebü'l-Hasen er-Rummânî (ö. 382/992), *en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân* isimli eserinde, Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliğini sarfe ilkesi ile delillendirdiği gibi belâgat açısından da üstün özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Ebû Süleymân el-Hattâbî (ö. 388/998) ise bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını, içindeki bilgilerin belâgî bir dizilişle vermesine bağlamakta ve yine bu ilâhî sözün, insanın ruhî yapısına da tesir ettiğini söylemektedir. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm bu tesiri ile de i'câzî bir özellik taşımaktadır.⁶⁸

İ'câz konusunda tafsilatlı bilgi veren, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Vâsîtî (ö. 382/918) tarafından yazılmış olan *İ'câzü'l-Kur'ân fî Nazmihî ve Te'lîfih* isimli çalışmadır. Bu eser, Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) tarafından *el-Mu'tezid* ismiyle şerh edilmiştir.⁶⁹

⁶⁴ Süyûtî, *İtkân*, IV: 8.

⁶⁵ Çiçek, *Kur'ân İlimleri*, 186.

⁶⁶ Çiçek, *Kur'ân İlimleri*, 169.

⁶⁷ Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân*, 47.

⁶⁸ Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, 21: 403-404.

⁶⁹ el-Hımsî, *Tarihü fikreti i'câzi'l-Kur'ân*, 38, 43-44.

İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Te'vîl-ü Müşkili'l-Kur'ân*'ı, Ebû Bekr Abdullâh b. Ebî Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 316/929) *Nazmü'l-Kur'ân*'ı, Ebû Zeyd Ahmed b. Süleyman el-Belhî (ö. 322/935) ve çağdaşı Ebû Bekr Ahmed b. Ali İbnü'l-İhşid'in (ö. 326/939) aynı isimdeki eserleri de bu dönemde yazılan eserlerdendir. Ancak bu eserlerin hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.⁷⁰

XI. yüzyılda ise bu konuda kendi başına bir ekol oluşturan ve sonraki âlimler tarafından kaynak kabul edilen, Kâdî Ebû Bekir el-Bâkillânî (ö. 403/1012), *İ'câzü'l-Kur'ân*'ı yazmıştır. Bâkillânî'nin yanı sıra Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1024) ve Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) gibi âlimler de i'câz ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Bâkillânî'ye göre'daki i'câz tek yönlü değildir. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm nazım yönünden üstün olduğu gibi bütününde ve de tek tek her bir lafızda bulunan üslûbu ile de mûcizedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm fesâhati, içinde bulunan bilgilerin kolay anlaşılması, geçmiş, gelecek ve şimdiki zamana dâir verdiği haberler ve inkârcıları susturan delilleri ile eşsizliği ortadadır.⁷¹ Kâdî Abdülcebbâr ise Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını Bâkillânî gibi sadece lafızlarda görmeyip, lafız ve mananın oluşturduğu uyumda görmektedir.⁷² Hicri VI. yüzyıl sonrasında bu alanda oluşturulan eserler daha çok kendinden önceki eserleri tahlil etmeye ve açıklamaya yöneliktir. Hicri VII. yüzyılın başlarında Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1029), Sekkâkî (ö. 626/1049) ve İbni Ebi'l-İsbâ'nın (ö. 654/1077) i'câz ilmiyle ilgili eserler kaleme aldıkları görülmüştür.⁷³

XII. yüzyıldan itibaren ise Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı, Kur'ân ilimlerinin bir şubesi olarak, bu konuda yazılan her eserin içinde ve birçok tefsirin mukaddimesinde ele alınan bir konu haline gelmiştir. Mesela Zerkeşî (ö. 794/1391) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Süyûtî (ö. 911/1505) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Zürkânî (ö. 1367/1948) *Menâhilü'l-İrfân* adlı eserlerinde, konuya ayrı bir ilim dalı olarak yer vermişlerdir. Zemahşerî ve İbn Atiyye Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını nazmında gördükleri gibi mâna ve içeriğinin uyumundaki güzelliği de dayandırmışlardır. Kâdî İyâz ise belâgatındaki eşsizlik ve gayba dâir içerdiği olaylarla i'câzı açıklamıştır.⁷⁴

XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar i'câzü'l-Kur'ân konusunda duraklama dönemi olmuştur. Az da olsa müstakil eser yazıldığı gibi tefsir yapan âlimler tarafından âyet

⁷⁰ Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân*, 45-46.

⁷¹ Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21: 404; Bkz. Kadî Ebî Bekr Muhammed b. et-Tayyib Bakillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 2. Baskı (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 13-21, 36-45.

⁷² Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21: 404, Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân*, 49-50.

⁷³ Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân*, 53.

⁷⁴ Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21: 40.

yorumlarında i'câz üzerinde durulmuştur. Bu aralıkta daha çok i'câza dâir önceki görüşler değerlendirilerek toplanmış ve şerh edilmişlerdir.

XX. yüzyılda batıdaki gelişmelere paralel olarak İslâm dünyasında Kur'ân ilimleri alanında bir canlanma başlamıştır. Bu alana önemli katkılar yapacak yeni görüşlerin ortaya atıldığı görülmektedir. Özellikle günümüzde elde edilen ilmî ve teknolojik bilgilerin Kur'ân-ı Kerîm'in içeriğindeki bilgilerle uygun düşmesi, Kur'ân araştırmacıları için yeni bir ufku ortaya çıkarmışlardır. Buna da ilmî (fennî) i'câz denilmektedir.

Yirminci yüzyılda yoğunlaşan ilmî veriler sebebiyle Kur'ân ilimlerinde ve i'câz alanında kitap yazarların çoğunluğu Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını ilmî yönüne dikkat çekerek açıklama yönüne gitmişlerdir. Bazıları konuyu, ulûmu'l-Kur'ân sahasındaki kitaplarda ayrı bir bölüm olarak ayrıntılı bir şekilde ele alırken, kimisi de Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı sahasındaki çalışmalarda, i'câzın bir çeşidi olarak tafsîlâtı bir şekilde anlatmışlardır. Diğer bazıları da sadece ilmî i'câzı ele alan eserler kaleme almışlardır.⁷⁵ Muhammed b. Ahmed İskenderânî (ö. 1306/1889), Seyyid Abdurrahmân el-Kevâkibî (ö. 1320/1902), Abdullâh Fikrî, Muhammed Tevfik Sıdkî, Tantâvî Cevherî (ö. 1358/1940), Ali Fikrî, Muhammed Ahmed Câdelmevlâ, Ömer Malbârî, Mahmûd Mehdî el-İstânbûlî, Muhammed Reşat Halîfe ve Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî bunlardan bazılarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliğini ifade eden i'câz kavramını ele almada son yüzyıl müfessirlerinin fikirlerin ağırlık noktasını Batı'daki bilimsel gelişme adına yaşanmış ve yaşanmakta olan bilimsel ilerlemelerin Kur'ân-ı Kerîm yorumlarına aktarılması teşkil etmektedir.⁷⁶

Ayrıca bu yüzyılda Kur'ân-ı Kerîm'in dili açısından eşsizliğine yapılan vurgular artarak devam etmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve edebiyat açısından eşsizliğini ortaya koymayı amaçlayan eserler yazılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve edebiyat eksenli i'câzını özellikle vurgulayanlar arasında Muhammed Abduh (ö. 1323/1905), Cemâleddîn el-Kâsimî (ö. 1332/1914), Abdurrahmân el-Kevâkibî, Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935), Abdullâh Dihlevî, Abdülalîm el-Hindî, Mustafâ Sâdık er-Râfî (ö. 1356/1937), Emîn el-Hûlî, Ahmed Mustafâ el-Merâğî (ö. 1371/1952), Said Nursî (ö. 1960), Seyyid Kutub (ö. 1369/1966), Ebü'l-Hasen eş-Şa'rânî ve Muhammed Saîd

⁷⁵ Çiçek, *Kur'ân İlimleri*, 173.

⁷⁶ Konaklı, *i'câz-ı Kur'ân*, 55.

Ramazân el-Bûtî gibi İslâm bilginleri ve araştırmacılar bulunmaktadır.⁷⁷ Bunun yanında bazı tefsirlerde daha çok tehadî âyetlerinin açıklamasında i'câz konusu ele alınmıştır. Mesela Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr* isimli eserinin Bakara suresi 23-24. âyetlerin tefsirinde, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönü üzerinde durmuştur.⁷⁸ İ'câz konusunda Abdullah Dırâz, Kur'ân-ı Kerîm'in teşrî yönüne, Mustafa Sâdık er-Râfî harfler, kelimeler ve cümlelerinin uyum, âhenk ve mûsikî yönünden değerlendirilmesine, Seyyid Kutub ise edebî özelliklerine vurgu yapmıştır.⁷⁹

⁷⁷ Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân*, 55-56.

⁷⁸ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 2. Basım, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, t.y.), 1: 190-228.

⁷⁹ Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21: 404.

BÖLÜM 2: “HAK DİNİ KUR’ÂN DİLİ” TEFSİRİ’NDE İ‘CÂZÜ’L-KUR’ÂN

Bu bölümde, Elmalılı’nın kısaca hayatı ve eserine değinildikten sonra, Hak Dini Kur’ân Dili isimli Tefsiri’nde, i‘câzü’l-Kur’ân ile ilgili düşüncelerine yer verilecektir.

2.1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hayatı

İlim ve fikir dünyamızın önemli şahsiyetlerinden biri olan Muhammed Hamdi Yazır, 1878 yılında Antalya’nın Elmalı Köyü’nde doğmuştur.⁸⁰ Babası Numan Efendi, annesi Fatma Hanım’dır.⁸¹ İlk eğitimini ailesinden alıp İptidâî mektebi ve Rüştîyede eğitime devam etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm hıfzını ailesinden habersiz kendi kendine gerçekleştirmiştir. Eğitim hayatında annesi Fatma Hanım’ın etkisi ve desteği çoktur.⁸²

Hamdi Yazır’ın eğitim hayatı on beş yaşından sonra İstanbul’da devam etmiştir.⁸³ 1894’de Küçük Ayasofya Medresesinde ikamet ederek buradaki cami derslerine devam etmiştir. Eğitimi tek hocadan yapmak istemeyen Yazır, Beyazıt Camiindeki Kayserili Hamdi Efendi Hoca’dan da dersler almıştır. İlimde çok ileri seviyede olduğu hocaları tarafından fark edilen Küçük Hamdi’ye eğitim, seviyesine göre verilmiştir.⁸⁴

İlme doymak bilmeyen Yazır, icâzetini aldıktan sonra ne ders hocalığından ne de hukuktan vazgeçmiştir. Girmiş olduğu sınavı başarıyla geçerek 1906 yılında Beyazıt Dersiâmi olur; bu arada Mekteb-i Nüvvâb’ı (hukuk fakültesi) birincilikle bitirmiş berat alarak altın madalya ile ödüllendirilmiştir. 1905-1908 yıllarında Beyazıt ve Şehzâde Camii’nde dersler vermiştir.⁸⁵ II. Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan Meclis-i Mebusân’a Antalya Mebusu (milletvekili) seçilmiştir.⁸⁶ Bu yılın sonunda evlenmiş, eğitim hayatına hem hocalık hem de öğrencilik yaparak devam etmiştir.

⁸⁰ Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Alimleri* (İstanbul: Cihan Yayınları, 1987), 9; Ebu’l-Ula Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: y.y., 1966), 241; Fatma Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 2; Sadık Albayrak, *Son Devir Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996), III: 171.

⁸¹ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır” 2.

⁸² Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 2; Hüsrev Subaşı, “H. Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 318; Mardin, *Huzur Dersleri*, 242.

⁸³ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, “Mukaddime”, *Hak Dini Kur’ân Dili* (y.y.: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), I: 17

⁸⁴ Subaşı, “H. Efendi ve Hat”, 319; Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 4; Mardin, *Huzur Dersleri*, 242; Albayrak, *Son Devir Uleması*, III: 171.

⁸⁵ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 5; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 242.

⁸⁶ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 6; Subaşı, “H. Efendi ve Hat”, 319; Mardin, *Huzur Dersleri*, 242; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 10.

Arapçayı iyi derecede bilen Elmalılı, bununla yetinmeyerek Farsçayı da öğrenmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm kıraati ve çeşitli nedenlerden ötürü müzikle ilgilenmeyi zorunlu görmüş ve musikî ile de uğraşmıştır. Sâmi ve Bakkal Arif Efendiden hat dersleri alan⁸⁷ Yazır, bu dalda da başarılı bir seviyeye ulaşmış; arkasında başarılı bir hat koleksiyonu bırakmıştır. Ayrıca, kısa zamanda Fransızca'yı da kendi çabalarıyla öğrendiği nakledilmektedir.

Öğretmenlik hayatına 1906 yılında dersiâmlıkla başlayan Elmalılı, farklı kurumlarda dersler vermiştir. Mesela vâizler Medresesi'nde fıkıh usûlü, Mekteb-i Nüvvâb ile Mekteb-i Kuzât'ta İslâm hukuku, ahkâm ve nizâmat-ı evkaf, Mekteb-i Mülkiye'de mantık dersleri okutmuştur.⁸⁸ Ayrıca huzur derslerine⁸⁹ -o dönemin ifadesiyle- muhatap (müzakereci) olarak katılmıştır.⁹⁰

Şer'i mahkemelerin Adliye'ye bağlanması üzerine Sultan Reşat zamanında kurulan Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye 1918'de üye, 1919'da başkan olarak atanarak görev almıştır.⁹¹ 1919'da vermeye devam ettiği bazı dersleri bırakıp sadece Medresetü'l-Mühassısîn'de okuttuğu mantık dersi ile Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'deki vazifesine devam etmiştir.

Hamdi Yazır eğitimliğinin yanında I. Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında Evkaf Nazırlığı (Vakıflar Bakanlığı) görevini de ikame etmiştir.⁹² Bu süre zarfında a'yan azalığına (senatörlüğe) seçilmiş ve ilmi rütbesi Medrese-i Süleymaniyye müderrisliğine terfi ettirilip, ikinci rütbe Osmanî nişânı ile de ödüllendirilmiştir.⁹³ Yine bu dönem aralığında kısa süre de olsa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilim şubesinde görev almıştır.⁹⁴

Damat Ferit Paşa Hükümetinin son bulması ile onun da görevi sona ermiştir. Fakat Elmalılı politik hayatı bırakmayıp çok geçmeden Osmanlı A'yan Meclisi üyeliğine seçilmiş ve üç yıl bu görevde kalmıştır. Osmanlı Devletinin yıkılması ile kurulan yeni

⁸⁷ Mardin, *Huzur Dersleri*, 242; Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 323.

⁸⁸ Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 319; Albayrak, *Son Devir Uleması*, III: 171.

⁸⁹ Huzur dersleri, Osmanlı Devleti'nde 1759-1924 yılları arasında oluşan bir gelenektir. Bu geleneğe göre Ramazan aylarında padişahın huzurunda tefsir dersleri verilmiştir. Bu uygulama hilâfetin kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 442.

⁹⁰ Albayrak, *Son Devir Uleması*, III: 171; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler*, 3. Baskı (İstanbul: Kitabevi, 1987), 519.

⁹¹ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 8; Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 319; Vakkasoğlu, *İslâm Âlimleri*, 11; Mardin, *Huzur Dersleri*, 242; Albayrak, *Son Devir Uleması*, 171.

⁹² Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 519; Mardin, *Huzur Dersleri*, 243; Vakkasoğlu, *İslâm Âlimleri*, 11; Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 9; Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 320.

⁹³ Mardin, *Huzur Dersleri*, 243; Vakkasoğlu, *İslâm Âlimleri*, 11.

⁹⁴ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 519; Albayrak, *Son Devir Uleması*, 171.

devlet tarafından eskiden görev almış olduğu kurumlar ve Milli Mücadele aleyhinde verdiği kararlar nedeniyle kendisi hakkında davalar açılmış ve gıyaben idama mahkûm edilmiştir. 1922 yılında bir aydan fazla tutuklu kalan Yazır, Ankara'daki savunmasını bizzat kendisi vermiş ve bu savunmanın ardından serbest bırakılmıştır.⁹⁵ Elmalılı'nın müderrislik görevi de yeni hükümetin medreseleri lağvetmesi nedeniyle son bulmuştur. Yaşamış olduğu bu sıkıntılar nedeniyle İstanbul'a dönünce kendini evine kapayan müellifin beş vakit cemaate gitme haricinde vefatına kadar evinden çıkmadığı nakledilmektedir.⁹⁶ Her ne kadar kendini evine de kapasa ilimden kopmayarak bu yıllarda Fransız filozof Paul Janet ile Gabriel Seailles'in eserini, *Metâlib ve Mezâhib* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.⁹⁷

İlmî çalışmalara ara vermediğini gördüğümüz yazar 1926'da Diyanet İşleri Başkanlığınca kendisine verilen Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etme görevini üstlenmiştir. Bu arada Kur'ân-ı Kerîm'in meâl kısmı da Mehmet Akif Ersoy'a verilmiştir. Mehmet Akif'in meâl yazma vazifesinden vazgeçmesiyle bu görev de kendisine devredilmiştir. 1938'e kadar 12 yıl süren çalışma sonrasında *Hak Dini Kur'ân Dili* isimli tefsiri tamamlamıştır.⁹⁸ Elmalılı, kalp rahatsızlığından 1942 senesinde, 64 yaşında vefat etmiştir. Kabri İstanbul Sahrây-ı Cedid Mezarlığındadır.⁹⁹

Hamdi Yazır'ın, ardında bıraktığı eserler şunlardır:

1. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 1935-1939 yıllarında İstanbul Ebuzziya Matbaasında 9 cilt olarak basılmıştır.
2. *İrşâdu'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*. Mülkiye Mektebinde okuttuğu ders notlarıdır ve 1911 yılında basılmıştır. Yine *Ahkâm-ı Evkâf* adıyla hazırladığı ders notları bulunmaktadır.¹⁰⁰
3. *Sefer Bahsi*. Tefsirinin 8 ve 9. ciltlerin bidâyetinin kitap haline getirilmiş şeklidir.¹⁰¹
4. *H. Muhammed'in (s.a.v.) Dini (İslâm)*. Tefsirin baş kısmındaki Anglikan Kilisesi'ne verdiği cevaplardır.¹⁰²

⁹⁵ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 10-13; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 11; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520.

⁹⁶ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520; Albayrak, *Son Devir Uleması*, 171; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 11-15.

⁹⁷ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 13; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520.

⁹⁸ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 13-14; Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 320.

⁹⁹ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 16; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 11; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520.

¹⁰⁰ Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 322; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520.

¹⁰¹ İsmet Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991) (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 172; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 29.

5. *Metâlib ve Mezâhib*. İstanbul Matbaa-i Amire'de 1926 da basılmıştır.¹⁰³
6. *Sırât-ı Müstakîm, Sebîlü'r-Reşâd ve Beyânu'l-Hak* dergilerinde farklı konularda yazdığı makalelerdir.¹⁰⁴
7. *Mantık-ı İstindâci ve İstikrâi*. İngiliz felsefeci Alexandre Bain'in Fransızca'ya çevrilmiş eserinden Türkçe'ye çevrilen eseridir. Henüz basılmamıştır.¹⁰⁵
8. *Hüccetü'l-lahi'l-Bâliğah* (tercüme çalışması),¹⁰⁶ usûl-i fıkha dair bir eser,¹⁰⁷ yarım vaziyette bir hukuk kamusu,¹⁰⁸ eksik divanı¹⁰⁹ yine basılmamış eserlerindendir.

2.2. Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri'nin Özellikleri

Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olduğu andan günümüze kadar üzerine birçok araştırmalar yapılmış ve hâlâ da yapılmaya devam eden mûcize bir kitaptır. İslâmiyet'i kabul eden ve dilleri Arapça olmayan insanlar tarafından da açıklaması yapılmış, hâlâ yapılmaktadır. İslâm dinini kabul etmiş olan Türkler de Kur'ân-ı Kerîm üzerinde çalışmalar yapmışlardır. 956 senesinde Samanoğulları'ndan Mansur bin Nuh devrinde ilmî bir topluluk tarafından Kur'ân-ı Kerîm Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹¹⁰ Yine Uygur, Arap ve Latin harfleriyle çeşitli tercüme ve tefsirleri yapılmıştır. Diğer yandan Türk kökenli âlimler Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri ile ilgili çalışmalar da yapmış ve eserler vermişlerdir, ne var ki yazdıkları tefsirlerin en önemlileri Arapçadır. Türkçe olarak yazılmış tefsirlerin en geniş Hamdi Yazır'ın rivâyet ve dirâyet yöntemiyle hazırladığı *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı çalışmasıdır.¹¹¹

Kur'ân-ı Kerîm için tefsir, her zaman ihtiyaç duyulan sahalardan birisidir. Elmalılı'yı tefsir yazmaya iten en önemli etken yaşadığı dönem ve bu dönemin insanlarda sebep olduğu problemlerdir.¹¹² 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ve daha sonrasında yapılan harf inkılabı sebebiyle yeni harflerle yazılan Kur'ân-ı Kerîm çevirilerinin hatalarla dolu olması Kur'ân-ı Kerîm'in meali ve tefsirine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Devletin

¹⁰² Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsiri", 172; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 29.

¹⁰³ Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsiri", 172; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 29.

¹⁰⁴ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık*, 520.

¹⁰⁵ Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 322; Mardin, *Huzur Dersleri*, 246.

¹⁰⁶ Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsiri", 173; Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 322.

¹⁰⁷ Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsiri", 173.

¹⁰⁸ Mardin, *Huzur Dersleri*, 246; Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 29; Subaşı, "H. Efendi ve Hat", 322.

¹⁰⁹ Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 29.

¹¹⁰ Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsiri", 169.

¹¹¹ Ersöz, "Hamdi Yazır ve Tefsiri", 169.

¹¹² Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'ân Dili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997) 15: 153.

Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi meselesine el atması yönünde görüşler ortaya çıkmış, bir süre sonra da bu konuda, genel bir kanaat oluşmuştur. Bu yoldaki beklentilerin siyasî merkezin hesaplarıyla uyuşması üzerine, Akseki'nin özel gayretleriyle Kur'ân-ı Kerîm'in meâlini yazma işi Mehmet Akif'e, tefsir yazımı ise Yazır'a havale edilmiştir.¹¹³

Bu dönem zarfında Yazır, politik yaşamında çalkantılar yaşamış, tutuklanma sürecinin ardından aklanmış ve medreselerin lağvedilmesiyle evinde inzivaya çekilerek ilmî tetkiklerle uğraşmaktadır.¹¹⁴ Bu çalışmalarından biri de Mısır Prensi Abbas Halim Paşa'nın teşvikiyle yazdığı *İslâm Hukuku Kâmusudur*. Bu çalışmaya birkaç sene devam ettikten sonra yarıda bırakarak kendisine verilen Türkçe tefsir görevini, anlaşma dâhilinde ve verilen sürede bitirmek üzere yazmaya başlamıştır. Bunu kendisi şöyle ifade etmektedir:

“Memleketimizde Kur'ân-ı Kerîm tercümesi nâmiyle şöyle böyle bazı neşriyat görüldü ki, öyle ki içlerinde aslından değil de yabancı tercümanlardan tercüme edilenler bulundu. Buna karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Diyanet İşleri Riyâsetine bir vazife tahmil edilmişti. Bunun üzerine bir teveccüh eseri olarak benden tefsir ve tercüme yazmam istendi.”¹¹⁵

Tefsir, Diyanet İşleri Riyaseti bütçesinden tahsil edilen para ile on iki yıllık (1926-1938) bir süreçte tamamlanmıştır. İlk baskı 1935-1939 tarihlerinde 9 cilt ve 10 bin takım olarak İstanbul Ebuzziya Matbaasında basılmıştır. 2.000 adet müfessire verilmiş, geri kalan baskı da ücretsiz olarak halka sunulmuştur. 2. baskı ofset olarak İstanbul'da 1960 ve 3. baskısı 1971'de yapılmıştır. 1982'de ilmî bir heyetin oluşturduğu fihrist, onuncu cilt olarak esere ilave edilmiştir. Tefsir Türk dilindeki hızlı değişme nedeniyle, daha iyi anlaşılması için İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Muhsin Demirci ve İbrahim Tüfekçi'den oluşan bir heyet tarafından sadeleştirilerek basılmıştır.¹¹⁶

Hamdi Yazır'ın almış olduğu eğitim, içinde yaşamış olduğu kültür, o dönemin siyasî, sosyolojik, ekonomik, ilmî ve felsefî özellikleri tefsirinde kendini göstermektedir. Bu özellikler değerlendirilerek esere bakıldığında Elmalılı'nın, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve açıklamada farklı bakış açısına sahip olmasının nedeni anlaşılmış olur. Ayrıca onun batı

¹¹³ Dücane Cündioğlu, *Kur'ân, Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 123; Ersöz, “Hamdi Yazır ve Tefsiri”, 169-177.

¹¹⁴ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 15.

¹¹⁵ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 8.

¹¹⁶ Bilgin, “Hak Dini Kur'ân Dili”, 15: 153-163.

felsefesine vakıf olması onun tefsirde kendinden önceki müfessirlerden farklı açıklamalar yapmasını sağlayarak tefsirine zenginlik katmıştır.¹¹⁷

Elmalılı'nın tefsir anlayışı, geleneksel Kur'ân-ı Kerîm tefsiri yazan müfessirlerin anlayışıyla büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte farklı Kur'ân-ı Kerîm tefsiri unsurlarını da içinde bulundurmaktadır.

Tefsirin özelliklerine geçmeden önce eserin adıyla ilgili şunları da ilave edelim: Elmalılı'nın tefsirini yazma nedenine bağlı olarak, tefsire *Hak Dini Kur'ân Dili* adı vermiştir. Yaşadığı dönemde batıdaki gelişmelere engel olduğu düşünüldüğü için dine “batıl inanç” gözüyle bakılıyordu. Bu nedenden ötürü dinin doğruluğunu ispatlamak için *Hak Dini* ismini vermiştir. Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'e Kur'ân isminin verilmesinin nazmı itibarıyla olduğunu savunmaktadır. Ona göre kıraat olunan metnin, ilk önce manasını en belîğ sûrette ifade eden nazımdır. Ve bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerîm Arapçadır.¹¹⁸ İbadetin Türkçe yapılması yolundaki denemelere karşı yaptığı bu açıklamalar bize, *Kur'ân Dili* ismini tefsirine neden verdiğini de ortaya koymaktadır.

Tefsire 25 sayfadan müteşekkil bir mukaddime ile başlayan Elmalılı,¹¹⁹ girişte hoş bir dua ile bunu süsleyip, ardından aile nesebini zikretmek sûretiyle mukaddimeyi tamamlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm tercümesi etrafında yapılan yayınları ve özelliklerini belirtip, eserini yazmaya vesile olan olayları özetlemiştir. Yine tercüme ve özellikleri, zorluğu, Kur'ân-ı Kerîm'in nazmı gibi konular hakkında bilgi verip, edebî parıltılarına yer verirken; O'nun Allah'tan başkası tarafından dokunulamayacak “ilahî bir kumaş” olduğunu vurgulamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'den konuşmak isteyenlerin “hiç olmazsa onu harekesiz olarak yüzünden okuyabilmeleri”¹²⁰ şartını ileri süren Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu, ifade ve lafız güzelliğinden bahsettikten sonra,¹²¹ değişik dillerden tercüme örnekleri vermiştir.

Elmalılı'nın dilbilimsel kuralları ilgilendiren kelimelerle ilgili tahlilleri genelde azdır. Çünkü Elmalılı, kelimelerin lafzî anlamından çok, derûnî yönüne önem verirken ekseri, âyetlerle-sûreler arasındaki münâsebet konusuna değinmektedir. Yine nüzûl sebepleri, nâsih-mensûh, öğüt-ahlak, iman, ameller ve fikhî hükümlerle ilgili açıklamalar

¹¹⁷ Albayrak, *Son Devir Uleması*, 154.

¹¹⁸ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 12-15.

¹¹⁹ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 7-32.

¹²⁰ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 15.

¹²¹ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 16.

yapmaktadır. Keza dönemini ilgilendiren ilim ve sanat, hikmet ve felsefeyle ilgili bilgilere de çalışmasında yer vermektedir.¹²²

Elmalılı'nın çalışmasına baktığımızda, âyetlerin meâlinin sade ve veciz olduğu görülmektedir. Aslı Arapça ve Farsça olsa da Türkçe'nin malı olmuş kelime ve terkipleri olduğu gibi kullanmıştır. Herkesin bilip kullandığı kelimeler varken bunlar yerine yeni kelimeleri tercih etmemiştir. Yerine göre nassın asıl manasından uzaklaşmamak için dönemin ifadesini, "sıratı müstakim" terkinde olduğu gibi aynen kullanmış, ardından bu kelimeleri yeni kullanılan kelimelerle açıklamıştır. Uygun düştüğü yerlerde batı dillerinden; özellikle Fransızca'dan nakillerde bulunmuştur.¹²³

Elmalılı tefsirinde âyet ve âyet gruplarını bir araya getirip, ardından meâlini vererek bunların izah ve tefsirine geçmiştir. Münâsebet, sebep-i nüzul, kıraat ilmi, yerine göre terkip ve kelimelerin dildeki açıklamaları, itikatta Ehli Sünnet, amelde Hanefî mezhebi dikkate alınarak, âyetlerin hükümleri, yabancı müelliflerin yanlış anlamalarına cevaplar, Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir¹²⁴ etme metodu, müellifin metotlarından bazılarıdır.

Müellif kaynak olarak, Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Aklı's-Selîm*, Kâdî Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*, Zemahşerî'nin *Keşşâf*, Fahreddîn Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*'i, Ebu Bekr Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân-ı*, Ebû Hayyân'ın *el-Bahrü'l-Muhît*'i ve *en-Nehrü'l-mâd* isimindeki özeti, İbn Cerîr'in *Câmiu'l-Beyân*'ı, Nisâbü'rî'nin tefsiri, Alûsî'nin *Rûhu'l-me'ânî*'si gibi tefsirlerden yararlanmıştır. Hadis kaynaklarından ise Kütüb-i Sitte ve İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* adlı eserleri dâima yanında bulunduğunu zikretmiştir. Yararlandığı bu kaynaklar dışında İstanbul kütüphanelerinde bulunan birçok tefsir, modern bilimle ilgili eserler ve sanatla ilgili kitaplara da başvurduğunu ifade etmektedir.¹²⁵

Tefsirde nakilde bulunduğu kaynakların yanında yerine göre muhtelif yorumlar arasında tercih yapmış, yanlış bulduklarını tenkit ederek, bazı konularla alakalı kendi görüşünü ortaya koymuştur.¹²⁶

Elmalılı tefsirin mukaddimesinde, Kur'ân-ı Kerîm'in tanımını yaparak onun el-Kitap, el-Furkan, el-Hüda, ez-Zikr gibi isimlerini açıklamıştır. Ardından sûre, âyet ve Mushaf kelimelerini açıklamış ve Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i konusuna değinmiştir.¹²⁷

¹²² Elmalılı, "Mukaddime", 1: 19.

¹²³ Elmalılı, "Mukaddime", 1: 16-18.

¹²⁴ Elmalılı, "Mukaddime", 1: 19-20.

¹²⁵ Elmalılı, "Mukaddime", 1: 20.

¹²⁶ Elmalılı, "Mukaddime", 1: 20.

¹²⁷ Elmalılı, "Mukaddime", 1: 20-26.

Yine tefsir, tevil ve meâl kelimelerini açıklayarak özelliklerine değinmiş son olarak Kur'ân-ı Kerîm'in faziletine yer vererek mukaddimeyi tamamlamıştır. Mukaddimede tefsir ve Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili bu muhtasar bilgileri verdikten sonra Elmalılı, Mushaf tertibine göre tefsirini yazmaya başlamıştır.

Tefsir bölümünde Fatiha ve el-Bakara sûresini¹²⁸ geniş bir şekilde ele alan müellif, bu sahadaki yetkinliğini kanıtlamıştır. Tefsirin dili, kullandığı kelimeler, günümüzde yazılan Türkçe tefsirlere oranla ağır olmakla birlikte, kendi döneminin güzel bir Türkçesidir. Müellifin üslûp ve ifade bakımından ne kadar titiz olduğu, mana ile şekil arasında bir ahenk bulunmasına ne denli ehemmiyet atfettiği eserin her yerinde görülmektedir. Her şeyden önce çalışmada edebî ifade ile ilmî ifade birbirinden ayrılmıştır. Gerekli gördüğü yerlerde edebiyat sanatının inceliklerinden istifade ederken, bazı yerlerde ilmî ifadenin mantık ve vakarını ortaya koymaktadır.¹²⁹

Elmalılı'nın yazı dili bugünkü okuyucuya, hatta o dönemin okuyucularına bile ağır geldiği açıkça görülmektedir. Onu bu denli ağır bir dil kullanmaya döneminin şartları zorlamıştır. Kurulan yeni devlet Latin harflerini kabul etmiş, Türkçeyi ibadet dili haline getirme girişimlerinde dahi bulunmuştur. Elmalılı bu amacı bildiği için özellikle eserine *Kur'ân Dili* adını verdiğini aktarmaktadır.¹³⁰ Bu hususta adeta pasif bir direniş gösteren müfessir, tefsirinde yazdığı âyet meâllerini kasıtlı olarak, kendi üslûbunun ve dil zevkinin dışında, tamamen başka bir üslûpta yazmıştır. Âyet tercümelerini Türkçe şive ve üslûba göre değiştirmiştir. Meâl kısmında dilbilgisi kurallarını bir tarafa bırakarak, sadece Arapça kelimeyi kaldırıp yerine Türkçesini koymuş, bir nevi harfî tercüme yaparak, fazla kelime kullanmamaya özen göstermiştir.¹³¹

2.3. Elmalılı'ya Göre Mûcize ve İ'câz Kelimelerinin Anlamı/Tanımı

Cumhuriyet döneminin bidâyetinde TBMM'nin istek ve desteği ile hazırlanan *Hak Dini Kur'ân Dili*, üzerinde araştırmayı hak eden bir çalışmadır. Medreselerin kapatıldığı, dil inkılabının yapıldığı ve yeni neslin, geçmişiyile olan irtibatının koparıldığı bir dönemde kaleme alınan bu eser, geçmiş kültürün yenisi ile yoğrulup okuyucuya sunulmasını ifade etmektedir. Elmalılı, kendisine verilen bu görevin önemini kavradığı içindir ki tefsirinde, geçmiş kaynakların en önemlilerini dikkate alarak yapmıştır. Eserde, Kur'ân

¹²⁸ Bkz. Elmalılı,1: 3-145; 146-1008.

¹²⁹ Ünal Üneş, *Elmalılı Kur'ân Dili Tefsirinde Tabii İlimlerin Yeri* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1984), 3.

¹³⁰ Üneş, *Elmalılı Kur'ân Dili Tefsirinde Tabii İlimlerin Yeri*, 5.

¹³¹ Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 20-22.

ilimleriyle ilgili bilgiler kısa ve özet olarak verilmektedir. İ‘câzü’l-Kur’ân hakkındaki görüşlerini de böyle kısa ve net olarak açıklamaktadır. Bunun sebebini, tefsirini bir an önce yazıp halkın istifadesine sunma hırsı ve hastalığının ona verdiği endişeye bağlayabiliriz. Genellikle i‘câzü’l-Kur’ân’la ilgili bilgileri mûcize, âyet ve i‘câz çeşitleriyle ilgili açıklamalarında yapmaktadır.

Önce onun âyet, mûcize ve i‘câz hususundaki görüşlerine değineceğiz, çünkü bu görüşler aynı zamanda onun Kur’ân i‘câzına bakışını da göstermektedir. Ona göre âyet kelimesinde aslında açık olmak manası bulunduğu gibi, bu açıklık derecesine göre bazen “beyyin” olmakla nitelendirilir. “Beyyin”le kastedilen kendisi açık, diğeri de açıklayan anlamıdır. Âyet kelimesiyle anlatılmak istenilen mana aynı güneşin görülmekten kaçamayacağı gibi açık ve parlak olması özelliğidir. Bu yüzden mûcizelere “âyet” veya “beyyine” denilmektedir. Bunun yanında açıklayıcılık özelliği de akılla hemen kavranılamayan yerlerde dille ifade edilmesidir. Peygamberler âyet kelimesinin açıklayıcılık anlamını içlerinde barındırmaları nedeniyle birer âyettirler. Yine Kur’ân-ı Kerîm mûcizesi de böyle açık âyetlerden biridir ki kendisinin eşsizliğini ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de “âyet” kelimesi, yerine göre bu manalardan herhangi biriyle kullanılmaktadır.¹³²

Yine ona göre, “آيَاتُ/ âyât” ifadesi açık işaretler ve kesin deliller karşısında, hiçbir söz söyleme ihtimali bulunmayan, apaçık mûcizeler manasına gelmektedir. Mûcizelerin açık, herkesin anlayacağı şekilde berrak olduğunu savunan Yazır, iman eden kimsenin iman ettikten sonra tereddüt etmemesi gerektiğini savunmaktadır.¹³³

Peygamberliğin, mûcize ile desteklenmiş bir kurum olduğunu ve onlar için mûcizenin öneminin çok büyük olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, el-Bakara sûresi 87. âyette geçen “الْبَيِّنَاتُ/ el-beyyinât” kelimesinin tefsirinde Elmalılı, Hz. İsa’nın (a.s.) ruhû’l-Kudüs’le desteklenmesi konusunda, ruhla ilgili açıklamalarının ardından, mûcize ile ilgili görüşlere yer vermektedir.¹³⁴ Ona göre mûcize ilahî bir te’yiddir. İnsanın yaratılışı ile ilgili tüm sır, incelik ve bilgiler, tekdüze tekrarlara dayanan kurallara bağlanıp deneysel ilmin ve fennin kısıtlı sınırları içine hapsedilmemelidir. Bunun zıddı olarak da aklî ve ilmî açıklamalar bir kenara bırakılarak, her şeyi yalnızca hârikalarla açıklamak da doğru değildir. Aklın bir alanda dondurulmaması gerektiğini savunmakla birlikte

¹³² Elmalılı, 1: 24.

¹³³ Elmalılı, 1: 569, 437.

¹³⁴ Elmalılı, 1: 407-409.

imânî mûcizelere de yer vermektedir. İslam dininin bu noktada dengede olduğunu ifade etmektedir.¹³⁵

Mûcize, isminden de anlaşılacağı üzere özel ve olağanüstü durumlara ait bir ilkedir. Bu yüzden bu olaylara iman genel bir düstur olarak ele alınamaz. Mûcize ve olağanüstü durumlar dışında asıl olan, aklın ve ilmin kurallarının geçerliliğidir. Ona göre dine de ilmî verilere de önem vermeyenler ve harika olaylar peşinde koşturanlar, sürekli farklı ve yeni görüş peşinde gitmek için çabalayanlar, kendilerini ilkelikten kurtulamazlar. Ayrıca bu tür insanlar toplumda bütünlüğü sağlayan sosyal kurallar ve ahlâkî kâideleri bırakarak câhil, sapık, boş ve baştan çıkarıcı bir hayat tarzına mahkûm olurlar. Belki de insanların bu düşünceleri nedeniyle ona göre Kur'ân-ı Kerîm mûcizesiyle ortaya konulmuş olan evrensel hükümler ve emirler, kevnî mûcize denilen öteki olağanüstü olaylardan daha yüce bir anlam ve değer taşırlar.¹³⁶ Mûcize'nin mahdut, özel ve geçici olduğunu özellikle vurgulayan Elmalılı'ya göre Kur'ân-ı Kerîm, mûcizeler içinde diğerlerinden farklı bir özelliğe sahiptir ki, o da evrensel olmasıdır.

Mûcizelerin özellikleri hakkında Fahreddîn Râzî'nin görüşüne atıfta bulunan Elmalılı, Hz. Salih (a.s.) ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mûcize yönünden birbirine benzediklerini düşünmektedir. Ona göre Hz. Salih'in (a.s.) mûcizesi, diğer peygamberlere verilen mûcizelerden daha şaşılacak bir özelliğe sahiptir.¹³⁷ Mûcizelerin keyfiyetleri incelendiğinde, farklı konumlarda oluşmadığı, aslında tabii şartlara uygun pozisyonlarda oluştuğu meydana çıkmaktadır. Her ne kadar, İsa (a.s.) ölüyü diriltmiş olsa da, ölüm ve yaşam canlının mekânıdır, yani canlı bir varlıkta ancak ölüm ve yaşam meydana gelmektedir. Demek ki İsa (a.s.), Allah'ın izniyle hayatı/ölü bir insanı yaşatmayı insanın vücudunda gerçekleştirmiş farklı bir mekânda oluşturmamış, mümkün olan bir mekânda/cisimde mûcizeyi gerçekleştirmiştir. Ama Salih'in (a.s.) mûcizesi bu özellikten farklıdır. Çünkü o, farklı bir cisimden o cismin dışında farklı bir varlık oluşturmuş ve taştan deve çıkarmıştır. Cansız bir varlık olan taştan canlı bir hayvan çıkarmıştır. Cansız olan bir varlıkta hayatın büyüyüp çoğalmasının imkânı yoktur. Hz. Peygamber'e de (s.a.v.) bunlardan daha üstün bir mûcize verilmiştir. O da gökyüzünde olan bir cismi değişikliğe uğratmasıdır ki bu da şakk-ı kamer olayıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen Kur'ân-ı Kerîm mûcizesi, Salih'in (a.s.) olağanüstü mûcizesinden daha çok ilgi çekici, daha belîğ ve devamlılığı olan

¹³⁵ Elmalılı, 1: 410.

¹³⁶ Elmalılı, 1: 411.

¹³⁷ Fahreddîn er-Râzî, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l-Gayb)* (Mısır: y.y. t.s.), 29: 48.

mûcizedir.¹³⁸

Elmalılı'ya göre, “şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır” (el-Bakara 2/164) âyeti ve buna benzer âyetlerle Allah, mûcizelerden çok insanları düşünüp anlamaya, araştırmaya yönlendirerek insan fikrini terbiye etmektedir. Bu âyet Kureyşin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) mûcize istemesi üzerine indirilmiştir. Allah insanlara bir nevi seslenerek istedikleri mûcizeden daha büyük yaratılış gerçeğini delil göstererek bu bilginin daha faydalı ve üstün olduğunu söylemektedir. Ona göre insan düşünmüyorsa doğrudan duyulara, hisse hitap eden mucizeler geçici oldukları için fayda sağlamazlar.¹³⁹ Ama yine de bu açıklamalardan ve âyetten yola çıkarak, peygamberlerin mûcizelerinin mümkün olmadığı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) maddî mûcize göstermediği/gösteremeyeceği gibi anlamlar çıkarılmamalıdır. Çünkü âyette örnek olarak verilen ve her biri en ileri ilmî verileri barındıran bilgiler düşünüldüğünde Allah'ın Safa tepesini altına dönüştürmesinin olağanüstülüğü bunların yanında fazla bir öneme sahip değildir. Müfessire göre gökler, yeryüzü vb. gibi mûcizeler devam etmektedir, insanlar da bunları bırakıp anlık ve geçici mûcizeler istemektedirler. Bu büyük ve devamlı mûcizeler anlaşıldığında, maden kanunları çözüldüğünde bu basit mûcize isteğindeki insanlar, anlatılan kevnî ayetleri kendi lehlerine çevirmenin yolunu açacaklardır. Belki de o zaman insanlar Safa tepesini, hatta Mekke'yi bile kendi bilgileri ile altına çevirebilir bilgiye ulaşacaklardır.¹⁴⁰

Yine Elmalılı, bu âyet ve benzer içerikteki âyetlerin, pek çok ilmî alandaki konuları içermesinin de bir başka mûcize olduğunu zikretmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in, en yüksek ilmî ve fennî ifadeleri tüm insanların anlayacağı ifadelerle basitleştirerek bildirmesi de onu diğer mûcizelerden farklı kılmaktadır.¹⁴¹ İnsanların Kur'ân-ı Kerîm'in benzersiz nazmında mûcize bulmamasının sebebi, bu görüşteki kişilerin zevklerinin ve akıllarının,

¹³⁸ Elmalılı, 7: 4644.

¹³⁹ Elmalılı, 1: 568.

¹⁴⁰ Elmalılı, 1: 569.

¹⁴¹ Elmalılı, 1: 570.

birtakım nefsanî istek ve arzularına uyarak değişmesi, geçici ve tekrarı olamayan mûcizeler talep etmesinde yatmaktadır.¹⁴²

Elmalılı'nın bu açıklamalarından mûcizeyi kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ona göre, peygamber dönemi mûcizeleri geçicidir, akıl sahibi insanlar olaylara takılı kalmayarak Allah'ın devam eden kevnî mûcizelerine/âyetlerine bakmalıdırlar. Peygamberlere verilen mûcizeler, peygamberleri tasdik etmekle beraber inanan ve inanmayan herkese bir imtihan vesilesidir.

2.3.1. Mûcizelerin Gayesi

Peygamberlere mûcizelerin veriliş sebebini, “sıdk-ı nübüvvetine delil olarak”¹⁴³ gösteren, onları desteklediğini belirten Elmalılı, peygambere iman konusunda insanların mûcize isteklerini uygun bulmamaktadır. Ona göre mûcize isteği, isteyen kişinin imanındaki zayıflığı gösterir. Meselâ el-Mâide sûresi 112. âyette havârilere Hz. İsa'dan (a.s.) “Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” şeklinde istekte bulunmalarıyla ilgili âyeti tefsir ederken, mûcizelerin gaye değil deliller olduğunu, müminin medlûle iman ettiğini belirterek, sert bir dille mûcize istemenin küfrün şîârı olduğunu zikretmektedir. Hatta bu talebin Hakkın gücünü deneme sevdası olduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁴ Ona göre iman edecek bir kişinin mûcizeye ihtiyacı bulunmamaktadır. Şâyet varsa, Elmalılı bu talebi/isteği onda bir çelişki olarak görmektedir. Mûcize istemenin, Allah'ın kudretini ölçme isteğinin yanında, bir edepsizlik örneği olduğunu da söylemektedir.

Elmalılı'ya göre mûcizelerin gayeleri şu şekilde sıralanabilir:

- a. Mûcizelerin asıl gayesi, peygamberleri tasdik etmektir. Yine mûcizelerde kelâmî anlamlar bulunmaktadır. Ona göre mûcize insanlar için bir imtihan sebebidir. Zira Allah Teâlâ mûcize ile sadece peygamberin doğruluğunu göstermiş olmaz. Mûcize isteğinde bulunan inanmayan insanlara istedikleri mûcizeyi inkâr etmeleri sebebiyle azap edilir. Sadece mûcizenin istenmesi değil mûcizenin gelmesinden sonra o mûcize ile aynı ortamda bulunup yaşamak da bir imtihandır.¹⁴⁵
- b. Elmalılı, Peygamberlere mûcize verilmesini, insanların aklî melekelerini kullanmamalarına bağlamaktadır. Belki de bu yüzden Allah, öldükten sonra tekrar yaratılmayı anlayamayanlara delil olarak peygamberler göndermiş ve Bakara kıssası

¹⁴² Elmalılı, 1: 570.

¹⁴³ Elmalılı, 2: 1025.

¹⁴⁴ Elmalılı, 3: 1845.

¹⁴⁵ Elmalılı, 7: 4646.

gibi mûcizeler göstermiştir.¹⁴⁶

Elmalılı, genel olarak çalışmasında mûcizeleri kabul etmekle birlikte, inceliklerine ve hikmetlerine yer vermemektedir. Peygamberler gönderildikleri toplumlar tarafından inkâr edilmiş, hatta bu inkâr peygamberleri ortadan kaldırmaya kadar ileri gitmiştir. İnanmayanlar için Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin bir i’câz olduğunu, ondaki ifade inceliklerinin ulûhiyyeti ve peygamberliği kanıtlayan deliller sunduğuna yer vermektedir. Elmalılı Kur’ân-ı Kerîm’in üslubuyla alakalı bir yorumunda onda ilk önce Allah’ın varlığı ve ulûhiyyeti konusunun işlendiğini, daha sonra peygamberliği inkâr edenleri susmaya zorlayan i’câz delilinin ortaya konduğunu, uyarma ve müjdelemenin arkasından kıyamet gününün ödül ve karşılığı i’câz ile birlikte/müştereken tasvir edildiğini belirtmektedir.¹⁴⁷

c. Elmalılı’ya göre peygamberler eliyle gösterilen mûcizeler aslında, Allah’ın varlığına delalet etmektedir. Bu konuda, “Öyle ama Allah dilediğini yaratır. O bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece “ol” der, o da hemen oluverir” dedi” (Al-i İmran 3/47) âyetinde kısaca görüşünü belirttikten sonra değişmez sanılan olayların değişebilirliğe sahip olduklarını, fakat peygamberlere verilen mûcizelerin tek gayesinin, bir tek âyeti anlatmakta olduğunu ve bunun da Allah’tan korkunuz ve O’na itaat ediniz, demek olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁸ O’na göre mûcizeler, tabii olaylarla aynı koşullarda oluşmaktadırlar. Tabii olaylar nasıl yaratanına delalet ediyorsa, mûcizeler de peygamberleri tasdik ettikleri gibi Allah’ı da tasdik etmektedirler.

Aynı şekilde nübüvvet, risâlet ve peygamberlere verilen mûcizeleri imkânsız ve gayrı ma’kul zannetmemek gerekmektedir. O’na göre akıl hangi yöne bakarsa baksın Allah’ın bir mûcizesini (âyetini) görmektedir.¹⁴⁹ Bu mûcizelerin bir imtihan vesilesi olduğunu ve müminlerin bunlara inanıp geçmeleri gerektiğini savunmaktadır. Müfessire göre, bir bütün olarak evren mûcizedir. İster peygamber mûcizesi olsun, ister âlemdaki harikulâde durumlar olsun, bunların hepsi tek elden çıkmaktadır; O da Allah Teâla’dır.

2.3.2. Kur’ân-ı Kerîm’in Peygamberlere Verilen Mûcizelerden Farkı

Genel olarak müfessirler mûcizelerle ilgili açıklamalarını, el-Bakara sûresinin 23-24. âyetlerinde yapmaktadırlar. Elmalılı da selefleri gibi mûcize ve i’câz konusuna bu

¹⁴⁶ Elmalılı, 1: 387.

¹⁴⁷ Elmalılı, 1: 148.

¹⁴⁸ Elmalılı, 2: 1104.

¹⁴⁹ Elmalılı, 2: 1084-1087.

âyetlerin tefsirinde yer vermiştir. Fahreddîn Râzî gibi o da,¹⁵⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmî oluşuna, Kur'ân'ın indirilişine ve mûcize oluşuna etraflıca yer vermektedir.¹⁵¹ O'na göre bu âyet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinin ve Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunun delillerindendir. Cenâb-ı Hak genel olan bu tevhit ve ubudiyet çağrısının ardından, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risaletini ve ona gönderdiği Kur'ân'ın ilâhî bir delil olan ebedî bir mûcize olduğunu açıkça göstermek için bir yarışa davet etmiştir. Bu özelliği ile âyet "tehaddî mu'cizesi"dir.¹⁵²

Peygamberlere verilen mûcizeleri iki kısma ayıran Elmalılı, görünür ve sadece o dönemle ilgili mûcizelerin etki ve faydasının genel olmadığını, en önemli mûcizenin kalıcı, aklî ve ilmî değeri olan mûcize olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu ayırım sonucunda en büyük ve kalıcı mûcize Kur'ân-ı Kerîm'dir. Cenâb-ı Allah Resulüne bunu o kadar net ifade etmiştir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini hiç kimse meydana getirememiştir. Hangi dönemde olursa olsun Kur'ân-ı Kerîm'e benzer söz, yazı, şiir oluşturmaya gayret eden tüm dâhî, filozof veya şâirler âciz kalır. Çünkü bu Allah'ın taahhütü altındadır. Kur'ân-ı Kerîm'deki bu olağanüstülüğü görmek istemeyen veya ayrılık çıkarmak isteyenler, bir benzerini meydana getirmeye kalkıştıklarında mağlup olmuşlar ve bir şey yapamamışlardır. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in meydan okuma sırrı ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risaletinin ebedî delillerindendir.¹⁵³ Elmalılı, "Kur'ân ile boy ölçüşmeye kalkışanlar mağlup olagelmüşler, hiçbir şey yapamamışlardır. Allah Teâlâ kudretlerini derhal bağlamış veya esasen hiç vermemiştir"¹⁵⁴ ifadesi ile sarfe teorisine benzer bir yorumda bulunmaktadır. Yani ona göre inanmayanların Kur'ân'ın benzerini getirememesi sebeplerinden biri belki Allah'ın onların kuvvetlerini alma ihtimali olmasındandır.

Elmalılı, tehaddî âyeti "Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)"¹⁵⁵ hakkında, Kur'ân için söylenen şüphelere yer vererek, benzerinin hangi yönlerde getirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Ona göre oluşturulan söz, şiir veya metin aynı üslûb, belâgat ve

¹⁵⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 2: 114-121.

¹⁵¹ Bkz. Bakıllânî, *I'câzu'l-Kur'ân*, 47-70.

¹⁵² Elmalılı, 1: 267; ayrıca bkz. Süyûtî, *İtkân*, 4: 3-4; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 162.

¹⁵³ Elmalılı, 1: 267-268.

¹⁵⁴ Elmalılı, 1: 268.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/23.

bedâetde Kur'ân sûrelerine benzer ve onun eşi bir sûre kadar olmalıdır.¹⁵⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmî olmasının da mûcizevî yönü bulunduğunu belirterek, Kur'ân-ı Kerîm dışında ona nazîre getirenin o peygamber gibi ümmî ve onun gibi ahlâklî olması gerektiğini savunmaktadır.¹⁵⁷ Bu görüşlerini de aklî açıklamalarla ispatlama yoluna gitmektedir.¹⁵⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in benzerinin yapılamayacağı bilgisinin verilîşi, o günden bugüne doğruluğu ispat edilmiş ebedî ve gaybî bir mûcizedir. "Asla yapamayacaksınız" (el-Bakara 2/24) ifadesindeki meydan okumanın i'câzı karşısında inkâr edenler yapamayacaklarını bildikleri için yarışa girmeyerek silâhlarına sarılmış, kan akıtmışlar ve dünya karıştırılarak yüzyıllardır her türlü zahmet ve masrafa katlanılarak bu mûcizeye karşı durmaya çalışmışlardır. Bu iki âyetten sonra gelen âyetlerin tefsirini yine mûcizeye ve Kur'ân-ı Kerîm'in anlatım eşsizliğine, nazım güzelliğine bağlamaktadır. Müfessire göre Kur'ân-ı Kerîm'in beyanatları çok canlıdır. Âyet ve surelerin içeriğinde bulunan konular ilmî veya felsefîk de olsa özlü, basit ve güzel bir şekilde bir arada yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu üslubunu, konuşması belâgatlı bir hatibin yüksek bir minberden büyük ve çeşitli bir cemaate hutbe okurken hutbesini irad etme biçimine benzetmektedir. Hatip kimi zaman konusunu sağa, sola veya merkeze dönerek, kimi zaman tüm dinleyicilere, bazen de bir kısmına, sırası geldiğinde muhalif gruba ve muvâfıklara ve bazen de sadece karşısındaki özel yaverine hitap ederek açık uyarılarda bulunmaktadır.¹⁵⁹

Özellikle bu âyetin tefsirinde Elmalılı mûcize, i'câz ve özellikleri ile ilgili neredeyse tüm ilmî bilgileri sunmaktadır. Aklî verileri de sunarak Kur'ân-ı Kerîm'e meydan okumanın imkânsız olduğunu ispatlamaktadır.

Elmalılı'ya göre İslâm âlimleri, peygamberlere verilen bu mûcizeleri niteliklerine göre ikiye ayırmaktadırlar. Bu mûcizeler hissî ve aklî mûcizelerdir. Bütün peygamberlere hissî mûcize verilmiştir. Hz. Peygambere verilen Kur'ân-ı Kerîm ise tek aklî mûcizedir.¹⁶⁰ O, Kur'ân'ın ebedî bir mu'cize olduğunu çoğu âyetin tefsirinde belirtmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Elmalılı, 1: 268-269.

¹⁵⁷ Bkz. Bakıllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 49-50; Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 2: 115; Rıza, Reşid, *Tefsiru'l-Menâr*, 1: 216-221.

¹⁵⁸ Elmalılı, 1: 270.

¹⁵⁹ Elmalılı, 1: 272-273.

¹⁶⁰ Süyûtî, *İtkân*, 3: 3.

¹⁶¹ Bkz. Elmalılı, 1: 267-268, 564.

Yazır'a göre Kur'ân-ı Kerîm'i, diğer mûcizelerden farklı kılan bazı özellikler mevcuttur. Elmalılı onları da şöyle sıralamaktadır:

1. Peygamber'e (s.a.v.) gelen diğer âyet ve mûcizelerin delâleti, i'câzı, Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliği kadar ayrıntılı, net ve güçlü değildir. Diğer mûcizelerin delâleti, kapalı, belirsiz, açıklamasız ve devamsız iken Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizesi onların hepsinin i'câz delaletini içermekte, onlardan daha açık, mufassal ve dâimîdir.¹⁶²
2. Bunun yanında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen hissî mûcizelere de dikkat çekerek ayın yarılmaması olayını örnek göstermektedir. Bu olayın mücmel ve o anda bu olayı görenlerin müşâhede ettiğini, ama el-Kamer sûresinin bu olayı daha iyi ifade ettiğini, her zaman görülebildiğini ve okunabildiğini açıklamaktadır.
3. Yine Kur'ân-ı Kerîm, öyle bir bedî'î te'lif ve ilâhî kelâmdır ki, Allah'tan başka hiç kimsenin ilim ve kudreti buna yetişemez, öncekiler ve sonrakiler ona karşı gelmekten âcizdir.¹⁶³ İşte bu özellikleri ile Kur'ân-ı Kerîm, diğer mûcizeler ve kitaplardan farklıdır.
4. Furkân sûresinin ilk âyetinde, Kur'ân-ı Kerîm'e benzer bir eser meydana getirilmeye çalışıldığı halde başarısızlıkla sonuçlandığını ve müşriklerin kalemle mücadeleden kılıçla mücadeleye yöneldiklerini, bunu da boş bir inatla yaptıklarını ifade ederek, Kur'ân-ı Kerîm'in farklılığına dikkat çekmektedir.¹⁶⁴

Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'in mislinin getirilememesi hususunda tehdîdî âyetlerinin tefsirinde bazı tarihî olaylara da yer vermektedir. Mesela, ilk filozoflardan Kindî ile alakalı anlattığı hâdisede, öğrencileri filozoftan Kur'ân-ı Kerîm'in bir benzerini getirmesini istemektedirler. O da öğrencilerinin isteklerine, "hepsini yapamasam da bir kısmının benzerini yapabilirim", şeklinde cevap vermiştir. Uzun bir süre çalıştıktan sonra öğrencilerine, "vallâhi, buna ne bizim gücümüz yetecek, ne de başka birinin. Mushafı açtım, sûre-i Mâide çıktı, baktım vefadan (sözde durma) bahsediyor. Sözünden dönmeyi yasaklıyor, devamında bir genel tahlil yapıp sonra bir istisna getirip daha sonra da Allah'ın kudret ve hikmetinden haberler verilmiş ve bütün bunlar iki satıra sığdırılmış, bunu ise hiç kimse ciltlerle yazı yazmadan ifade edemez"¹⁶⁵ deyip, nazîre yapmaktan vazgeçmiştir.

¹⁶² Elmalılı, 3: 2033-2034.

¹⁶³ Elmalılı, 3: 1532.

¹⁶⁴ Elmalılı, 5: 3562-3565.

¹⁶⁵ Elmalılı, 3: 1546; 4: 2397.

2.4. Elmalılı'ya Göre İ'câzü'l-Kur'ân

Elmalılı, tefsirinde Kur'ân ilimlerine dâir açıklamalara yeri geldikçe değinmektedir. Bazı kâideleri derinlemesine verirken, bazılarının yalnız ismini zikretmekle yetinmektedir. Muhkem ve müteşâbihle ilgili açıklamalarını Âl-i İmrân sûresi 7. âyetinde,¹⁶⁶ nâsih-mensuhu el-Bakara sûresi 106. âyetinde,¹⁶⁷ müteşâbihâta dâir bilgiyi de el-Bakara sûresi 1. âyetinin tefsirinde yaparken¹⁶⁸ münâsebetle ilgili konuya, mukaddimede değinmektedir. Bu husustaki yorumlarını, Kur'ân ilimleri ile ilgili kitapların sistematığına göre yapmayıp genel ifadelerle ele almaktadır.

Mesela Kur'ân'ın tanımını yaparken, O'nun bir sıfatı olarak i'câzı saymaktadır. Ona göre Kur'ân'ın nazmı i'câz çeşitlerinden birisidir. Kur'ân, hak olduğunu ve bu doğruluğunu kendisinden başka hiçbir delile ihtiyaç duyulmayacak şekilde, bizzat kendi varlığı ile ispatlamış bir kitaptır. Tüm insanları ve cinleri i'câzıyla âciz bırakmıştır. Bundan dolayı Meselâ, “Allah göklerin ve yerin nurudur... Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, neredeyse aydınlatacak (kadar berrak) tır”,¹⁶⁹ âyetini tefsir ederken, Kur'ân'ın bizâtihi açık, anlaşılır, tecrübeyle sabit ve hiç şüphe götürmez bir mûcize olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm: “Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimize indirilmiş olup her bir sûresi i'câz ifade eden, ondan bize tevatür yoluyla nakledilmiş ve o şekilde Mushaflarda yazılı bulunan belîğ nazım ki hem tamamına ve hem bir kısmına denilmektedir”.¹⁷¹

Tanımdaki “Kur'ân'ın her bir kısmının -ne kadar olursa olsun- i'câz ifade ettiği”, ifadesinden Elmalılı'nın Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz miktarı hakkındaki düşüncesini çıkarsayabiliriz. Kur'ân-ı Kerîm'e nazîre getirme miktarı tek bir sûre olabileceği gibi, bir “kısmı” da Kur'ân-ı Kerîm olduğuna göre o miktar kadar da olabilir. Fakat bu “kısmın” ne kadar olduğu, ifadede açık olmayıp, muğlâk bırakılmış, Kur'ân-ı Kerîm'e karşı getirilecek i'câz miktarı tam olarak belirtmemiştir.

Hamdi Yazır, yeri geldikçe Kur'ân'ın i'câzının güzelliği ve bunun eşsiz özelliklerinin yanında, bu ilmin zorluğunu da dile getirmektedir. Ona göre kelimelerin incelikleri,

¹⁶⁶ Elmalılı, 2: 1035-1040.

¹⁶⁷ Elmalılı, 1: 459-461.

¹⁶⁸ Elmalılı, 1: 159.

¹⁶⁹ en-Nûr 24/35.

¹⁷⁰ Elmalılı, 4: 2842.

¹⁷¹ Elmalılı, 1: 162.

yerli yerinde oluşu, Kur'ân'ın i'câzından ve ince lemeâtından/parıltısından olmakla birlikte, bunu ancak havass, yani ilimde ileri derecede olanlar anlayabilir.¹⁷²

İ'câz ilminin önemini, Kur'ân'ın mûcizeliğine bağlayan Elmalılı, bu ilimle yalnız âlimlerin uğraşması gerektiğini savunmaktadır. Yine o, kendi devrinde farklı ilimlerle uğraşan kişiler tarafından Kur'ân meâli yapılmasına karşı da tavır almaktadır.

2.5. Elmalılı'ya Göre İ'câz Çeşitleri

Kur'ân-ı Kerîm hakkında yapılan çalışmalar genel olarak dönemlerinin izlerini taşımaktadır. Müfessirler yetiştikleri çevreye ve zamanındaki olaylara göre açıklamalarda bulunmaktadırlar. Kur'ân'ın i'câzı konusundaki çalışmalar da buna göre şekillenmiştir. Mesela, ilk dönemlerde Kur'ân'ın tehadî âyetleri ve içerdiği anlam üzerinde durulurken, daha sonraları Arap dili üzerindeki çalışmaların öne çıkmasıyla nazım, belâgat ve üslûp gibi konular ele alınmıştır. Tabi olarak bu konular müfessirlerin kendi zevk ve anlayışlarına göre farklılık arz etmektedir. Son asırlarda ise ilmî gelişmelere paralel olarak Kur'ân'ın ilmî ve fennî açıklamaları üzerinde çalışmalar hızlanmıştır.¹⁷³

Elmalılı'nın yaşadığı ortamın ve aldığı eğitimin tesiri tefsirinde görülmektedir. Onun i'câzla ilgili açıklamaları genel ifadelerden öteye geçmemekle birlikte, yeri geldikçe kendine has farklı açıklamalarda bulunmaktadır. Genel olarak yararlandığı müfessirlerle aynı i'câz çeşitlerine değinen Elmalılı, i'câz çeşitlerinin niteliklerini ince nükteler ve örneklerle açıklamaktadır. Ona göre Kur'ân nazmı, üslûbu ve tertibi ile dikkat çekici bir özelliğe sahiptir. Kur'ân âyetleri çeşitli tertip, üslûb ve nazımla oluşmuştur. Farklı konuları, farklı üslûpla bildirdiği halde bir tertip olması açısından Kur'ân bir mûcizedir. Müellife göre Kur'ân âyetleri, kimi zaman yaratmaya ve yok etmeye, kimi zaman da iâdeye yönlendirmektedir. Âyetler bazen de tek bir tembih ve ihtarda bulunurken hisleri harekete geçirip teşvikler ve korkutmalar saçararak, gökleri ve yeri gezdirmektedir. İnsanları kalplerinin ve vicdanlarının derinliklerine indirip iç âlemlerini göstermekte, aklî prensipler tertibiyle mantık çerçevesinde görünmeyeni önlerine sermektedir. Yine aynı anlayışı, haber veya âyeti bedîî bir sanat ile şekilden şekle sokarak farklı pek çok

¹⁷² Elmalılı, 6: 4461.

¹⁷³ Bkz. Abdurrezzak Nevfel, *Allah ve Modern İlim*, 2. Baskı (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980); Celal Kırca, *Kur'ân ve Fen İlimleri*, 2. Baskı (İstanbul: Marifet Yayınları, 1989); ayrıca bkz. Müslim, *Mebâhis*, 147-220; Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21: 406.

âyetle anlattığı gibi, çeşitli konulardaki âyetleri bir âyete sığdırarak, uzun âyetlerle anlattığı bir konuyu, bu sefer tek bir kısa âyetle anlatmaktadır.¹⁷⁴

Kur’ân-ı Kerîm, Arap harflerinden oluşmakta ve insanlara bu lisan ile meydan okumaktadır. Bu lisanın en küçük birimi olan harflerle ilgili açıklamasında,¹⁷⁵ onların oluşturduğu nazma dikkat çekmektedir. Allah, kelimeleri oluşturan mukattaa harflerini öyle özel bir şekilde yanyana getirmiştir ki böylece bu harflerle O’nun hikmetiyle sınırsız bir şekilde anlamlı kelimeler ve cümleler oluşmaktadır. İnsanlar bu sayede söyleyip anlamak gibi büyük bir nimete ermişlerse de yine bundan birçokları gafil kalmışlardır. Kur’ân-ı Kerîm’in nazmı basit ve sınırlı harflerden oluştuğu halde, diğer kelimelerden farkı, “elif-lâm-râ” gibi yepyeni bir şekil ve benzeri görülmemiş bir sanat ve estetik anlayışı ile oluşmuştur. Edipleri ve belâğatçıları bir benzerini meydana getirmekten âciz bırakan bu kitap kendisinin, Allah tarafından indirilmiş bir mû’cize ve bir peygamberlik belgesi olduğuna delalet ettiği gibi, inkârcılara da bir tehdîd mahiyetindedir.¹⁷⁶ Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm, insanları doğru yola ileten bir rehber olurken, inananları mükâfatla müjdeleyen, isyankârları ise cehennemle korkutup uyarıcı bir kitaptır. Yine ona göre Kur’ân-ı Kerîm’in hükümleri kesindir, nazmı ve manası her türlü noksanlıktan ârî kılınmıştır. Ayrıca “ümmü’l-Kitâb” olan Kur’ân-ı Kerîm, beyan ve belâgatı güçlü, tahriften korunmuş, âyetleri ebediyyen değişmeyecek muhkem olan bir kitaptır. Bu özellikleri sebebiyle Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) risaletinin en üstün delili ve bir benzerinin asla oluşturulması mümkün olmayan açık mû’cizesidir.¹⁷⁷

Elmalılı, tehdîd âyetlerinden olan en-Nisa sûresi 82. âyetinde¹⁷⁸ ve diğer âyetlerin tefsirinde i’câz yönlerini şöyle sıralamaktadır:

1. Gâybi haberleri vermesi,
2. Benzeri olmayan bir fesâhat ve belâgat güzelliği olması,
3. Beyan çeşitleri farklı olmakla birlikte hepsi birbirine benzeyen, sağlam ve kusursuz bir metin içinde bulunması,

¹⁷⁴ Elmalılı, 3: 1934.

¹⁷⁵ Hurûfu mukattaa ile ilgili bölümde açıklama bulunmaktadır. Bkz. 43. Yunûs 10/1, ayrıca bkz. Elmalılı, 1: 155.

¹⁷⁶ Elmalılı, 4: 2663.

¹⁷⁷ Elmalılı, 4: 2665.

¹⁷⁸ “Hâlâ Kur’ân’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı”.

4. Âyet ve sûrelerinde, anlatılmak istenen manaların, hikmet ve yararların çeşitli ve değişik olmasına rağmen ahenkli bir çeşitliliği bulundurması,
 5. Kur'ân'da zaman, yer ve durumların değişmesine göre değişik hükümleri ve çeşitli manaları ifade eden kırâat ve lafızların bulunması.¹⁷⁹ Kimi zaman da bu i'câz yönleri dışında kalan i'câz çeşidine âyeti yorumlarken tek başına yer vermektedir.
- Çalışmada, Elmalılı'nın değindiğini gördüğümüz on i'câz çeşidine ulaştık, şimdi bunların tafsilatına geçelim:

2.5.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Tertip Yönünden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm 23 yılda, âyet ve sûreleri birbirinden farklı zamanlarda peyderpey nâzil olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in münecemen nâzil olmasına karşın, âyetlerin tertibi ittifakla tevkifidir. Surelerin tertibi konusun da ise ihtilaf vardır. Bazı âlimlere göre sûre tertibi de tevkifidir.¹⁸⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) vahiy kâtiplerine ve sahâbîlere âyetlerin nereye yerleştirileceğini bildirmiştir.¹⁸¹

Müfessirler genellikle, Kur'ân-ı Kerîm'in nazım ve tertibini birlikte ele almışlardır. Elmalılı bu iki konuyu birbiriyle bağlantılı görmekte, Kur'ân-ı Kerîm'in tertibini bir i'câz yönü olarak açıklamaktadır. O, müfessir Râzî gibi Kur'ân'ın tertibini, nazım ve münâsebetle irtibatlandırmakta ve kimi zaman bunları birbirinden ayırmamaktadır.¹⁸²

Örneğin, Bakara sûresinin girişinde Kur'ân-ı Kerîm'in tertibine değinirken Kur'ân'ı bir canlıya benzetmektedir. O'na göre Kur'ân-ı Kerîm bir canlıysa, Fatiha sûresi başı, Bakara sûresi gövdesindeki en önemli kısmı, öteki sûreler diğer uzuvları, organları, kol ve bacakları hükmündedir. Elmalılı, Fatiha sûresinde konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir: “Kur'ân manalarının inkişaflarındaki ilişkiler, en mükemmel canlı bir cismin ahengine benzer. Maddî ve manevî yönü tam, en mükemmel bir insana benzer, onu da Hz. Muhammed'in vücudu olarak tasarlarsanız, Kur'ân'ın tertibindeki ilâhî sanatın bir timsâlini düşünmüş olursunuz”.¹⁸³ Bu ifadeden, Kur'ân-ı Kerîm'in tertibindeki düzenin cisimleşmiş hali Hz. Muhammed (s.a.v.) olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷⁹ Elmalılı, 2: 1400-1402; 4: 2770, 2842; 5: 3646; 7: 4560.

¹⁸⁰ Tevkîfî, vahye dayalı olmak, vahiy yolu ile te'lif edilmesi bkz. Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 195-201; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 56-58.

¹⁸¹ Süyûtî, *İtkân*, 1: 164; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 56, 58.

¹⁸² Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 2: 116.

¹⁸³ Elmalılı, 1: 147.

Ayrıca bir canlının ilk oluşumu/şekillenmesi ile daha sonraki evreleri arasında fark olduğu gibi, Kur'ân'ın iniş süreci ve sonrasında toplanıp yazılmasında da fark vardır. Kur'ân-ı Kerîm tam bir gelişme düzeni ile yirmi üç senede tedrici olarak inkişaf etmiş ve tabii olarak tamamındaki genel düzen, nüzûl düzeninden başka olmuştur. Gerçekten Fatiha sûresinden sonra hangi sûreyi ele alacak olursak, bu tertipteki en mükemmel tenasübü bulamamaktayız. Farklı bir tertip oluşturulmaya çalışıldığında, başı gövdenin ortasına veya ayakları kolların yerine koymak, ilk yaratılıştaki olmayan tertibi yapmak gibi olur ki bunun ne kadar yerinde olduğunu sorgulamaktadır.¹⁸⁴

Elmalılı, inanmayanlar tarafından Kur'ân'ın toptan indirilmesi ile ilgili itirazda bulunanlara karşı yaptığı açıklamada,¹⁸⁵ âyetlerin tek tek indirilmesi ile Kur'ân'ın toplu şekilde indirilmesi arasında bir şey değişmeyeceğini savunmaktadır. Böyle olsa da âyetlerin parça parça indirilmesinde birçok fayda olduğunu zikretmektedir. Bu faydaların ilki; vahyin insan kalbine iyice yerleştirilmesi ve belleğe sağlam bir şekilde alınmasıdır. İkincisi ise olaylara göre aralıklarla inmiş olan âyetlerin mânâsında daha fazla bir anlam ve derinlik olduğu görülür, ayrıca teorik ve pratik yerleşmesinde kuvvet bulunacaktır. Üçüncü olarak, yeni inen her necm¹⁸⁶ ile ayrıca bir meydan okuyup çekişmeden aciz bırakılarak her defasında yeni bir kalp kuvveti verilecek. Dördüncüsü nâsih ve mensûh ile zamanına göre hüküm koymayı, açıklamanın ve tefsirin çeşitli usûl ve kuralları tedricen öğretilecektir.¹⁸⁷

Elmalılı, el-Alak sûresinin tefsirinde ilk inen sûrenin hangisinin olduğu ile ilgili bilgi verirken âyet-sûre tertibine değinmektedir. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm'in gerek âyet, gerekse sûre tertibinde nüzûl sırası gözetmeksizin Mekkî-Medenî sûreleri ve âyetleri karıştırılıp daha çok mana ilişkisi gözetilmiş bulunmasında, nazmın güzellikleri ve Kur'ân'ın i'câzı açısından çok büyük hikmetler mevcuttur. Bu tertip ona, hayatın gidiş ve gelişmesinde, olaylar ve değişmelerin meydana gelmesi, dâima önceki ile sonraki arasındaki vahdet ve nizâmı düşündürmektir. Bu hususu şöyle bir örnekle açıklamaktadır: “Mesela bu beş âyet, Fatiha'dan evvel inmiştir diye bunları sûreden ayırıp da tertipte, Fatiha'dan önce koymaya kalkışmak gibi bir usûl takip edilecek olsa idi, ne bu sûre kalır, ne de Kur'ân'ın (diğer) sûreleri ve âyetleri arasında bir ahenk

¹⁸⁴ Elmalılı, 1: 147.

¹⁸⁵ “İnkâr edenler, “Kur'ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz Kur'ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk” el-Furkân 25/32.

¹⁸⁶ Elmalılı, “necm” kelimesi ile “âyet-âyetler” kelimesini kastetmektedir.

¹⁸⁷ Elmalılı, 5: 3584.

bulunurdu”.¹⁸⁸ Böyle yapılmayıp Kur’ân-ı Kerîm’in herhangi bir kısmı okunurken ve hatta herhangi önemli bir işe başlarken “bismillâhirrahmânirrahîm” diye başlanmakla aslında ilk âyette söylenen “Rabbinin ismiyle oku” emri yerine getirilmektedir. Ayrıca Kur’ân nazmı hiç bozulmadan bütün yönleriyle korunmuş olmaktadır. Sûrelerin bu şekilde Kur’ân’ın (indirilmesinin) bitimine doğru buraya konulmasında şüphesiz, ilk sırasında anlaşılan manadan daha fazla bir manası vardır.¹⁸⁹

Kur’ân-ı Kerîm’in tertibine göre aynı konuları anlatan âyetler farklı yerlerde, farklı anlamlar içermektedir. Ona göre benzer âyetler tekrar gibi gözükse de tekrar değildir. Çünkü hepsi, yerine ve tertibe göre farklı manalar ve nükteler taşımaktadır. Mesela “biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik”¹⁹⁰ âyetinin birkaç yerde geçtiğini¹⁹¹ bu emrin geçtiği her yerde insanın farklı bir inceliğe ve bakış açısına sevk edilmiş olduğu söylemektedir. Böyle düşünüldüğünde bu tekrarlanan gibi gözükken emrin ayrı ayrı mana ve faydalar içerdiği daha iyi anlaşılmış olur.¹⁹²

2.5.2. Kur’ân-ı Kerîm’in Nazım Yönünden İ‘câzı

İnsanlara doğru yolu bildirmek için gönderilen peygamberler, Allah-u Teâlâ tarafından yaşadıkları devirde rağbet gören fiillerle desteklenmişlerdir. Arap tarihi içinde Arapçanın parladığı ve insanların Arapça’ya en rağbet ettikleri devir Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaşadığı devirdir. Bu devirde Arap dilinin üstünlüğü için çaba gösterenler, Mekke’de dillerine verdikleri önemi şiir ve kaside yarışmaları düzenledikleri panayırlarla ispatlıyorlardı. İşte bu dönem içinde nâzil olan Kur’ân-ı Kerîm, bu dilin sahiplerine kademe kademe meydan okumuştur.¹⁹³

İ‘câz konusu üzerine araştırma yapan hemen her asırdaki âlimlerin ekserisi, Kur’ân’ın dil mûcizesi olduğunu kabul etmektedirler. Bu konunun içine Kur’ân’ın belâgat ve fesahâtini, nazmını, üslûbunu ve tertibini de dâhil etmektedirler. Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câzı denince genellikle, Kur’ân’ın nazım ve belâgat yönünden i‘câzı anlaşılır.¹⁹⁴

¹⁸⁸ el-Alak 96/1-5.

¹⁸⁹ Elmalılı, 8: 5946.

¹⁹⁰ el-Ahkâf 46/15.

¹⁹¹ el-Ankebût 29/8; Lokmân 31/14.

¹⁹² Elmalılı, 6: 4343.

¹⁹³ Kattân, *Ulûmu’l-Kur’ân*, 372.

¹⁹⁴ İbn Atiyye, Fahreddîn Râzî, İsfahânî ve Zerkeşî gibi âlimler bu konuya değinmişlerdir. Bkz. Bakıllânî, *İ‘câzu’l-Kur’ân*, 51; Ebi’l-Hasan b. Muhammed Maverdî, *A’lamu’n-Nübüvve* (Beyrut: Daru’n-Nefais, 1994), 130-132; Süyûtî, *İtkân*, 4: 3-17; Reşid Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, 1: 198.

Nazım dizmek, tertip etmek ve sıraya koymak demektir. Kur'ân'ın nazmı yönünden i'câzı ise harflerinin, kelimelerinin ve cümlelerinin yerli yerine yerleştirilmesidir.¹⁹⁵

Kur'ân'ın nazım ve üslûbuna dair yorumlarıyla meşhur olan Fahrreddîn Râzî'ye göre müfessirler, nazım konusuna yeterince önem vermemişlerdir.¹⁹⁶ Yine son dönem müfessirlerden Reşid Rızâ'ya göre de Kur'ân'ın nazmı, üslûbu ve belâgatıyla alakalı yapılan incelemeler, tam manasıyla bu konunun hakkını verememektedir. Ona göre Kur'ân'da tek bir nazım veya tek bir üslûp bulunmayıp, yüzlerce nazım ve üslûp mevcuttur.¹⁹⁷

Elmalılı Kur'ân-ı Kerîm'in mucizeliği konusunda, diğer İslâm âlimleri ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Harf inkılâbı ile Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçeleştirilip, onunla ibadet edilmesi görüşünün ele alındığı bir dönemde,¹⁹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz nazmına dikkatleri çekmek maksadıyla tefsirinin birçok yerinde bu i'câz çeşidine değinmektedir. Hatta diyebiliriz ki Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden en çok bahsettiği, özelliklerini ve önemini en çok tekrar ettiği konu, Kur'ân-ı Kerîm'in nazım yönünden i'câzıdır. Özellikle nazım i'câzına mukaddime yer vermiş olması, konunun onun için önemli olduğunu göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz bir nazımının bulunduğunu ve Kur'ân-ı Kerîm'e "Kur'ân" isminin bu nedenle verildiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre, önce okunan bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in manası değil, bu manayı en güzel şekilde anlatan nazımdır.¹⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm, herkesin bildiği harflerin, seslerin en güzellerinden, yerine göre en nağmelilerinden, bütün Arapların bildiği ve dolayısıyla bütün insanların anlayabileceği kelimelerin en güzelinden seçilerek, Allah'tan başka kimsenin yapamayacağı canlı bir dokuma ile dizilip, dokunmuştur. Lafız mananın, mana lafzın aynası halinde sonsuz beyan parıltılarıyla parlatılmıştır. Haydi, bunun Allah'tan indirildiğinde şüpheniz varsa Allah'tan başka bütün güvendiklerinizi çağırarak ve hatta insanlar ve cinler bir araya gelerek de bunun, bir sûresinin benzerini yapınız, fakat imkânı yok yapamazsınız,²⁰⁰ diye bütün cihâna meydan okumuştur. Kur'ân, gâyet basit bir teklifle ve gaybtan haber vermek sûretiyle gözle görülen bu âleme gelmiş, her âyeti kolay ve sade görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklidi

¹⁹⁵ Müslim, *Mebâhis*, 125.

¹⁹⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 7: 137-138.

¹⁹⁷ Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, 1: 198-199.

¹⁹⁸ Vakkasoğlu, *İslâm Âlimleri*, 16-19.

¹⁹⁹ Elmalılı, "Mukaddime", 1: 12.

²⁰⁰ el-İsrâ 17/88.

zor bir söz olan, “i‘câz”lı bir nazımdır.²⁰¹ Kur’ân-ı Kerîm’i düşünen ve araştıran herkes, nazmını anlayabileceği gibi, nazmında farklı manalar da bulabilirler.

Ayrıca Elmalılı, Kur’ân-ı Kerîm’in nazmını, tehdî meselelerinden biri olarak da görmektedir. Kur’ân-ı Kerîm nazmında yani âyetleri oluşturan cümlelerin özellikleri, âyetlerin evveli, anlatılan şeyin geliş süreci ve içerikte yer aldığı konum, anlamı, söz ile mana arasındaki uyumu, kelimelerin öncelikle kulağa hoş gelmesi ve kolay anlaşılmasını sağlayan ifadelerin yer alması gibi yönler gözetilmiştir.²⁰² Kur’ân’ın nazmı, bilimsel düzen ile estetik düzenin kucaklaşıp bütünleştiği bir alandır. Bundan dolayı Kur’ân’ın ortaya koyduğu mantık düzeni, ilim ve sanatın ortaya koyduğu düşünce bütünlüğünden daha sağlam ve daha tutarlıdır.²⁰³ Kur’ân-ı Kerîm’in sûre ve âyetleri arasındaki tertip ve ilişkiler, sadece edebiyatla ilgili bir zevki değil, aynı zamanda derin bir hikmet ilminin hesaba sığmaz tertip ve düzen şekillerini de içine almaktadır.²⁰⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in sûre ve âyetleri rasgele bir tesadüfün veya sadece şairâne bir duygunun gücü ile ortaya çıkıvermiş, karışık bir divan değildir. O baştanbaşa “Bismillâhirrahmânirrahîm” gibi geniş anlamlı tek bir cümledir. Belki fasih bir kelime düzeninde sağlam bir uyum ve çok hikmetli bir beyan ve üslûp ile inmiş ilahî bir sözdür.²⁰⁵

Kur’ân-ı Kerîm’i oluşturan kelimelerle, ahenkli bir düzen oluşturup âyetler de fasılalar ile âyet âyet ayrıldığı gibi, âyetler de içeriğine göre dikkat çekici bir şekilde fasılalarla ayrılıp, bölüm bölüm kılınmıştır.²⁰⁶ Konudan konuya, kıssadan kıssaya, inanç esaslarından Allah’ın ilahlığı ve insanların kulluğuna ve sair konulara geçilerek değişik açılardan emir ve yasaklar iç içe uyumlu bir üslûpla kurulmuştur. Ona göre ayrıntılı ve geniş olarak anlatılan konuların farklı âyet ve surelerde yer almasına rağmen ne ayrıntılar ne de ana konu sapmıştır. Kur’ân’ın nazmı Allah tarafından i‘câzkâr bir hikmetli yapıya kavuşturulmuş, muhkem ve mufassal kılınmış, özene bezene işlenip gönderilmiş bir nazımdır.²⁰⁷ Kur’ân-ı Kerîm güzel bir nizam ile halden hale devam

²⁰¹ Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 13-14.

²⁰² Elmalılı, 1: 51, 161.

²⁰³ Elmalılı, 1: 49.

²⁰⁴ Elmalılı, 1: 46.

²⁰⁵ Elmalılı, 1: 47.

²⁰⁶ “Elif Lâm Râ. Bu Kur’ân; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış...”, Hûd 11/1.

²⁰⁷ Elmalılı, 4: 2751-2752.

eden, şekilden şekle koyulmuş, bir taraftan nurlar saçan, bazen de layık olmayan gözlere bu nurları göstermeyen i‘câzkâr bir kitaptır.²⁰⁸

Mukattaa harflerinin²⁰⁹ tefsirinde Elmalılı, harflerin birbiriyle olan münâsebetine değinirken, genellikle bunların söz dizimindeki mucizevîliğe dikkat çekmektedir.²¹⁰ Bu harflerden belîğ kelâmlar inşa edilebildiğini, nazm-ı Kur’ân’ın bu harflerden oluştuğunu, insanların benzerini getirmekten âciz kaldığını açıklamaktadır. Allah-u Teâla sureye bu harflerle başlayarak dikkat çekip uyarıyı sağladıktan sonra, “işte kitap” diyerek dilin esas maddesi olan harfleri göstererek meydana okumada bulunmakta ve Kur’ân’ın i‘câzına dair ince bir dokunuşta bulunmaktadır.²¹¹ Ona göre, aslında hiçbir manası olmayan tek ve basit seslerden, sayılmayacak kadar manayı taşıyan kelimelerin, bu kelimelerden sözler ve bu sözlerden kâinatı anlatan yüce kitapların meydana gelme şekillerinde, kudret ve sırlar gizlidir. Bu harflerle kurulan kelime ve cümleler basit gözükse de ilâhî kudreti gâyet ince bir dil ile gözler önüne sermektedir.²¹² Kur’ân-ı Kerîm’i oluşturan âyetler, kelimeler ve hatta harfler, onların bir araya gelerek oluşturdukları düzen Allah’ın varlığının da bir kanıtıdır. Ayrıca bu harflerin birbirine uyumunu, insan ile toplum ilişkisine benzeten Elmalılı, hiçbir harfin boş ve anlamsız olarak yerlerine konulmadığını savunmaktadır.²¹³

Müfessire göre Yusuf sûresinin ilk âyetinde geçen “mübîn” olma özelliği Kur’ân-ı Kerîm’in açık olma veya açıklayıcılık özelliğidir ki, bu da Kur’ân’ın nazmından kaynaklanmaktadır.²¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm’in Arap dilinin üstün özellikleriyle bir yerlere gelmediğini, bazı müfessirlerin zannettiği gibi dilinin Arapça oluşuyla mûcize olmadığı bilakis bunun Allah’ın kelâmı olmasından kaynaklandığına vurgu yapmaktadır. Ona göre Kur’ân-ı Kerîm Arapça’ya pek çok şey kazandırmıştır. Onu, Türkçeleştirilerek okunmak, ibadet edilmek istenen kitap, Allah kelâmıdır ve hangi dille olursa olsun Allah’ın muradı bu yolla anlaşılamaz. Ancak indirildiği dille anlaşılır. Çünkü

²⁰⁸ Elmalılı, 3: 2020.

²⁰⁹ Kur’ân’da bazı sûrelerin başında bazen bir, bazen de birkaç harfin birleşmesinden meydana gelmiş rumuzlar vardır, bunlara mukattaa harfleri denir. Bunlar 29 sûre başında bulunmaktadır. Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 134.

²¹⁰ Bkz. Ona göre mukattaa harfleri, mûcizeli nazmıyla bu sûreyi meydana getiren basit ve birleşik seslerdir. Bu kesik harflerle ilgili iki düşünce vardır: ilki, bu harflerden kastedilen mâna belli değildir. Diğer, bu harflerden kastedilen mâna bellidir. Bu harfler, Kur’ân’ın mânasındaki mûcize olan âyetlerden önce, sözlerindeki mûcizeliği ifade eden sırâ işaretidir ve müteşâbihattandır. Elmalılı, 1: 153; 5: 3009; 6: 3795.

²¹¹ Elmalılı, 1: 153.

²¹² Elmalılı, 1: 153-158; 6: 3795.

²¹³ Elmalılı, 1: 157-158.

²¹⁴ Elmalılı, 4: 2843-2844.

peygamberler bulundukları toplumun diliyle konuşurlar ve kutsal kitaplar da o dille nâzil olurlar, demektedir.²¹⁵

2.5.2.1. Nazım ve Münâsebet

Münâsebet sözlükte, yakınlık ve benzerlik anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, birbirini takip eden kelime ve cümleler veya art arda anlatılan olaylar arasındaki irtibat ve ilişki demektir. Münâsebâtü'l-Kur'ân da âyet ve sûreler arasındaki ilişki ve irtibat ilmidir.²¹⁶ Bu konu ilk devirlerden itibâren sûre ve âyetler tefsir edilirken ele alınmıştır. Hatta münâsebet konusunun inceliklerini içeren tefsirler yazılmıştır.²¹⁷

Elmalılı, Diyanet İşleri'nin kendisine verdiği tefsir yazma görevini üstlenmeden önce onlara, tefsirinde ele alacağı konu başlıklarını iletmiştir. Bu maddelerden birinin münâsebet olduğunu mukaddimesinde dile getirmektedir.²¹⁸ Müfessirimiz, Kur'ân-ı Kerîm'in nazmı, harf ve kelimelerin, hatta âyet ve sûrelerin dizilişine münâsebet başlığı altında yer vermektedir. Fatiha, el-Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin tefsirinde münâsebetle ilgili yeri geldikçe açıklamalar yaptığını, hatta bu konuyu özel başlık altında işlediğini müşâhede etmekteyiz.²¹⁹ Bir nevi, ekserî müfessirlerin yaptığı gibi ilmî birikimini ilk üç sûrenin tefsirinde aktarmaktadır. Anlamına denk düştüğü yerlerde âyetler ve sûreler, hatta konular arası münâsebate değinmektedir.

Elmalılı'ya göre Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı birbiriyle irtibatlıdır. el-Bakara sûresi, hatta Kur'ân'ın tamamı, Fatiha sûresinin açıklamasıdır.²²⁰ Müfessir el-Bakara sûresinin ilk âyetlerini, Fatiha sûresindeki “لَهْدِنَا”/bizi doğru yola ilet” ifadesine cevap niteliğinde

olduğunu düşünmektedir. Yine el-Bakara sûresi 21. âyeti “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ/Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet

edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız”, Fatiha sûresindeki “رَبِّ

²¹⁵ “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” İbrâhim 14/4.

²¹⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 198.

²¹⁷ Mesela Ömer el-Bikâî'nin *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-ay ve's-Suver*; Süyûtî'nin *Tenâsuku'd-Dürer fî Tenâsubi's-Suver* adlı eserleri zikredilebilir.

²¹⁸ Bkz. Elmalılı, “Mukaddime”, 1: 1-19.

²¹⁹ Elmalılı, 1: 148.

²²⁰ Elmalılı, 1: 148.

رَبِّ الْعَالَمِينَ/Rabbilâlemin” ve “إِنَّا لَكَ نَعْبُدُ/ancak sana kulluk ederiz” kavlini içerdığını söylemektedir.²²¹ Aynı şekilde Fatiha sûresindeki duânın kabul olduğunun işareti olarak, el-Bakara sûresinin son iki âyetini delil göstermektedir.

Yine, el-Bakara sûresinin son üç âyetini de birbiriyle irtibatlandırmaktadır. Bu sûrenin 283. âyeti ile her şeyi bildiğini ilan eden Allahu Teâlâ’nın, Âyete’l-kürsî’ye yeniden bir göz atma anlamına gelen 284. âyetini indirdiğini ifade etmektedir.²²² Bu son âyetlerdeki hitap şekliyle de sûrenin son bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre, el-Bakara sûresinin 284. âyeti, sûrenin baş tarafında yer alan ve kâfirlerle münâfikları anlatan ilk on beş âyetin açıklamasıdır. Keza el-Bakara 285-286. âyetleri de hem bu âyeti, hem de sûrenin başında konu edilen iman etmiş muttâkîlerle ilgili âyetlerin açıklamasıdır.²²³

Öte yandan yukarıda âyetler arası münâsebet örneklerini aktardığımız Elmalılı’nın, sûreler arasındaki irtibata da yeri geldikçe değindiği görülmektedir. Mesela el-Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri arasındaki münâsebeti şöyle açıklamaktadır: Bu sûrelerde seslenilen muhataplarla sûrelerin içeriği birbiriyle ilişkilidir. el-Bakara sûresi, Yahudiler’in Tevrat’la ilgili tahrifatlarına değinirken, aynı şekilde Âl-i İmrân sûresi de Hristiyanların İncil’le ilgili tahrifatlarına değinmektedir.²²⁴ Yine el-Bakara sûresinde Hz. Âdem’in (a.s.) yaratılışı, Âl-i İmrân sûresinde de Hz. İsa’nın (a.s.) yaratılışının yer alması, iki sûre arasındaki konu münâsebetini göstermektedir.²²⁵

el-Bakara sûresinde, münâsebetle ilgili örnekler verdiğini gördüğümüz müfessirimiz, farklı konuları içeren âyetlerin birbiri ardına gelmesiyle ilgili de örnekler sunmaktadır. Örneğin, el-Bakara sûresinde ribâ âyetinden sonra,²²⁶ Kur’ân-ı Kerîm’in son inen âyetinin inzâli, ²²⁷ arkasından alışverişle ilgili âyetin indirilmesi ona göre belâgatla alakalıdır. Öte yandan alışverişle ilgili âyetlerin arasında ölümü veya kıyamet gününü ihtar eden bir âyetin bulunması Elmalılı’ya göre yine manidârdır.²²⁸

Müfessir, sûreler arası münâsebette ise kimi zaman iki sûrenin başlangıç ifadelerini irtibatlandırırken, kimi zamanda bir sûrenin bitişiyle diğer sûrenin başlangıcını

²²¹ Elmalılı, 1: 264.

²²² “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”.

²²³ Elmalılı, 2: 992-993; Âyetlerin birbiriyle münâsebetiyle ilgili ayrıca bkz. Elmalılı, 2: 1213-1217.

²²⁴ Elmalılı, 2: 1010.

²²⁵ Elmalılı, 2: 1010; başka misaller için ayrıca bkz. Elmalılı, 5: 3426; 6: 4443.

²²⁶ el-Bakara 2/275-280.

²²⁷ el-Bakara 2/281, “Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır”.

²²⁸ Elmalılı, 2: 976.

ilişkilendirmektedir. Mesela, el-Bakara ve Âl-i İmran sûrelerinin mukattaa harfleri ile başlaması bu münâsebeti örnek olarak gösterilebilir. Hatta iki sûre arasındaki fark ve benzerlik, ona göre Tevrat ve İncil arasındaki fark ve benzerlik gibidir. Ona göre biri önce, öbürü sonra; biri asıl, öbürü dal gibidir. Yine el-Bakara sûresinde, özet ve kapalı olarak söz konusu edilen mücmel âyetlerin çoğu, bu sûrede izâh edilmiştir. Bunlara “Zehrâveyn”, yani “çifte güller” adı verilmesi de buna işaret etmektedir.²²⁹ Mesela el-Bakara sûresi 286. âyetin, “kâfirler topluluğuna karşı yardım et!” kavli ile nihâyet bulup, Âl-i İmrân sûresinin bu söze cevap niteliğindeki âyetle başlaması, iki sûre arasındaki münâsebeti göstermektedir.²³⁰

Sûre sonu ve diğer sûre başlangıcının münâsebetine de Yunus sûresinin son âyeti ile Hûd sûresinin ilk âyeti arasındaki ilişkiyi örnek olarak verebiliriz. Ona göre Yunus sûresinin sonunda sadece adı geçen kitabın özellikleri,²³¹ Hûd sûresinin ilk âyetleri ile açıklanmaktadır.²³² Yine bu iki surenin ezeli güzelliklerden bir remz ve sembol olan mukattaa harfleri ile başlamış olması da dikkate şâyândır.²³³ Bir başka örnekte müfessir, hamd ve tekbir emri ile biten el-İsrâ sûresinin ardından el-Kehf sûresinin hamd ile başlamasını, sûrelerin birbiriyle ahengini gösterdiğini zikreder.²³⁴ el-Vakıa’ sûresinin, “Öyleyse yüce Rabbinin adını tesbih et” (el-Vâkıa 56/96) âyetiyle, el-Hadîd sûresi “göklerdeki ve yerdeki herşey Allah’ı tespih etmektedir” 1. âyetini, anlam bakımından birbiriyle irtibatlı/münâsebetli bulmaktadır.²³⁵

2.5.2.2.Kur’ân-ı Kerîm’in Şiirden Farkı

Elmalılı, Kur’ân-ı Kerîm’in nâzil olduğu dönemde, nazmının ne şiire ne de nesre benzemediğini söylemektedir. Ona göre Kur’ân-ı Kerîm’e karşı çıkanlar Kur’ân’ın nazmını şiir olarak görmektedirler.²³⁶ Aslında inkâr edenlerin, Kur’ân-ı Kerîm’i kendi anladıkları manada nesir ve şiir olmadığını bildiklerini, fakat küfürlerindeki inat sebebiyle bu iddiayı öne sürdüklerini savunmaktadır. Bu nedenle, “bunlar da şeytanlara kulak verirler, onların çoğu ise yalancıdır. Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar” (eş-Şuarâ 26/223-224) âyetini delil göstererek, Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câzının hem mâna, hem

²²⁹ Elmalılı, 2: 1010.

²³⁰ Elmalılı, 2: 1010, 1019.

²³¹ Yunus 10/109.

²³² Hûd 11/1.

²³³ Elmalılı, 4: 2844.

²³⁴ Elmalılı, 5: 3215.

²³⁵ Elmalılı, 7: 4726-4727; Diğer örnekler için bkz. 5: 3426; 6: 4402, 4443.

²³⁶ Elmalılı, 8: 5342.

de lafız yönüyle/cihetiyle olduğunu, Arapların ve diğer inkâr edenlerin anladıkları manada, nazmındaki ve tertibindeki güzelliğten dolayı şiire benzemediğini belirtmektedir.²³⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in lafzen ve manen şiir olmadığı ortadadır. O'nun nazmında, şiirde bulunan vezin ve kafiye yoktur. Elmalılı'ya göre şiir, hakikat olup olmadığı aranmaksızın insanların coşku, tiksinti, sulh, nefret gibi hislerini harekete geçiren hayal ürünü, vehim ve hissiyât oyunları olduğundan Kur'ân-ı Kerîm şiir değildir.²³⁸ Kur'ân'ı şiirin kafiyesinden, nesrinden, secisinden ayıran en önemli özellik de, onun fasılalarıdır.²³⁹

2.5.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûp Yönünden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu, cümlelerin teşkilinde, kelimelerinin seçilmesinde kendisine mahsus olan anlatım tarzındadır. Kelimeler ve sentaks kâideleri lisanda değişmediği halde, söyleyenler ve yazarlara göre ayrı ayrı üslûpları bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, kelimeleri ve cümle yapıları bakımından Arapça'nın dışına çıkmadığı halde, diğer eserlerden hemen ayırt edilebilen kendine has bir ifade tarzına sahiptir.²⁴⁰ Bir sözün güzelliği söyleyene, muhataba, maksat ve makama göredir. Bu çerçevede, Kur'ân-ı Kerîm'in durumuna bakıldığı zaman onun eşsizliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in kullandığı ifade tarzı arılık, duruluk, güzellik bakımından eşsizdir, ayrıca seçtiği kelime ve cümlelerin ibârelerdeki anlatımına uygun olması açısından da en üst seviyededir.²⁴¹

Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça eserlerin üslûbundan farklı bir özelliğe sahip olduğunu Kur'ân-ı Kerîm meâlinde kullandığı yöntemle göstermeye çalışmıştır. Tercümelerde Kur'ân-ı Kerîm üslûbunun sağlanamayacağını ispatlamak için, bir nevi kelimeleri Kur'ân'daki sırasına göre çevirerek, bu görüşünü ispatlama yoluna gitmiştir. Ona göre, Kur'ân'ın beyan üslûbu inceliklerinin tek tek anlatılması başlı başına bir kitap oluşturur.²⁴² Elmalılı, her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm üslûbuyla ilgili tafsilatlı bir kitap oluşturulabileceğini iddia etse de, ayet tefsirlerinde konuyla ilgili örnek vermeden

²³⁷ Elmalılı, 5: 3649.

²³⁸ Elmalılı, 6: 4040.

²³⁹ Elmalılı, 4: 2751.

²⁴⁰ Muhammed Aydın, *Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar* (Adapazarı: Değişim Yayınları, 2001), 106.

²⁴¹ Demirci, *Tefsir Usulü*, 154.

²⁴² Elmalılı, 1: 354.

yalnız üslûbun güzel olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Mesela, el-Burûc sûresinin son âyetinde²⁴³ Kur’ân’ı anlatırken onun üslûbunun diğer kitaplardan yüce, kapsadığı manaların ise yalan ve ithamdan arınmış olduğunu söylemektedir.²⁴⁴ Müellifin bu açıklamalarını, Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbunu, nazım ve tertip konularıyla irtibatlandırmasına bağlayabiliriz.

Meselâ, “Ey huzur içinde olan nefis...” (el-Fecr 89/27) âyetinin gelecek zamanı ifade ettiğini, bu yüzden müfessirlerin âyetin meâline “diyecek” fiilini ilave ettiklerini belirttikten sonra, bu ifâdenin (üslûb) Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câz yönlerinden biri olduğunu söylemektedir.²⁴⁵ Bir başka yerde, “şâyet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr etmenizi arzu ederler” (el-Mümtehine 60/2) âyetinin tefsirinde, lafızlardaki üslûb eşsizliğine değinmektedir. Ona göre böyle kısa âyetler veciz olma özelliğini taşıma yanında kapsamlı, korku verici ve nezih anlamları da içermektedir.²⁴⁶ Kezâ Elmalılı, “mübîn” kelimesinin geçtiği kimi âyetlerin tefsirinde,²⁴⁷ kelimeyi Kur’ân’ın üslûbu olarak açıklamaktadır.²⁴⁸ Mekke’li münkirlerin Kur’ân-ı Kerîm’e sihir dedikleri halde onun üslûbu karşısında şaşırdıklarını belirtmektedir.

Tefsir âlimlerinin ayrı bir i‘câz çeşidi olarak ele aldığı, Kur’ân-ı Kerîm’in az kelime ile çok şey ifade etmesini, Kur’ân’ın üslûbu içinde mütalaa eden Elmalılı’ya göre Kur’ân-ı Kerîm, bu özelliği ile de bir i‘câz içermektedir. Ona göre, tehdî âyetlerinden biri olan el-İsrâ sûresi 88. âyeti²⁴⁹ ile Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü Araplar, yapabilecekleri iddiasında bulunsalar da, Kur’ân-ı Kerîm kadar kapsamlı ve kuvvetli ifadelerin bir araya getirilemeyeceğinin farkındadırlar. Ona göre bu konuyu güzel bir şekilde düşünmeli, bu kelâmın Allah katından gelmiş olduğundan şüphe etmemelidir.²⁵⁰

Zarfların ince nükteler içerdiğini, yerlerine göre farklılık ifâde ettiğini belirten Elmalılı, bundan dolayı Kur’ân-ı Kerîm’de latif ve ince zevkler ifade eden “ellezî/الَّذِي” gibi ism-i mevsullerin tatlı tekrarlarının olduğuna değinmektedir. Ama bu zarfları tercüme ederken

²⁴³ “Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur’ân’dır”. el-Burûc 85/21.

²⁴⁴ Elmalılı, 8: 5696.

²⁴⁵ Elmalılı, 8: 5813.

²⁴⁶ Elmalılı, 7: 4899.

²⁴⁷ el-Mâide 5/15; el-Enam 6/7; Yûnus 10/2; eş-Şuarâ 26/2.

²⁴⁸ Elmalılı, 3: 1609, 1880; 4: 2667; 5: 3619.

²⁴⁹ “De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler”.

²⁵⁰ Elmalılı, 5: 3206.

o üslûbun, o ruhun yakalanamadığını, bunun da dillerdeki ifade tarzının farklılığından ileri geldiğini söylemektedir.²⁵¹

2.5.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Belâgat Yönünden İ'câzı

Belâgat, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını anlayabilmek için âlimlerin üzerinde yoğun olarak çalıştığı, birçok cümleye muhtaç olan manaları kısa, öz ve anlaşılır şekilde toplayan, derin bir nükteyi ortaya koyan ilimdir. Peygamberlerin gönderildikleri dönem içinde revaç bulan konu ile Allah tarafından desteklenmiş olmaları²⁵² Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de dil mûcizesi olan belâgatte, eşsiz bir konumu bulunan Kur'ân-ı Kerîm ile desteklenmesi doğal bir durumdur. Elmalılı belâgat ilmini, Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr edenlerin tehattîye çağrıldığı konulardan biri olarak görmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, bütün Arap şâirlerini Kur'ân-ı Kerîm'e nazire yapma niyetlerini ve cesaretlerini kırmış, onları Kur'ân'ın i'câzı önünde baş eğdirmiştir.²⁵³

Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu, belâgati ve nazmını aynı başlıklar altında incelerken Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat özelliklerini hakikatleri çok açık şekilde göstermesinde ve ince hatları çeşitli beyan noktaları içinde bütün incelikleri ile toplamasında bulunmaktadır. Bu yüzden Kur'ân'ı anlamak isteyen biri, onun kelime ve terkiplerinin bütün inceliklerini de gözetmelidir.²⁵⁴ Elmalılı konu ile ilgili açıklamalarında, beyan ilminin on altı yönü olduğunu, belâgatin sayılamayacak kadar zevkler içerdiğini söylese de bu konuların ayrıntılarına girmemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in tüm beyânî özelliklerini açıklarken bu konuyu belâgat ile sonuçlandırmakta ve üslûp ile belâgati bir başlık altında ele almaktadır. Mesela el-Bakara sûresinin ilk âyetinde Allah-u Teâlâ'nın ilk inen âyetten, son inen âyete kadar insanlığa yol göstermeyi üzerine aldığını belirterek, bunu da kelimadaki belâgatle yerine getirdiğine değinmektedir.²⁵⁵

Müfessirimiz genellikle âyetlerin içeriğinin belîğ olduğuna değindikten sonra, edebî yönüne de kısaca yer vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in az kelime ile çok şey anlatması ona göre belâgî bir eşsizliktir. Sözelimi, ilmî münazara örneği olarak gördüğü el-Bakara sûresinin 258. âyetinde²⁵⁶ sözü edilen tartışma kısa, açık ve belîğ cümlelerle

²⁵¹ Elmalılı, 5: 3562.

²⁵² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 165-166.

²⁵³ Elmalılı, 1: 56.

²⁵⁴ Elmalılı, 1: 122.

²⁵⁵ Elmalılı, 1: 157.

²⁵⁶ el-Bakara 2/258; "Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi?"

delillerin tercihi, içerdği meseleler ve birçok hukukî esası ihtiva etmesi yönüyle bu âyetler belîğ ve vecizdir.²⁶³

Bir cümle ile birçok şeyin anlatımı belâgat olduğu gibi, farklı konuların uygun sıra ile anlatılması da müfessire göre bir belâgattir. Mesela, et-Tevbe sûresinin ilk âyetleri bu konuya örnek olarak verilebilir. Müfessire göre sûreye, “بِرَّآءَةٍ” kelimesi ile başlanması

konunun daha iyi anlaşılmasını sağladığı gibi anlatıma veciz, açık, etkili bir ifade özelliği katmaktadır.²⁶⁴ Savaşa teşvik ve cezadan sonra şefaathat konusunun işlendiği en-Nisâ sûresi 84-86. âyetlerinin bu düzeni, onun ifadesiyle “ne kadar da belîğdir”.²⁶⁵

Elmalılı, kimi zaman âyette kullanılan bir kelime ile kimi zaman da bir harf ile belâgatin inceliklerine değinmektedir. Bazı âyetlerdeki belâgati tek kelime ile çok şeyin anlatılmasına bağlamaktadır. Örneğin en-Nâs sûresinde “النَّاسِ/insanlar” kelimesinin üç kez kullanılması,²⁶⁶ el-Araf sûresi 54. âyetinde “حَثِيثٌ/birbirine karışan” kelimesi²⁶⁷ ve

el-Furkân sûresi 1. âyetindeki “نَذِيرٌ/ uyarıcı” kelimesi,²⁶⁸ âyetin içeriğindeki belâgati göstermektedir. Harf ile belâgî anlatıma, İbrâhîm sûresindeki “وَلِيَذْكُرُوا/ve kendisiyle uyarılsınlar” (İbrâhîm 14/52) kavlindeki “vâv” harfî ile ilgili açıklaması örnek olarak verilebilir. Ona göre âyetin sonunda bulunan “vâv/و” harfinin getirilmesi/ilâvesi, cümleye belâgat katmıştır. Çünkü bu “vâv”, atıf edatı olabileceği gibi ibtidâ/başlangıç edatı da olabilir. Başlangıç edatı olduğu takdirde önündeki sûreye bağlı olabileceği gibi, diğer sûreye olan münâsebeti de mümkündür. Bu âyet bir açıdan İbrahim sûresi’nin bittiğini gösterirken diğer taraftan kendinden sonra gelen el-Hicr sûresine okuyanı hazırlayan mükemmel denilebilecek bir özetlemedir.²⁶⁹ Yine, “وَلَا تُطِيعُوا الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعُوا”

âyetinde de zamir yerine “lafzatullâhın” iki kez kullanılması, bir ayrıcalık ve anlatımdaki belâgattir. Ona göre, zamir yerine ismin kullanılmış olması, sebep bildirmeyi ve en sonda gelen cümlemin kendinden önceki

²⁶³ Elmalılı, 3: 1836.

²⁶⁴ Elmalılı, 4: 2447.

²⁶⁵ Elmalılı, 2: 1407.

²⁶⁶ Elmalılı, 9: 6413.

²⁶⁷ Elmalılı, 3: 2189.

²⁶⁸ Elmalılı, 5: 3565.

²⁶⁹ Elmalılı, 5: 3035.

²⁷⁰ el-Ahzâp 33/48, “Kâfirler’e ve münafıklara itaat etme, onların ezalarını bırak da Allah’a mütevekkil ol, Allah vekil olunca hepsine yeter”.

âyetlerden bağımsız olduğuna işâret etmeyi içermektedir.²⁷¹

2.5.5. Kur'ân-ı Kerîm'in Gaybî Haberler İçermesi Yönünden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in içeriğinde yer alan geçmiş kavimler, peygamberler ve bazı tarihî olaylar önemli bir yer tutmaktadır. Hacim itibariyle bu anlatılanlar, bazı tefsircilere göre Kur'ân'ın üçte birini, bazılarına göre ise üçte ikisini teşkil etmektedir.²⁷² Kur'ân-ı Kerîm'de önemli bir yere sahip bu tarihî olaylar müfessirlerin çoğu tarafından dikkatle ele alınıp²⁷³ Kur'ân'ın i'câzını gösteren kategoriler/çeşitler arasında sayılmaktadır.

Elmalılı, Kur'ân'ın gaybî haberler içermesi yönünden i'câzına tefsirinde örneklerle yer vermektedir. Kıssaların geçtiği bölümlerde özellikle “bu gaybî i'câzdır” şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır.²⁷⁴ Yazarımız, gaybî haberler konusunda açıklama yaparken mûcize ile ilgili görüşlere de yer vermektedir. Ona göre gayb haberleri ile Allah-u Teâla bir nevi mûcize göndermiş olduğu için, inkâr edenlerin mûcize isteği gereksizdir. Örneğin el-Ankebut sûresi 51. âyetinde²⁷⁵ inanmayanlara, Kur'ân-ı Kerîm mûcizesinin yeterli gelmesi gerektiğini dile getiren müfessir, bu âyetlerden sonra gelecekte haber veren bir sûrenin²⁷⁶ gelmesinin manîdâr olduğunu söylemektedir. Kur'ân'ın her türlü mûcizeye yetkinliği, gaybtan verdiği haberlerle ve devamındaki diğer âyetlerde de açık şekilde görülmektedir.²⁷⁷ Ayrıca müfessire göre bu iki sûre arasında münâsebet de bulunmaktadır.

Tefsirinde gayb haberlerine epeyce yer verdiğini zikrettiğimiz müellifimizin bu açıklamalarını üç başlık altında ele alabiliriz:

1. Geçmişle ilgili i'câz,
2. Hâl i'câzı (Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemi),
3. Gelecekle ilgili i'câz.

2.5.5.1. Geçmişle İlgili İ'câzı (Kıssalar)

Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş peygamberlere ve milletlere ait kıssalar bulunmaktadır. Kur'ân'daki kıssalardan maksat, tarihî olayları kronolojik olarak anlatmak değil geçmiş

²⁷¹ Elmalılı, 6: 3912.

²⁷² Şengül, *Kur'ân Kıssaları*, 26.

²⁷³ Bakillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 47; Süyûtî, *İtkân*, 4: 7; Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, 1: 198-215.

²⁷⁴ Bkz. Elmalılı, 3: 1459-1460. “Kendisine gaybı haber veren bir mûcize”.

²⁷⁵ “Yetişmedi mi daha onlara ki sana kitap indirdik, karşılarında okunup duruyor? Şüphesiz ki onda iman edecek bir kavim için muhakkak bir rahmet ve ilâhî bir ihtar var”.

²⁷⁶ er-Rûm 30/1-5.

²⁷⁷ Elmalılı, 6: 3793.

peygamberlerin ve milletlerin başlarına gelenlerden ibret dersi alınmasıdır.²⁷⁸ Elmalılı'ya göre kıssa; “Hz. Âdem’in yaratılmasından sonra bütün insan toplulukları ve çeşitli kavimler üzerindeki ilâhî hâkimiyetin tecellisiyle peygamberlerin gönderiliş hikmeti ve neticelerini, şerîat ve dinlerin seyir ve tekâmülüne, onlardaki maksatların rûhuna yönelik pek mühim hakikatleri açıklayıp aydınlatan, birçok sûrede ibret alınması ve insanları ikaz için genişçe anlatılan tarihî şâhitlerdir”.²⁷⁹ Gayb haberleri, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) vahiy yoluyla gelmiştir ve daha öncesinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bunlar hakkında hiçbir bilgisi bulunmamaktadır. Bu sebepten diyebiliriz ki bu gayb haberi hiç şüphesiz ancak Allah’ın vergisidir. Kıssaları ümmî olan bir peygamberin tebliğ etmesinde, Kur’ân’ın Allah katından inen bir mûcize oluşuna kanıt bulunmaktadır.²⁸⁰

Kur’ân-ı Kerîm’in belâgatine itinâ ile bakıldığında, kıssalardan alınacak ibret ve ilhamın çok yüksek olduğu görülecektir. Kıssalarla ilgili derin araştırmalar yapıp olağanüstü bir şekilde tarih kitapları okunsa da elde edilecek dersler, alınacak ibretler Kur’ân’da bahsedilenlerden başkası olmayacak, hatta bu âyetlerin içerdiği açık ilhâmı vermeyecektir. Elmalılı'ya göre, her kıssanın konu ve gayesine, tasvir tarzı ve münakaşasına bakılması gerektiği gibi, her peygamberin davetinin aslına, tebliğ biçimine ve ispatına, kavmiyle olan münakaşalarının üslûbuna, soru ve cevabın kapsadığı ilmî gerçeklere ve edebî kurallara da bakılmalıdır. Yine kıssalar arasındaki ortak değere, yükseliş ve gelişme ahengine ayrı ayrı bakıldıktan sonra bir de kıssalara, bir bütün olarak göz atılmalıdır. Müfessire göre kıssalar, son derece ibretli bir tarzda okunmalı, bunlardan tarih sahnesinden silinen kavimlerin yaşantılarıyla, düşüş ve helaklerine yol açan sebepler çıkarılarak, gelecek için ibret almanın yolları öğrenilmelidir.²⁸¹

Elmalılı'ya göre, peygamberlerin kıssaları farklı sûrelerde tekrar edilerek geçse de farklı nükteler içermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in bu anlatım tarzı, Kur’ân’ı diğer eserlerden ayrılan en önemli ve üstün özelliktir. Sözelimi Hûd sûresinde²⁸² geçen kıssaların aynısı el-A’raf sûresinde geçse de iki sûrenin kıssaları ele alış tarzı farklıdır. İlgili sûrelerde peygamber isimleri sıralamaları birbiriyle örtüşmekte A’raf sûresinde önce Nûh (a.s.)

²⁷⁸ el-Arâf 7/176; Hûd 11/120; Yûsuf 12/111; en-Nûr 24/34; el-Kamer 54/4-5.

²⁷⁹ Elmalılı, 3: 2210.

²⁸⁰ Elmalılı, 4: 2845; Yusuf 12/3 “Sana bu Kur’ân’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin”.

²⁸¹ Elmalılı, 3: 2210-2211.

²⁸² Hûd 11/25.

kıssası ile başlanmış, sonra Hûd, Salih, Lût (a.s.) kıssaları anlatılmıştır. Şu farkla ki, Hûd sûresine adı geçen peygamberlerden İbrahim (a.s.) ile başlangıç yapılmıştır. Sonra gelen kıssa Şuayb (a.s.), ardından da Musa ve Harun (a.s.) kıssaları anlatılmıştır. İki sûrede kıssalar aynen tekrar edilmiş değildir. Başka açılardan nükteleri ve hikmetleri bulunduğu gibi konu ve gâye aynı olmakla beraber, altında yatan manaların ayrı özellikleri bulunmaktadır. Elmalılı bunların farklı konulara binâen başka âyet içeriklerinden sonra geçtiğini söylemektedir. Kendi ifadesiyle, “bu kıssalar o kadar güzel ve canlı hikmetleri, ibretleri ve öğütleri içermektedir ki, her biri ciltlerle ayrıntıları ilham edecek birer hikmet çekirdeği gibidirler”.²⁸³

Elmalılı, peygamber kıssalarında tarihî verilerden yararlandığı gibi, ilmî açıklamalarda da bulunmaktadır. Örneğin Hz. İsa’nın (a.s.) doğumu²⁸⁴ ile ilgili yaptığı fennî açıklamaları dikkat çekicidir. Bu konuda Fahreddîn Râzî’nin²⁸⁵ üstü kapalı olarak yaptığı tefsiri daha ilmî olarak ele almaktadır. Elmalılı, Hz. İsa’nın (a.s.) babasız dünyaya gelmesinin biyolojik olarak dört olasılıkla açıklanabileceğine dikkat çekmektedir.²⁸⁶

2.5.5.2. Hâl İ‘câzı (Peygamber Dönemi İ‘câzı)

Hal i‘câzından maksat, Kur’ân-ı Kerîm’in indirildiği dönemde meydana gelen olayların henüz vuku bulmadan Kur’ân’da bildirilmiş olmasıdır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ve ashâbının, bildirilen bu olayları müşahade etmesidir. Elmalılı, tefsirinde Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemi olaylarını değerlendirip ibret alınması gereken yönlerini ortaya koymaktadır. Mesela, el-Enfâl sûresi 42. âyeti,²⁸⁷ Bedir savaşında Kureyş’in hezimete uğrayacağını, Müslümanların savaştan zaferle çıkacaklarına işaret etmektedir.²⁸⁸ Bu yönüyle âyet Allah’ın açık bir mucizesi ve görülebilir bir şahididir.

²⁸³ Elmalılı, 4: 2779.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/45.

²⁸⁵ “Biz mesela farenin balçıktan, yılanların bitkilerden ve akreplerin de güzel kokulu bir tür nebattan meydana gelmesi gibi tevellüt yolu ile birçok canlının meydana geldiklerini müşahade etmekteyiz. Bu durum böyle olunca, bir çocuğun babasız olarak meydana gelmesinin imkânsız olmaması, haydi haydi mümkündür”; Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 8: 50-52.

²⁸⁶ Elmalılı, 2: 1126-1127. 1. Atavizim (soyaçekim); 2. Monomer/diyamer (analı/analı-babalı); 3. Hünsay-ı müşkil (erkeklik ve kadınlık yönünden eşit olma); 4. Nutfe, bezr-i manevi.

²⁸⁷ “O vakit ki siz vâdinin beri yamacında idiniz, onlarsa öte yamacında, süvarileri de tam sizden aşağıda idiler, öyleki onlarla vaadleşmiş olsa idiler mutlak mîâdda ihtilâf ederdiniz ve lâkin Allah mukadder bir emri yerine getirmek için o yapılmış idi ki hem helâk olan beyyineden helâk olsun, hem de yaşayan beyyineden yaşasın ve çünkü Allah her halde semî’dir alîmdir”.

²⁸⁸ Elmalılı, 4: 2408.

Sâd sûresinde²⁸⁹ Bedir savaşı ve zaferine dikkat çekilmektedir.²⁹⁰ el-Kamer sûresi 45. âyetin²⁹¹ Bedir savaşından önce indirildiğine dâir Hz Ömer'den (r.a.) gelen rivâyet,²⁹² hal i'câzı içinde sayılabilir. Çünkü Elmalılı'ya göre bu âyet bir mûcizedir.²⁹³ Keza, “Rumlar (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Hâlbuki bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir” (Rûm 30/2-4) âyetinin sırrı da Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde gerçekleşmiştir. Ona göre burada “birkaç yıl” kelimesinde bir çeşit kapalılık bulunmakla birlikte, olaya uygunluk bakımından derin ve kapsamlı bir belagati ve geniş anlamı bulunmaktadır. Bu ifadede üç gaybî haber mevcuttur: İlki galibiyet süresi olan üç yıl, ikincisi Bedir'e rastlayan ilk galibiyete kadar olan yedi yıl, diğeri de kesin galibiyet süresi olan dokuz senedir.²⁹⁴ Mekke'nin fethinin de Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğini²⁹⁵ açıklayan Elmalılı, burada peygambere bir va'd bulunduğunu belirtmektedir.²⁹⁶ Mekke ve Harem içinde, İslâm'ın ileride dünyanın her yanında yayılacağını kesin bir dille haber veren bu âyet,²⁹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğunu, açık seçik ispat etmiş, gaybî mûcizelerdendir. Rûm sûresinin Mekke'de nâzil olduğu düşünüldüğünde, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve halifelerine Allah Teâlâ'nın nasip ettiği şerefli fetihler, İslâm'ın doğu ve batıya yayılmasındaki olağanüstü hâli görülmekte, bunun ne yüce bir âyet ve mûcize olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁹⁸

2.5.5.3. Gelecekle İlgili İ'câz

Âyet ve sûreleri hem nâzil oldukları döneme, hem de kendi yaşadığı döneme göre değerlendirmeye tabi tutan Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'in gelecekle ilgili bildirdiği mûcizelere dikkatleri çekmekte ve bunları Kur'ân'ın bir eşsizliği olarak ele almaktadır. Genel olarak tefsirinde geleceğe dâir haberleri içeren âyetleri, mûcize olarak

²⁸⁹ “Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur”, Sâd 38/11.

²⁹⁰ Elmalılı, 6: 4085.

²⁹¹ “O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar” el-Kamer 54/45.

²⁹² “Vaktaki Bedir günü oldu ve Kureyş bozuldu, Resulullah'a baktım arkalarından kılıcı çekmiş, bu âyeti diyordu”. Celaleddîn es-Süyûtî, *Tefsiru'd-dürrü'l mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*, 2. Baskı (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1983), 7:681.

²⁹³ Elmalılı, 7: 4653.

²⁹⁴ Elmalılı, 6: 3800.

²⁹⁵ “(Ey Muhammed!) Seni çıkaran kendi memleket halkından daha güçlü nice memleket halkları vardı ki, biz onları helak ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmadı”, Muhammed 47/13.

²⁹⁶ Elmalılı, 6: 4384.

²⁹⁷ “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi”, Fussilet 41/53.

²⁹⁸ Elmalılı, 6: 4216.

adlandırmaktadır. Ona göre, ed-Duhâ sûresi 5. âyeti²⁹⁹ ve en-Nasr sûresi ilk âyeti³⁰⁰ ile Allah Teâlâ'nın gelecekte haber verdiğini, bu âyetlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemiyle, daha sonra meydana gelecek lütufları kapsadığını belirtmektedir.³⁰¹ Nitekim hicret ile başlayan ilâhî yardım ve zaferler daha sonra Mekke'nin fethi ve diğer galibiyetler ve İslâm'ın yayılması ile devam etmiştir.³⁰² Elmalılı, el-Bakara sûresi 114. âyeti³⁰³ tefsir ederken burada geçen olayların gerçekleştiğini örneklerle açıklamaktadır. O'na göre Kur'ân-ı Kerîm'in bu mu'cizesi olmuş ve Kudüs Rumların yönetiminden Müslümanların idaresine geçmiş, Beyti Makdis yeniden onarım görmüş ve zalimler oraya korkarak girebilir olmuştur ki, bugünkü Müslümanlar için bunda, pek büyük bir ibret dersi olduğunu bildirmektedir.³⁰⁴

Yine Elmalılı, "O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır..." (Fâtır 35/39) âyetine, Muhammed (s.a.v.) ümmetine geleceğin hükümlerini vaat eden haber olarak bakmaktadır. Ona göre bu sûrenin Mekke'de inmiş bir âyet olduğu düşünüldüğünde, büyük bir mucizayı içerdiği kolaylıkla kabul edilecektir.³⁰⁵

İstanbul'un fethini, Kur'ân'da bildirilen gelecekle ilgili haberler arasında sayan müfessir; vahyin yalnız nazım ve mananın indirilmesiyle va'd ve haber verme halinde kalmayıp, bunun gelecekte gerçekleşme şeklinin de keşif halinde açıkça gösterildiğini belirtmektedir. Bu da mucizelerden bir mucize demektir. Nitekim Kisrâ ve Kayser mülkleri -İstanbul'un fethi gibi- gelecekle ilgili gayb haberlerindendir.³⁰⁶

Anlaşıldığı üzere Elmalılı bu i'câz çeşidinde, önceki müfessirlerle aynı görüşü paylaşıırken, yeri geldikçe tarihî örneklerle tefsirini süslemesi, yazarın kendi dönemi açısından da daha bir önem taşımaktadır.

2.5.6. Kur'ân-ı Kerîm'in Teşrii Yönünden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen insan ve toplumun ıslâhı, gelişim ve eğitimini içeren âyetler, teşrii i'câz içinde mütalaa edilmektedir. İnsanların inanç yapılarının ve toplumsal kuralların bozulduğu bir dönemde Kur'ân-ı Kerîm insanlara, onları ıslah edici emir ve

²⁹⁹ "Ve ileride Rabbin sana atâ edecek öyle atâ edecek ki rızaya ereceksin".

³⁰⁰ "Gelip de Allah'ın nusreti ve fethi".

³⁰¹ Elmalılı, 3: 2117.

³⁰² Elmalılı, 8: 5893; 9: 6237.

³⁰³ "Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir. Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır".

³⁰⁴ Elmalılı, 1: 476; ayrıca bkz. eş-Şuarâ 26/227, Elmalılı, 5: 3650-3651.

³⁰⁵ Elmalılı, 6: 3997; ayrıca bkz. Elmalılı, 5: 3221.

³⁰⁶ Elmalılı, 8: 5891.

yasaklar koymuştur. Kur'ân'ın bu öğretileri yeni bir toplum ve insanlığa örnek bir nesil meydana getirmiştir. İşte bu dönemden sonra Kur'ân-ı Kerîm tefsiri ile uğraşanlar, bu gibi âyetlere daha bir önem vererek konuları incelemişlerdir.³⁰⁷ Genellikle teşrii i'câz, beşeriyetin ihtiyacını karşılaması sebebiyle bu başlık altında incelenmektedir.³⁰⁸

Elmalılı, bu gibi âyetlerin yorumlanmasında daha çok halkın birlik ve bütünlüğü ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Buna binâen teşrii i'câz konusunu ele aldığımız bu bölümde onun insan, toplum ve toplumun gelişmesine ilişkin âyetlere bakışını ele alacağız. O bu konularda, daha çok Kur'ân'ın topluma bakışı ile insanlara vermiş olduğu eğitim şekline değinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ayetlerinde de mucizevî özellikler bulunduğuna değinmektedir.

Meselâ, zekât ile ilgili âyetlerin tefsirinde topluma ve toplumun gerekliliğine, toplu yaşamaya ve düzenin gerekliliğine teşvik bulunduğunu,³⁰⁹ bu konuda zekât müessesesinin önemli bir yeri bulunduğunu belirterek açıklamalarda bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında infak hakkındaki açıklamalar ilâhî hikmet gereği insanlar arasında kalıcı, düzgün ve sarsılmaz bir cemiyet düzeni oluşturmayı amaçlamakta, "Allah yolunda infak edin"³¹⁰ âyeti gereğince de, tehlikelerin önüne geçilecek kutsal bir ahlak öğretimi sunduğunu dile getirmektedir.³¹¹

Aynı şekilde fâizle ilgili yaptığı yorumlarda, ekonomik bir çalkantı yaşayan insanların etkisiyle, toplumun nabzını tutan ekonomiye değinerek bu sistemin düzelip gelişmesi için Kur'ân'ın gösterdiği kanunlara uymaya davet etmektedir. Ona göre, herhangi bir toplumda fâizsiz yaşanamayacağı inancı yayılmaya ve fâizin meşru olduğuna dair çareler aranmaya başlandığında o toplumda çöküntü ve çözülme baş göstermiş ve câhiliye devrine dönüş başlamış demektir. Elmalılı, toplumların fâizden kurtulabilmesi için ciddî, sağlam bir toplum düzeni kurulmasını şart görmektedir. Bu sûretle de, Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm dinini, hâl-i hazırdaki bütün insanlığa en yüksek bir tekâmülün/olgunlaşmanın ilhâmını sunacak ilâhî bir kanun olarak görmekte ve sunmaktadır. Bu nedenle âyetlerde geçen sadaka ve zekât konularını iktisat düzenine yerleştiren toplumların, fakirliği ortadan kaldırma yolunda olduklarını ve iktisat

³⁰⁷ Bkz. Müslim, *Mebâhis*, 226-246; Mehmed Sofuoğlu, *Tefsire Giriş* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 122-123.

³⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 166; Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 384-390.

³⁰⁹ Elmalılı, 2: 943.

³¹⁰ Bakara 2/195.

³¹¹ Elmalılı, 2: 945, ayrıca bkz. Elmalılı, 2: 910-912.

düzeninin bu yolla güven altına alınabileceğini savunmaktadır.³¹²

İnsanlık için toplumun gerekliliğini, “Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’ân’a) sımsıkı sarılın” (Âl-i İmrân 3/103) âyetinin tefsirinde sosyolojik verilerle ele almaktadır. Müfessire göre bu âyet cemaat ve toplum bilimine teşvik etmektedir. Bununla beraber burada “hablullâh/ Allah’ın ipi”tan kastedilen, ona yapışmanın ürünü olan cemaattir. Ayrıca, oluşan toplumların ayakta kalması için kanunları şart koşarak, bunun da Allah’ın kitâbı ile oluşturulacağını düşünmektedir.³¹³

Genel olarak namaz, oruç ve zekât konularını işlerken cemaat şuurunu yerleştirmeye çalışmakla beraber, kimi âyetlerde psikolojik ve sosyolojik açıklamalar yapmaktadır. Ona göre toplumun düzeltilmesi ve hidâyetin başlangıcı, ferdin ıslâhı ve hidâyetidir. Fertler düzeldiğinde cemaatte düzelmiş olur. Toplumun ıslâh ve tanzimini isteyen kişiler, her şeyden önce kendi kişiliklerini ıslâh etmeli, “emr-i bil-ma’ruf, nehy-i anil-menker’e” evvela kendi nefislerinde başlamalıdır.³¹⁴ Yine fert ile toplumun ruh yapısına değinerek, bu ikisinin birliktelik oluşturabilmesi için ruh birliğini öngörmektedir. Cemaat kuru bir kalabalık demek olmayıp, bir ruhla hareket edebilen, muntazam, bütünlük arz eden topluluk demektir.³¹⁵ Bu gibi konuları bildiren âyetler³¹⁶ ona göre ahlâkî bir irşattır.³¹⁷

Elmalılı, genel olarak, insanların birlik oluşturmasını, bu oluşan topluluğun devamı için de kanun ve ruh birliğinin şart olduğunu savunmaktadır. Bu birlik için de çözümün Kur’ân-ı Kerîm’de olduğunu vurgulamaktadır. Toplum için gerekli verilerin Kur’ân’da mevcut olduğunu, bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm’in diğer hukukî eserlerden farklı ve üstün olduğunu vurgulamaktadır.

2.5.7. Kur’ân-ı Kerîm’in Korunmuşluğu Yönünden İ‘câzı

İ‘câz çeşitlerinden âlimlerin üzerinde en az durduğu husus, Kur’ân-ı Kerîm’in Allah’ın koruması altında olması yönündeki i‘câzıdır. Kadı İyaz’la aynı görüşü paylaştığını

³¹² Elmalılı, 2: 955.

³¹³ Elmalılı, 2: 1153.

³¹⁴ Elmalılı, 3: 1826.

³¹⁵ Elmalılı, 1: 110.

³¹⁶ Mesela el-Hucurât 49/11, “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir”.

³¹⁷ Elmalılı, 6: 4467.

gördüğümüz Elmalılı'ya göre,³¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'in on dört asırdan bu yana korunmuş olması, tahriften arî bir şekilde insanların elinde bulunması da O'nun bir i'câzıdır.

Elmalılı, Kur'ân'ın korunmuş olması ile ilgili görüşlerini, “Şüphesiz ki, o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz, O'nun koruyucusu da elbette biziz” (el-Hicr 15/9) âyetinde ele almaktadır. Ona göre Allah, fazlalık, noksanlık, bozulma ve değiştirme hususlarında Kur'ân-ı Kerîm'i koruma görevini üzerine almış ve bu şekilde onun gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Bu sebeple sahabe Kur'ân'ı bu şekilde toplamaya muvaffak olmuşlardır. Bu hususta o, tefsircilerin de görüşlerine yer vererek konu hakkındaki görüşlerini şöyle sıralamaktadır:

1. “Allah'ın Kur'ân'ı hıfzı, beşer kelâmına mübayin bir mû'cize kılarak halkı ziyade ve noksandan âciz bırakmak suretiledir. Çünkü Kur'ân'a bir şey ilave edecek veya eksiltilecek olsalar nazmı Kur'ân değişir ve bütün aklı erenlere onun Kur'ân'dan olmadığı tezahür eder. Binaenaleyh Kur'ân'ın i'câzkâr olması bir şehri ihata eden sur ve istihkâm duvarı gibi onu mahfuz tutar.”
2. Allah Teâlâ, o dönemde ve sonrasında Kur'ân-ı Kerîm'in muâzırlarına onunla sözlü mücadele edebilecek kuvvet vermemek sûretiyle onu korumuş ve muhafaza etmiştir.³¹⁹ Bu görüşü ile birinci görüşün yakın olduğunu da belirtmeden geçmemektedir.
3. Allah, teklif süresinin sonuna kadar Kur'ân'ı koruyacak, okutacak ve halk arasında yayacak bir topluluğu görevlendirmek sûretiyle onu, halkın iptal etmesinden ve bozmasından koruyup muhafaza edecektir.
4. Korumadan maksadın şu olduğu da söylenmiştir: Bir kimse Kur'ân-ı Kerîm'in bir harfini veya bir noktasını değiştirecek olsa bütün âlem ona: “Bu yanlıştır, Allah'ın sözünü değiştirmektir” diyecektir. Kur'an'ın korunmasına bütün kâinat şahit olmaktadır, ayrıca bu gayb haberlerindendir.³²⁰

Kur'ân'ın el-A'lâ sûresindeki, “Sana Kur'ân'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın. Ancak Allah'ın dilediği başka. Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizliyi de” âyeti müellife göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hafızasının kuvvetli olmasına bir delildir. Bu da

³¹⁸ “Kur'ân'ın i'câz yönü, Allah'ın hıfzını üzerine almasıyla, dünya baki kaldıkça var olacak ebedi bir mûcize olmasıdır”; Süyûtî, *İtkân*, 2: 319.

³¹⁹ Elmalılı'nın bu görüşü Sarfe teorisini andırmaktadır.

³²⁰ Elmalılı, 4: 3042-3044; Elmalılı bu görüşünü Râzî'nin yorumu ile desteklemektedir. “Kur'ân'ın ki gibi korunma hiçbir kitaba nasip olmamıştır. Yahudilerin ve Hristiyanların Kur'ânı değiştirmek ve bozmak üzere birçok arzuları ve hırsları bulunduğu halde, bu kitabın her yönden tahriften korunmuş olarak kalması en büyük mucizelerdendir. Bir de Allah bunun böyle korunmuş olarak kalmasını bu ayetle haber vermektedir”. Râzî, 19: 158-159.

Kur'ân'ın korunması için gerekli olan bir şarttır. Ayrıca Elmalılı'ya göre bu âyetlerde gaybî i'câz özelliği de bulunmaktadır.³²¹

Kur'ân-ı Kerîm'in korunması meselesini iki merhalede ele alan Elmalılı, ilk merhale olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemini görmekte ve bu dönemde korunmayı Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verdiği ezber kabiliyetine ve gerektiği gibi amel etmesine bağlamaktadır. Diğer, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonraki dönem olup, bu dönemde korunma, Allah'ın koruma vaadi ile gerçekleşmiştir.

2.5.8. Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça Olması Yönünden İ'câzı

Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak indirilmesinde mûcizevî bir yön görmektedir. Kur'ân'ın Arapça indirilişi ile ilgili âyetlerde³²² bu i'câz çeşidine göndermelerde bulunan müellif, “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın” (İbrâhîm 14/4) âyetinde, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) hakkı ve batılı birbirinden ayırabilmesi için kesin delil olarak indirilen bu kitabın Arapça olarak indirilmesinde ve Arapça'nın hâkim kılınmasında birçok hikmetler bulunduğunu savunmaktadır.³²³

Kur'ân-ı Kerîm'in, mübîn/apaçık³²⁴ olma yönünü açıklarken bu konuda Kur'ân'ın diline ve beyan gücüne işaret ederek bunları üç sebebe bağlamaktadır. İlk olarak Arap dilinin özelliklerine değinen Elmalılı'ya göre Arapça, diller içerisinde en kuvvetli ve en sağlam bir beyan aracıdır.³²⁵ Fakat Kur'ân'a eşsizlik kazandıran şey Arap dilinde inzâlî değildir. Ona göre Arapça her manayı iyi anlatan bir dil olmakla beraber, Kur'ân onu en yüksek bir şekilde süsleyerek parlatmıştır.³²⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in Arap dili ile nüzûlünü indirildiği topluma bağlayan Elmalılı, bu dilin üstün ve sağlam özellikleri bulunduğuna vurgu yapmaktadır. Muhatap olduğu toplumun kendisini inkâr etmemesi için bu dille indirilmesinin doğal bir şey olduğunu savunan Elmalılı, Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçeleştirilip ibadet dili olarak kullanılma düşüncesinin yaygınlaştığı bir devirde Arap dilinin üstün özelliklere sahip olduğunu söylemesi mânidâr karşılanmalıdır.

³²¹ Elmalılı, 8: 5758-5761.

³²² Yûsuf 12/2; Rad 13/37; el-Fussilet 25/44; ez-Zümer 39/28; eş-Şurâ 42/7; ez-Zuhruf 43/3.

³²³ Elmalılı, 5: 3013.

³²⁴ el-Mâide 5/15; Elmalılı, 3: 1609; el-Enâm 6/7, 59; Elmalılı, 3: 1880, 1947; Yûnus 10/2; Elmalılı, 4: 2667

³²⁵ Elmalılı, 4: 2842-2844.

³²⁶ eş-Şuarâ 26/195.

2.5.9. Hz. Peygamber'in Ümmî Olması Yönünden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizevîliğini, kendisine kitap indirilen peygamberin özelliklerinde gören âlimler mevcuttur. Mesela Bakillânî, i'câz çeşitlerini sıralarken peygamberin ümmî oluşunu da Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzından saymaktadır.³²⁷ Ümmî bir insanın meydana okuyan bir eseri tebliğ etmesi, insanların ilgilerini çeken bir özellik olmuştur. Peygamberin ümmî olması, Kur'ân'ın onun yazdığı bir eser olmadığını da ispat etmektedir.

Elmalılı'ya göre, ümmî peygambere gelen ayetlerin yapısı onun i'câzını kanıtlayan delillerden biridir. Arapların şiir ve belâğatinin yüksek bir derecede bulunmasına rağmen dilin tecvit, iştikak, sarf, nahiv vb. gibi ilimlerin henüz meydana gelmediği, okuyup yazanlarda dil ile ilgili kuralların nazariyatıyla ilgili bilgilerin yerleşmediği bir zamanda okuma-yazma bilmeyen bir peygamberin tebliği dikkat çekicidir.³²⁸ Ona göre hiç kitap okumamış, yazı yazmamış olan ümmî nebiye “oku” (el-Alak 96/1) emri ile mûcize olarak okunacak bir kitap verilmeğe başlanmış ve kendisine yazmadan okuyacak, okutacak ve emir yoluyla yazdıracak bir kıraat kudreti ihsan edilmiştir.³²⁹

“Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir” (el-Arâf 7/157) âyetinin tefsirinde, ümmîliği üç başlıkta tanımlayan Elmalılı, ümmîliğin sıradan insanlar hakkında kullanıldığı zaman genelde ilim eksikliği ve noksanlık olarak anıldığını aktarmaktadır. Allah tarafından verilmiş bilgilerle fitraten donatılmış peygamberin ümmî olması olağanüstü bir durumu ifade eder. İlmî bilgileri ve karakterindeki kemâl ile okuyup yazanları âciz bırakan bir peygamber hakkında ümmîlik ise her türlü şüpheyi ortadan kaldırır. Ve ümmîlik, o kişinin Allah katından gönderildiğini şüpheyi mahal vermeyecek şekilde ispat eden harikulâde özellik, başlı başına bir mûcizedir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “o resûl, o ümmî nebî” vasfıyla anılması, “o risâleti ve nübüvveti açık olan mû'cize sahibi peygamber” demekten daha açık bir belâgat örneğidir.³³⁰ Ona göre ümmîlik bir peygamber için eksiklik görülmemelidir.

Elmalılı Yunus sûresi 16. âyetin³³¹ açıklamasında, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı

³²⁷ Bakillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 49-50.

³²⁸ Elmalılı, 1: 155.

³²⁹ Elmalılı, 8: 5950.

³³⁰ Elmalılı, 4: 2298.

³³¹ “Ben sizin aranızda bundan (Kur'ân'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?”.

toplumda nasıl bir ömür geçirdiğini anlatmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber (s.a.v.), o döneme kadar okumamış, Kur'ân'ın İ'câzkâr nazmına, mânâ ve hakikatlerine ait bir şey söylememiş, edebiyatın hiçbir çeşidiyle meşgul olmamış, şâirlik, hatiplik, müelliflik yaptım diyerek ululanmamış, okuma-yazma bilmeyen fakat kendini şiirle uğraştığını zanneden cahiliyye şâirleri kadar olsun şiirle ilgilenmemiştir.³³² Elmalılı, “Sen şu Kur'ân'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun” (el-Ankebût 29/48) âyetini, peygamberin ümmî olmasının açık delili olarak görse de, âyetin tefsirinde farklı bir yoruma yer vermektedir. Ona göre, batıl peşinde gidenler yahut kâfirler, peygamber okuyup yazsa bile şüphe edebilirlerdi. Gerçi hakkı arayan insaflı hak arayıcı kimse, yine şüphe etmemeliydi. Çünkü i'câz için ümmîlik şart değildir. Nitekim diğer peygamberler ümmî değillerdi, ancak öyle olsaydı, gerek müşrikler ve gerekse ehl-i kitaptan olan haksızlar için, hiç olmazsa şüpheyne bir sebep bulunmuş olurdu, demektedir.³³³

2.5.10. Kur'ân-ı Kerîm'in Fennî Yönden İ'câzı

Fennî i'câzdan maksat, yeni gelişen ilmî olayların, keşif ve icâtların Kur'ân-ı Kerîm'e dayandırılmasıdır.³³⁴ 20. yy. itibarı ile Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği astronomi, zooloji, tıp vb. haberler, gelişen teknoloji ile daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bazıları bu ilmî verileri/incelemleri, keşfedilen şeylerin Kur'ân-ı Kerîm'de olduğunu göstermek, kimisi de Kur'ân'ın bu verileri bildirmiş olmasıyla mûcize olduğunu ispatlamak için çabalamaktadırlar.

Elmalılı tefsirini yazarken, günün gelişen tekniği ve pozitif ilimlerine karşı ilgisiz kalmamış, imkân buldukça evine tıpçıları, fizikçileri ve kimyacıları çağırarak ilmî müzakerelerde bulunmuştur.³³⁵ O ayrıca, ilim ve fennin ulaşmış olduğu en son verileri nazarı itibâra alarak, Kur'ân-ı Kerîm'in her yüzyılda bir tefsir edilmesini gerekli görmektedir.³³⁶

Elmalılı, fennî verilerin Kur'ân-ı Kerîm'e ters düşmediğini, hatta çeviride tefsire yardımcı olduğunu, te'vil edilecek âyetin manasının, yeni bilgiler ışığında daha iyi anlaşılacağını düşünmektedir. Sözelimi, “Her biri belirli bir yörüngede yüzmektedir” (el-Enbiya 21/33, Yâsîn 36/40), “göğü yükseltti ve ölçüye koydu.” (er-Rahmân 55/7),

³³² Elmalılı, 4: 2690.

³³³ Elmalılı, 5: 3784.

³³⁴ Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 379.

³³⁵ Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 24.

³³⁶ Vakkasoğlu, *İslâm Alimleri*, 22-23.

“Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükseltendir....” (er-Ra’d 13/2) âyetlerinin tefsirinde yaptığı yorumlar, buna dayanak olarak gösterilebilir.³³⁷

Yerkürenin su ile kaplı olması³³⁸ ve gökyüzü ile ilgili âyetlerin³³⁹ tefsirinde ilmî verilerden yararlanan müfessir, bu bilgilerin Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasını sağladığını savunmaktadır. Örneğin, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen yıldırım, şimşek ve yağmur gibi hava hareketleriyle ilgili âyetlerde geçen bilgilerin, birer mûcize olduğuna değinmektedir. Yıldırım, şimşek³⁴⁰ ve bunlara bağlı olarak oluşan elektrikle ilgili ilmî verilerin insanların ibret almaları için bildirildiğini ifade etmektedir.³⁴¹ Astronomi ilmi ile ilgili olan “yedi gök”³⁴² ifadesini de günün şartlarına göre ele almakta ve önceki tefsirlerden farklı olarak yorumlamaktadır.³⁴³ Mesela müfessir, “onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız...” (Âl-i İmrân 2/181) âyetini, kendi döneminde kullanılan gramofon plakları ve telsizlerle ilişkilendirmektedir. Müellif, o devirdeki ilmî veriler ışığında anlaşılan haliyle, ses titreşimleri açıkta görüldüğü gibi, hemen kaybolmamakta, ses gökyüzünde her tarafa yayılıp yazılmaktadır. Bunların kâinata genel elektrik cereyanları içinde nerelere kadar gittiği ve İlâhî arşın altında daha ne şekiller kazanacağını bilinemediğini söylemektedir.³⁴⁴

Allah’ın, inananlara yenmesini yasakladığı domuz etinin yasaklanma hikmetlerini, fennî verilerle sunmakta³⁴⁵ olan Elmalılı, yaratılışla ilgili açıklamaları da fennî veriler ışığında tefsir etmektedir. Müfessire göre yaratma sırasında önce Allah yeryüzünü, sonrasında madenleri ve bitkileri yaratmıştır. Yaratma fiiline hayvanlarla devam etmiş son olarak da insanı topraktan yaratarak kâinatı oluşturmuştur. Elmalılı, insanın yaratılışının bu üç maddenin yaratılmasından sonra olduğunda bir ihtilaf görmemektedir. İnsanın topraktan nasıl yaratıldığı ile ilgili geniş bilgiler verdikten sonra dünyadaki yaratılma safhalarına

³³⁷ Elmalılı, 7: 5195.

³³⁸ Hud 11/7. “O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş’ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken “Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar "Mutlaka bu apaçık bir büyüdür” derler”. Bkz. Elmalılı, 4: 2758-2761.

³³⁹ er-Ra’d 13/2-3, “Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş’a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi (hakıyla) düzenler, yürütür, âyetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağımıza kesin olarak inanınız O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah’ın varlığını gösteren) deliller vardır”. (er-Ra’d 13/2-3). Bkz. Elmalılı, 4: 2945-2950, 2956-2957.

³⁴⁰ Elmalılı, 1: 250-251; el-Bakara 2/19.

³⁴¹ Elmalılı, 1: 255-260.

³⁴² el-Bakara 2/29.

³⁴³ Elmalılı, 1: 292-294, 393; 6: 5077.

³⁴⁴ Elmalılı, 2: 1239.

³⁴⁵ Elmalılı, 3: 1562.

değinin Fusûs şerhinde yaptığı açıklamayı buna delil olarak sunması dikkat çekicidir: “Madenlerin sonu, bitkilerin evveli mantar, bitkilerin sonu ve hayvanların evveli hurma, hayvanların sonu ve insanların evveli maymundur”.³⁴⁶

Keza Elmalılı, “nihâyet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız” (el-A’râf 7/57) meâlindeki âyetin tefsirinde, bulutların hava boşluğunda durmasıyla ilgili iki teori hakkında bilgi vermiştir. Bu görüşlerden biri çürütülmüştür. Ona göre, daha hafif olan havanın sırf hareketten aldığı güçle ağır bulut kütlelerini kaldırıp, yüklenmesini destekleyen ilmî veriler daha dikkat çekicidir. Bu ilmî verilerin öğrenilmesi sayesinde, uçakların kanatlarının hareket ettirici kuvvet elde edilmesiyle nasıl çalıştırılacağı bulunmuştur. Ayrıca ayetlere bakarak elde edilen ilmî bilgilere, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) risâletinin kesin delillerinden birisi ve mûcize olarak bakmaktadır.³⁴⁷

Elmalılı yine, el-Bakara sûresinde geçen “hicâre”³⁴⁸ kelimesiyle cehennem ateşini tutuşturmaya sebep olan heykeller, putlar kastedilse de çıra, kömür vb. ateş tutuşturmaya yarayan taşların da kastedilmiş olabileceğini savunmaktadır. Buna dayanak olarak, ilim adamlarının bu kelimelerden taş kömürünü anladıklarını iddia etmektedir.³⁴⁹ Yine “o, yeşil bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürüyüp kararmış çerçöpe çevirendir” (el-A’lâ 87/4-5) âyeti ona göre, jeoloji ve maden ilmini içermekle beraber, taş kömürüne de işaret etmektedir.³⁵⁰

Bir başka örnekte Elmalılı, “O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler” (el-Enbiyâ 21/33) âyetinde, zannedildiği gibi gök cisimlerini felek/yörünge döndürmüyor, aksine her biri bir yörüngede kendilerinin yüzmekte olduklarını vurgulamaktadır.

Elmalılı, kendinden önceki âlimlerden bazılarının bu âyeti yanlış yorumladıklarını, “feleğin” döndürme işlemi yapmadığını, bu konuda Dahhâk’tan bir rivâyet zikrederek görüşünü güçlendirmektedir. Ona göre burada, eskiden kabul görmüş astronomi ile ilgili bir hipotezin zayıflığı, hatta temelsizliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak bazı ilmî bilgi içeren âyetlerin tefsirinde dikkate alınan bilimsel veriler başka bir veri bulunana kadar geçerlidir. Âyetlerde fen ilimlerine aykırı görünen

³⁴⁶ Elmalılı, 3: 1869-1874.

³⁴⁷ Elmalılı, 3: 2199-2200.

³⁴⁸ el-Bakara 2/24.

³⁴⁹ Elmalılı, 1: 273.

³⁵⁰ Elmalılı, 8: 5747-5758.

ifadelere rast gelindiğinde, Kur’ân-ı Kerîm âyetlerini bu verilere göre açıklayarak fennî varsayımları/kabulleri Kur’ân-ı Kerîm ile bağdaştırılma yoluna gitmemelidir.³⁵¹

Müfessir, fennî âyetleri yorumlarken “ilmî i‘câz” ifadesini kullanmış ve bu ifadenin ardından i‘câzla ilgili bazı bilgiler vermiştir. Meselâ, el-Hicr sûresi 22. âyetinde,³⁵² geçmiş müfessirlerden İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde, İbn Mes’ûd ve Fahreddîn Râzî’den alıntılar yapmaktadır. Fakat bu tefsirlerde rûzgârların ağaçları aşıladığı zikredilmekle beraber, aşılamanın nasıl olduğu açıklanmamıştır. Ona göre büyük müfessir Fahreddîn Râzî’de bu nokta meçhul kalmıştır. Kendi dönemine kadar bu aşılama şeklinin bilinmediğini iddiâ eden Elmalılı’ya göre, “orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) çiftler çiftler yaratandır” (er-Ra’d 13/3) âyetinden yola çıkarak, bitkilerin çiçeklerinde erkeklik ve dişilik özelliği bulunmakta, erkeklik özelliği olan bitkinin dişiye aşılması ile meyveler oluşmaktadır.³⁵³

Önceki müfessirlerin ilmî açıklamalarına kimi zaman eklemeler yapan Elmalılı, kimi zaman da bazı açıklamaların yanlışlığını ortaya koymaktadır. Örneğin, “O sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.” (Yâsîn 36/80) âyetinde, ağaçtaki odun veya kömür kastedilmemekte, bilakis sürtme ve temas ile oluşan harâret ve tutuşmadan mütevellit bir elektrik olayı anlatılmaktadır. Akıl hakikî bilginin mucidi değil, alıcısıdır.³⁵⁴ Elmalılı’ya göre âyet elektriğe işaret etmekte, sırf teorik akıl ile bilinemeyecek gerçeklerin, deneyle ortaya çıkabileceğine delil teşkil etmektedir.³⁵⁵

Keza bir başka yerde Elmalılı, “Ben Yusuf’un kokusunu alıyorum” (Yûsûf 12/94) âyetinin, modern bilimin keşfedemediği bir gerçeğe işaret ettiğini aktarmaktadır. Yusuf sûresinde anlatılanlardan bilindiği kadarıyla Yakub (a.s.), uzun süredir görüşmediği oğlu Yusuf’un (a.s.) kokusunu almakta ve çevresindekilere bunu aktarmaktadır. Müfessir, Yakub’un (a.s.) birkaç gün sonra oluşacak karşılaşmayı bu koku ile haber vermesine dikkat çekerken, seksen fersahlık mesafeden bu kokuyu taşıyan aracın veya algılama gücünün ne olduğunu sorgulamaktadır.³⁵⁶ Elmalılı, şâyet bu olayda bir araç varsa, bu aracın hızı en azından bir şimşegin hızına eşit olması gerektiğini, söylemektedir.³⁵⁷ Ya da, kokunun bir mekândan başka bir mekâna iletilmesini

³⁵¹ Elmalılı, 5: 3354-3355.

³⁵² “Rûzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik...”, el-Hicr 15/22.

³⁵³ Elmalılı, 5: 3053.

³⁵⁴ Elmalılı, 4: 2238.

³⁵⁵ Elmalılı, 6: 4042.

³⁵⁶ Elmalılı, 4: 2918.

³⁵⁷ Elmalılı, 4: 2918-2921.

psikolojik bir yaklaşımla da bakılabileceğini, bunun da telepati olarak düşünülebileceğini iddia etmektedir. Müfessire göre bu âyet, Yusuf (a.s.) ile Yakub'un (a.s.) peygamberliklerine bir mûcize olduğu gibi, birtakım tabiat kanunlarının anlaşılması ve yeni şeylerin keşfine yol açan bir bilgidir. Telefon, telgraf ve radyo gibi aletleri telepatinin içine yerleştiren müfessire göre bu konu, sırf ruhânî bir olay olarak algılanmamalıdır. Yeni teknolojik gelişmeler dikkate alınarak, âyetlerden ilhamlar alınıp yeni buluşlar yapılmalıdır.³⁵⁸ Mesela Hz. İsa'nın (a.s.) çamurdan kuş yaratması³⁵⁹ Allah'ın izniyle onun peygamberliği için bir mûcize iken, kuşların uçuşundan, uçuşma ilkelerini çıkararak uçan cisimlerin üretilmesi sağlanmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ilmî gerçeklerin, insanlığın kalkınması için birer vesile olduğunu aktaran Elmalılı'ya göre bu veriler, Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliğine, peygamberliğin tasdikine ve Allah'ın varlığına delildir ve inananların imânını kuvvetlendirmektedir.³⁶⁰

³⁵⁸ Elmalılı, 4: 2918-2922.

³⁵⁹ Âl-i İmrân 2/49.

³⁶⁰ Ayrıca bkz. Elmalılı, 5: 3351; 6: 4024.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm üzerinde yapılan çalışmalar genellikle kendi dönemlerinin izlerini taşımaktadırlar. Özellikle tefsirler kendi zamanlarındaki ihtiyaçları gidermek için kaleme alınırlar ve Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olurlar. Ancak bazı tefsirler vardır ki bunlar kendi dönemleri ve daha sonraki dönemler için de kaynak teşkil etme özelliklerine sahiptir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsiri, kendi döneminin ihtiyaçlarını gidermek için yazılsa da günümüzde de Kur'ân'ın anlaşılması için başvurulacak temel tefsir kaynaklarından biridir. Âyetleri tefsir ederken konuları derinlemesine ele alan müfessir, zaman zaman ilmî verilere de değinmektedir. Fakat tefsir ilimleri ile ilgili açıklamaları farklılık arz etmektedir. Söz konusu bilgileri Elmalılı kısa bilgilerle sunmaktadır. Bunu da tefsirini yazma nedenine bağlayabiliriz. Çünkü Elmalılı'dan istenen toplumda oluşan İslâmî bilgi eksikliğini gideren bir tefsir yazması idi.

Tefsir çalışmaları Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliği, onun mucize oluşu konusunda da açıklamalarda bulunmaktadır. Mucize kavramı hem kelam hem de tefsir ilminde kullanılmaktadır. İcâz kavramı da mucize gibi tefsir kaynaklarında temas edilen konulardan biridir.

Eskiden olduğu gibi zamanımızda da Kur'ân-ı Kerîm'ea dair bir takım art niyetli söylemler bulunmaktadır. Bu nedenle biz çalışmamızda 19. yüzyılda yetişen Elmalılı'nın icâz konusuna bakışını ele almaya çalıştık. Elmalılı döneminde Kur'ân-ı Kerîm'e yöneltilen itirazlardan biri tercüme ile ibadet edilip edilemeyeceğidir. Müfessirimiz Kur'ân-ı Kerîm'in icâzını açıklarken ince nüktelerle bunun mümkün olamayacağını belirtmektedir. Özellikle Kur'ân'ın nazmı ile ilgili yaptığı açıklamalarda bu konu ile ilişkilendirerek açıklamalarda bulunmaktadır.

İcâzü'l-Kur'ân konusunda Elmalılı ilmî bilgileri kısa ve öz bir şekilde sunmaktadır. Kanaatimizce o bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliğini kanıtlama yoluna gitmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hakkında oluşan yanlış kanaatleri Kur'ân'ın mucize özelliği ile ispatlamaktadır. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen en büyük

mûcizedir. Kur'ân-ı Kerîm diğer mûcizelerden farklıdır ve benzersizliğini hala sürdürmektedir. Bu da onun Allah katından nazil olduğunu kanıtlamaktadır. Ona göre i'câz ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve güzelliklerinin ortaya çıkmasına vesiledir.

İ'câz konusunda diğer müfessirlerle aynı görüşleri paylaştığını gördüğümüz müellif i'câz çeşitlerinde de aynı görüşleri sıralamaktadır. Kur'ân'ın i'câzı ile ilgili görüşlerini tehadî âyetlerini tefsir ederken ele alan müfessir tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerîm'in nazmı ile ilgili açıklamaları sunarken de yine i'câz konusuna değinmekte, nazmıyla ilgili i'câz üzerinde daha çok örnek vermekte ve açıklama yapmaktadır. Ona göre Kur'ân'ı, Kur'ân yapan nazımdır ve önce okunan bizzat mana değil, manayı en güzel bir şekilde içeren nazımdır. Nazım konusu ile birlikte ele aldığı münasebet konusu da ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

Gaybî i'câz konusunda geçmiş müfessirlerle aynı görüşleri paylaştığını gördüğümüz müfessir, tarihî olaylar eşliğinde konuya açıklama getirmektedir. Gelecekle ilgili gayb örneklerini sunarken Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliğini/ taklit edilemezliğini kanıtlamaya ve Kur'ân'ın haber verdiği olayların sonradan vuku bulan hadiselerle ters düşmeyip onlara işaret ettiğini açıklamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in korunmuş olmasını da mûcize konusu içinde mütalaa eden müfessirimiz bu konuyu gaybî i'câz ile irtibatlandırarak i'câz çeşitlerini birbirinden ayrı görmemektedir. İ'câz konularından özellikle gaybî i'câzı fennî i'câz ile nazmî i'câzı tertip ve üslûp i'câzı ile irtibatlandırmaktadır. Aynı şekilde belâğî i'câzı da diğer i'câz çeşitleriyle ilişkili gören Elmalılı, bu i'câz çeşidinde Kur'ân âyetlerinin ince ifadelerine, insan kelimadan farklı oluşuna dikkatleri çekmektedir.

Hamdi Yazır, kendi devrinin getirdiği bir etkiden olsa gerek, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça diliyle indirilmesini de mûcize olarak görmekte ve Arapça'nın inceliklerine âyetlerin tefsirinde temas etmektedir. Bu açıklamaları yanında kimi zaman da Arapça diline değer veren hususun Kur'ân-ı Kerîm olduğunu da ifade etmeden geçmemektedir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsî özelliklerine değinen Elmalılı, onun ümmî olmasını da bir mûcize olarak görmüştür. Çünkü Arapların şiir ve belagatı pek yüksek bir derecede bulunmasına rağmen ve okuyup yazanlarda bile dil ile ilgili kuralların nazariyatıyla ilgili bilgiler yerleşmemiş iken okuma-yazma bilmeyen bir peygamberin dil şaheseri

olan Kur'ân-ı Kerîm'i tebliği dikkat çeken bir özelliktir. İnsanlar arasında ümmîliğin acizlik ifadesi olarak görüldüğünü belirten müfessir, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmî olmasını ise farklı bir özellik olarak görmektedir. Çünkü Ona göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmî olması bir mûcizedir. Ama peygamberlik için ümmîlik şart değildir.

Kur'ân-ı Kerîm'in her yüzyılda gelişen ilerlemelere göre tefsir edilmesi gerektiği görüşünü savunan Elmalılı, kendi devrinin ilerlemelerine göre ilmî i'câzla ilgili bilgileri derinlemesine sunmaktadır. Bu konudaki açıklamaları eserinde yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu verilerin Kur'ân-ı Kerîm'e ters düşmediğini, hatta bunların âyet meali vermede ve tefsir etmede yardımcı olduklarını belirtmektedir. Müellifin fennî i'câz ile ilgili bilgileri müstakil olarak araştırılması gereken bir konudur. Çünkü hem kendi devrinin hem de geçmiş dönemin bilgilerini mezc eden Elmalılı, bu konuya özen göstermiştir. Ayrıca bazı açıklamalarının günümüz ilmî verilerine ters düşüp düşmediği irdelenmelidir.

Hak Dini Kur'ân Dili tefsirinde, Elmalılı'nın i'câz konusuna bakışını örneklerle ele almaya gayret gösterdik. Fakat bu konunun alt başlıklarının da müstakil çalışmalarla ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle nazım, münasebet ve fennî i'câz konuları kendi alanlarına göre incelenmeli ve diğer müfessirlerin görüşleri ile karşılaştırma yapılmalıdır. Çağımızda tefsir çalışmaları içinde hala gündemde olan ve incelenen bir tefsir olan Elmalılı tefsiri daha derinlemesine incelenmeli ve günümüze uygun bir dil ile halkın faydasına sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abbas, Fadl Hasan- Sena Fadl Abbas. *İ'câzü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 6. Baskı. Amman: Daru'l-Furkan, 2006.
- Abdulgâfî, Muhammed Fuad. “Acz”, *Kur'ân-ı Kerîm Lügati İlavelerle: el-Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'ân*, yay. haz. Mahmut Çanga. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Ahmadzâda, Fâig. “*Kâdî Abdülcebbâr'a Göre İ'câzü'l-Kur'ân*”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Ata, Mehmet Mahfuz. *İbn Kemal ve Risale fî İ'câzi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tahkiki*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsir Notları*. Erzurum: y.y., 1971.
- Aydın, Muhammed. *Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar*. Adapazarı: Değişim Yayınları, 2001.
- Bakıllânî, Kadı Ebî Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *İ'câzü'l-Kur'ân*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Bilgin, Mustafa. “Hak Dini Kur'ân Dili”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Buhârî, Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahih-i Buhârî*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Bulut, Halil İbrahim. *Kur'ân Işığında Mûcize ve Peygamber*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. 9. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammad. “Acz”. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafur Attar. 2. Baskı. Kahire: y.y., ts.
- Çiçek, M. Halil. *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.
- Cündioğlu, Dücan. *Kur'ân, Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler*. İstanbul: Kitabevi, 1998.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü ve Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

Ersöz, İsmet. “Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”. *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

el-Hımsî, Naîm. *Tarîhu fikreti i‘câzi’l-Kur’ân münzü’l- bi’seti’n-nebeviyye hattâ asrına’l-hâdır*. Dimeşk: y.y., 1955.

İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî. “Acz”. *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.

el-İsfehânî, Râgıb, Ebi’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. “Acz”. *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*. tahk. Muhammed Seyyid Keylânî. Mısır: Şirketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, t.y.

İpşirli, Mehmet. “Huzur Dersleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Kara, İsmail. *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler*. 3. Baskı. İstanbul: Kitabevi, 1987.

Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mûcize Kur’ân*. 2. Baskı. İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.

el-Kattân, Menna’ Halil. *Ulûmu’l-Kur’ân: Kur’ân İlimleri*. çev: Arif Erkan. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.

Kırca, Celal. *Kur’ân ve Fen İlimleri*. 2. Baskı. İstanbul: Marifet Yayınları, 1989.

Kileci, Mehmed. *Risâle-i Nur’da Kur’ân Mu’cizesi (İ‘câz-ı Kur’ân)*. 2. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Konaklı, Numan. *İ‘câz-ı Kur’ân İlminin Doğuş Süreci*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Kur’ân-ı Kerîm: Meal, Diyanet İşleri Başkanlığı İnteraktif Program.

Kurt, Mehmet. *Elmalılı Tefsirinde Mûcize-Bilim İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Mardin, Ebu’l-Ula. *Huzur Dersleri*. İstanbul: yy., 1966.

Maverdî, Ebi’l-Hasan b. Muhammed. *A’lamu’n-Nübüvve*. Beyrut: Daru’n-Nefais, 1994.

Müslim, Mustafa. *Mebâhis fi İ‘câzi’l-Kur’ân*. Cidde: Dâru’l-Menâre, 1988.

Nevfel, Abdurrezzak. *Allah ve Modern İlim*. çev. Akif Nuri. 2. Baskı. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980.

Paksüt, Fatma. “Merhum Dayım Hamdi Yazır”. *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)*, Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Rafîî, Mustafa Sâdık. *İ‘câzü’l-Kur’ân ve’l-belâğatü’n-nebeviyye*. Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 2004.

er-Râzî, Fahreddin. *Tefsir-i Kebir (Mefatihu’l-Gayb)*. Mısır: y.y., t.s.

Rıza, Reşid. *Tefsiru’l-Menar*. 2. Baskı. Beyrut: Daru’l-Ma’rife, t.y.

Sâbûnî, Nureddin. *Maturidiyye Akâidi (el-Bidaye fî usuli’d-Din Terümesi)*. çev Bekir Topaloğlu. 13. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî ulûmi’l-Kur’ân*. Dimeşk: Mektebetü’l-Gazâlî, 1981.

Sofuoğlu, Mehmed. *Tefsire Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Subaşı, Hüsrev. “H. Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)*, Ankara: TDV Yayınları, 1993.

es-Süyûtî, Celaleddîn. *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*. thk.: Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm. 2. Baskı. b.y.: Menşûrâtu’r-Radî, 1987.

es-Süyûtî, Celaleddîn. *Tefsiru’d-dürri’l mensûr fî’t-tefsîri’l-me’sûr*. 2. Baskı. Beyrut: Daru’l-Fikr, 1983.

Şarâvî, Muhammed Mütevellî. *Kur’ân Mûcizesi*. çev: M. Sait Şimşek. Konya: Esra Yayınları, 1993.

Şengül, İdris. *Kur’ân Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1995.

eş-Şerif, Muhammed Musa. *İ‘câzü’l-Kur’âni’l-Kerîm beyne’l-İmâm es-Süyûtî ve’l-‘ulemâ*. 2. Baskı. Cidde: Dâru’l-Endelûsi’l-Hadrâ, 2002.

Topaloğlu, Bekir ve diğr. *İslâm’da İnanç Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.

Turgut, Ali. *Tefsir Usulü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.

Türkmen, Sabri. “Kur’ân’ın Mu‘cizeliği Meselesi”. *Diyanet İlmi Dergi*. 39/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2003)

Üneş, Ünal. *Elmalılı Kur’ân Dili Tefsirinde Tabii İlimlerin Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1984.

Vakkasoğlu, Vehbi. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Alimleri*. İstanbul: Cihan Yayınları, 1987.

Yavuz, Yusuf Şevki. “İ‘câzü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Sarfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. y.y.: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.

ez-Zavî, Tahir Ahmed. *Tertîbü’l-kâmûsi’l-muhît alâ tarîkati’l-misbâhi’l-münîr ve esâsi’l-Belağa*. 2. Baskı. y.y.: İsâ el-Bâbi’l-Halebî, t.y.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü’l-‘irfân fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*. Mısır: y.y., t.y.

ÖZGEÇMİŞ

Zehra Çelebi, 1976 yılında Sakarya’da doğdu. 1987’de Adapazarı/Şehit Abdullah Ömür İlkokulu, 1994’de Adapazarı Kız İmam Hatip Lisesi’nden mezun oldu. 1994-1996 yıllarında Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okudu. 1996 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne yatay geçiş yaptı. 1999 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1999’da bu üniversitede yüksek lisansa başladı. Bazı nedenlerle öğrenimine ara verdi. 2012 üniversite affı ile tekrar tezine başladı. 2012 yılında Giresun Alucra İlçesi’nde öğretmenliğe başladı. Halen Adapazarı Vali Mustafa Büyük Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde öğretmenliğine devam etmektedir.

